

ALINA BURCĂ

Sincronie și diacronie în sintaxa și stilistica adjectivului

ALINA BURCĂ

SINCRONIE ȘI DIACRONIE ÎN SINTAXA ȘI STILISTICA ADJECTIVULUI

PRO
UNIVERSITARIA
BUCUREȘTI

Editat de **Pro Universitaria SRL**, editură cu prestigiu recunoscut.

Editura **Pro Universitaria** este acreditată CNCS în domeniul Științelor Umaniste și CNATDCU (lista A2-Panel 4) în domeniul Științelor Sociale.

Copyright © 2024, Editura **Pro Universitaria**
Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin **Editurii Pro Universitaria**.

Nicio parte din acest volum (fragment sau componentă grafică) nu poate fi copiată fără acordul scris al **Editurii Pro Universitaria**.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BURCĂ, ALINA

Sincronie și diacronie în sintaxa și stilistica adjectivului / Alina Burcă. -
București : Pro Universitaria, 2024

Conține bibliografie

ISBN 978-606-26-1976-3

811.135.1

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Marius David Cruceru, Universitatea „Emanuel” din Oradea

Conf. univ. dr. Ecaterina Oana Brîndaș, Universitatea „Emanuel” din Oradea

Redactor: Elena Onea
Tehnoredactor: Victor-Ovidiu Căpriceru
Copertă: Vlad Pătruță

Redacție:

tel.: 0732.320.664

e-mail: editura@prouniversitaria.ro

www.prouniversitaria.ro

Editura Pro Universitaria

Librăria UJmag:

tel.: 0733.673.555; 021.312.22.21

e-mail: comenzi@ujmag.ro

www.ujmag.ro

UJmag.ro

CUPRINS

Introducere	7
1. Privire diacronică asupra adjectivului românesc.....	9
1.1. Adjectivul în limbile indo-europene.....	9
1.2. Adjectivul în limba latină	10
1.3. Adjectivul în protoromână	15
1.4. Periodizarea limbii române literare	18
1.5. Limba română literară veche. Limba română între secolele al XIII-lea – al XVI-lea	20
1.6. Limba română între secolele al XVI-lea – al XVII-lea	21
1.7. Limba română între secolele al XVII-lea – al XVIII-lea	24
1.8. Limba română modernă	26
1.9. Principalele influențe suferite de limba română	33
2. Particularități ale adjectivului românesc în comparație cu adjectivul italian și francez.....	41
3. Considerații contrastive ale adjectivului românesc și englezesc.....	47
4. Locuțiunile adjectivale.....	61
5. Probleme de sintaxă a adjectivului.....	71
6. Stilistica adjectivului.....	99
6.1. Preambul teoretic la stilistica adjectivului	99
7. Figurile de stil ale adjectivului.....	109
7.1. Figurile repetiției	109
8. Tropii adjectivului	137
9. Clasa mixtă a epitetului	161
10. Concluzii la stilistica adjectivului	179
Bibliografie.....	181
Lucrări de orientare generală.....	181
Studii și articole.....	191
Izvoare	207

Introducere

Cercetarea de față, după cum însuși titlul indică, are ca obiect de studiu adjectivul, privit atât în plan morfosintactic, cât și în plan stilistic. Scopul nostru este de a realiza o monografie lingvistico – stilistică a clasei adjectivului românesc, privită atât din perspectivă diacronică, dar și sincronică.

Cercetarea debutează cu un capitol mai amplu, elaborat din perspectivă diacronică, în care se urmărește evoluția acestei clase morfologice, începând cu aspectele ei definitorii în limba latină și continuând cu transformările și particularitățile survenite de-a lungul evoluției sale din româna comună până în prezent.

Capitolele al doilea și al treilea conțin câteva elemente de lingvistică contrastivă, prin intermediul cărora surprindem particularitățile adjectivului și în alte două limbi romanice (franceza și italiana), dar și într-o limbă modernă, descendentă, la rândul ei, din familia de limbi indo-europene (limba engleză).

O atenție sporită acordăm structurilor locuționare adjectivale, analizând structural tiparele după care acestea se formează și funcționează în limbă, aducând explicații cu privire la modul în care se realizează analiza morfosintactică a acestora.

O parte însemnată a cercetării noastre este dedicată problemelor de sintaxă a adjectivului. Ne propunem să demonstrăm că adjectivul nu poate avea decât trei funcții sintactice (nume predicativ, atribut și predicativ suplimentar), prin demontarea punctului de vedere conform căruia adjectivele însoțite de prepoziții ar îndeplini funcții sintactice de circumstanțiale. De asemenea, ne vom îndrepta atenția și asupra pozițiilor sintactice generate de un adjectiv, centru al unui „grup adjectival”.

Ultima parte a lucrării este cea mai extinsă și tratează problemele de stilistică a clasei adjectivale. Scopul nostru este să realizăm o distincție

clară între figurile de stil și tropii care au în structura lor un adjectiv, sau care sunt generați de un adjectiv, insistând asupra efectului stilistic produs tocmai de prezența adjectivului. Demersul nostru se va axa pe analiza unor exemple extrase din literatura română din diferite etape istorice.

Lucrarea conține, de asemenea, un spațiu dedicat concluziilor și prezentării resurselor bibliografice la care am apelat în efectuarea cercetării, precum și o listă cu izvoarele din care ne-am extras exemplele pentru ilustrarea problemelor discutate.

1. Privire diacronică asupra adjectivului românesc

1.1. *Adjectivul în limbile indo-europene*

Limba latină face parte din marea familie a limbilor indo-europene, în care regăsim adjectivul în aria amplă a numelui. După cum arată *Introducerea în studiul limbii și culturii indo-europene* (1987), Lucia Wald și Dan Slușanschi prezintă limbile indo-europene vechi în care deosebim două mari domenii:

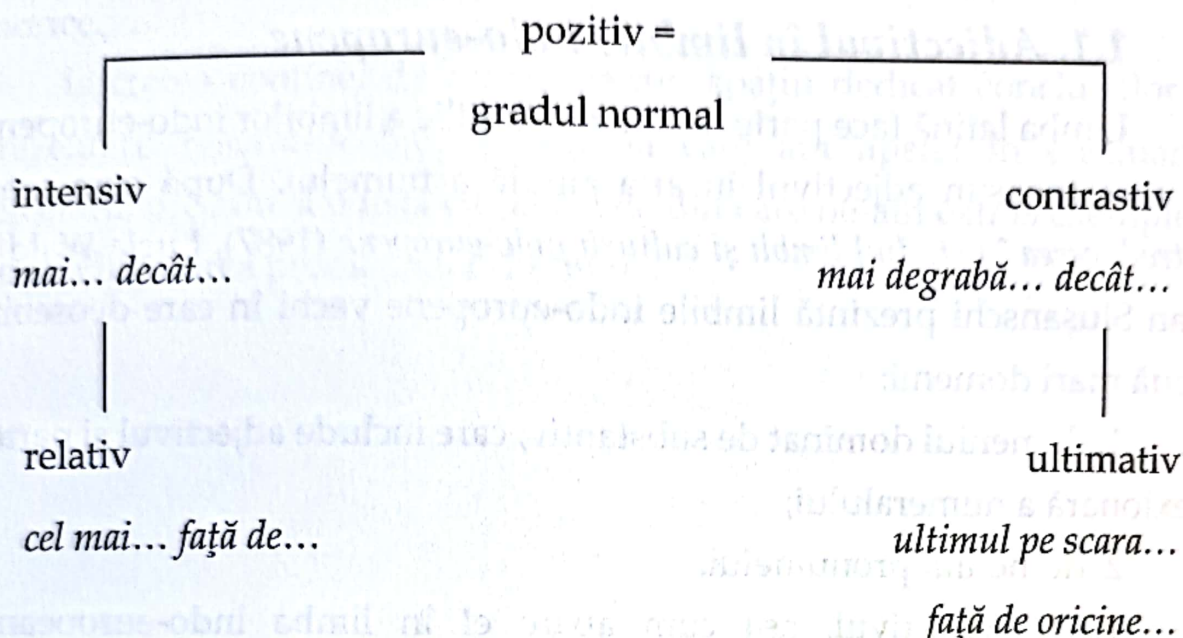
1. domeniul dominat de substantiv, care include adjectivul și partea flexionară a numeralului;

2. domeniul pronomelui.

- 1.1.1. Adjectivul, așa cum apare el în limba indo-europeană, prezintă particularități ale acordului în gen, număr și caz după cum observă Th. Simenschy Gh. Ivănescu (1981). Față de limba română actuală, în ceea ce privește cazurile, limba indo-europeană cunoaște trei cazuri în plus (Ablativul, Locativul și Instrumentalul). Ablativul se păstrează și în limba latină și este echivalentul acuzativului construit cu prepozițiile **de**, **de la**, **din**, **dintre**. Ablativul din limba latină diferă de cel indo-european, căci preia de la acesta și funcțiile locativului și ale instrumentalului, care vor dispărea în latină. Instrumentalul indo-european este echivalentul acuzativului construit cu prepoziția **cu**, iar locativul indo-european este echivalentul acuzativului construit cu prepozițiile **la** și **în**.

- 1.1.2. O altă particularitate a adjectivului indo-european este posibilitatea marcării gradelor de comparație. (Wald, Slușanschi 1987:93) Din punct de vedere indo-european, gradele de comparație erau mai degrabă un șir de derivate lexicale, căci gradarea însușirii exprimate de adjectiv era marcată prin cuvinte derivate cu sufixe. Gradele de

comparație atestate în limba indo-europeană sunt: pozitivul, intensivul, contrastivul, relativul și ultimativul, care pot fi schematizate astfel (Wald, Slușanschi 1987:93):

1.2. Adjectivul în limba latină

În limba latină, flexiunea adjectivelor calificative era la fel cu cea a substantivelor. Clasificarea generală a adjectivelor suporta două diviziuni:

1. adjectivele aparținând declinării a III-a (adjective cu terminația în *-i* și consonantice);
2. adjective aparținând declinărilor I și a II-a (adjective cu terminația în *-o/-e* și *-a*).

Adjectivele care aparțin primei diviziuni sunt cele cu o singură formă, cele cu două forme (masculin/ feminin, respectiv neutru) și cele cu trei forme (adjectivele cu terminația în *-i* la nominativ singular și cu forme diferite pentru fiecare gen). Adjectivele care aparțin celei de-a doua diviziuni sunt adjectivele care au forme distincte pentru cele trei genuri la nominativ singular (marea majoritate a adjectivelor latinești: *piger*, *-a -um* = leneș, *bonus*, *-a, -um* = bun, *impiger*, *-a, -um* = harnic etc).

Limba latină cunoaște două adjective care făceau excepție de la aceste diviziuni. Este vorba despre adjectivele invariabile: *frugi* = bogat în roade, rodnic; și *nequam* = ticălos, rău.

1.2.1. Sistemul comparației în limba latină

Ca și în limba indo-europeană, latina păstrează sistemul de clasificare a intensității exprimate de un adjectiv, prin intermediul gradelor de comparație. În limba latină, comparația se realizează analitic și sintetic. Comparația analitică materializează comparativul și superlativul și este marcată de sufixe. Comparația analitică materializează comparativul de inferioritate, superlativul de inferioritate și comparativul de egalitate și este marcată prin adverbele: **minus**, **minime** și **tam**.

1.2.1.1. Revenind la sufixele care marchează comparativul de superioritate, acestea sunt: **-ior** (pentru adjectivele masculine și feminine) și **-ius** (pentru adjectivele neutre).

1.2.1.2. Superlativul de superioritate se formează sintetic, în limba latină, prin trei terminații distincte, în funcție de natura adjectivului care suportă comparația:

1. cele mai multe adjective adaugă terminația **-issimus, -a, -um** la tema gradului pozitiv;

Ex: *altus, -a, -um* = înalt => *altissimus, -a, -um*;

brevis, -e = scurt => *brevissimus, -a, -um*;

felix, -cis = fericit => *felicissimus, -a, -um*.

2. adjectivele terminate în **-er** la nominativ singular, masculin, adaugă terminația de superlativ **-rimus, -a, -um**:

Ex: *niger, -a, -um* = negru => *nigerrimus, -a, -um*;

acer, acris, acre = vioi, energic => *acerrimus, -a, -um*.

3. șase adjective terminate la nominativ singular, masculin în **-ilis**, adaugă acestei teme, terminația de superlativ **-limus, -a, -um**:

facilis, -e = ușor => *facillimus, -a, -um*;

difficilis, e = greu => difficillimus, -a, -um;

similis, -e = asemănător => simillimus, -a, -um;

dissimilis, -e = neasemănător => dissimillimus, -a, -um;

humilis, -e = umil => humillimus, -a, -um;

gracilis, -e = delicat => gracillimus, -a, -um.

1.2.1.3. Obs. Celelalte adjective terminate în *-ilis* formează superlativul după regula generală cu *-issimus, -a, -um*.

Ex: *utilis, -e = util => utilissimus, -a, -um;*

agilis, -e = ager => agilissimus, -a, -um.

Cinci adjective ale limbii latine au comparație neregulată, în sensul că formează comparativul și superlativul pe teme diferite de pozitiv. Acestea sunt:

pozitiv	comparativ	superlativ
<i>bonus, -a, -um = bun</i>	<i>melior, melius</i>	<i>optimus, -a, -um</i>
<i>malus, -a, -um = rău</i>	<i>peior, peius</i>	<i>pessimus, -a, -um</i>
<i>magnus, -a, -um = mare</i>	<i>maior, maius</i>	<i>maximus, -a, -um</i>
<i>parvus, -a, -um = mic</i>	<i>minor, minus</i>	<i>minimus, -a, -um</i>
<i>multus, -a, -um = mult</i>	<i>plus, plures, plura</i>	<i>plurimus, -a, -um</i>

1.2.1.4. Unele adjective la gradul pozitiv capătă valoare de superlativ, compunându-se cu prefixele **per-** sau **prae-**.

Ex: *perabsurdus, peracutus, (și praeacutus), praeclarus* etc.

1.2.2. Pe lângă comparația sintetică, limba latină apelează și la comparația analitică, aplicată în cazul adjectivelor cu teme terminate în vocală. Pentru comparativ se folosește adverbul *magis*, iar pentru superlativ, adverbul *maxime*.

Ex: *idoneus, -a, -um = potrivit, apt, capabil*

tema: *idone => magis idoneus, maxime idoneus;*

dubius, -a, -um = îndoielnic

tema: *dubi => magis dubius, maxime dubius;*

arduus, -a, -um = drept, înalt, mândru;

tema: *ardu* => *magis arduus, maxime arduus*.

1.2.3. Unele adjective ale limbii latine au comparația defectivă:

1. adjective care au numai comparativul și superlativul (șase adjective):

Comparativ	Superlativ
<i>superior, superius</i> = superior	<i>supremus, -a, -um</i> <i>summus, -a, -um</i>
<i>inferior, inferius</i> = inferior	<i>infimus -a, -um</i> <i>imus, -a, -um</i>
<i>exterior, exterius</i> = exterior	<i>extremus, -a, -um</i> <i>extimus -a, -um</i>
<i>interior, interius</i> = interior	<i>intimus, -a, -um</i>
<i>posterior, posterius</i> = posterior	<i>postremus, -a, -um</i> <i>postumus, -a, -um</i>
<i>ulterior, ulterius</i> = ulterior	<i>ultimus, -a, -um</i>

2. adjective care au numai pozitiv și comparativ (8 adjective):

Pozitiv	Comparativ
<i>adulescens, -tis</i> = tânăr	<i>adulescentior</i>
<i>iuvenis, -is</i> = tânăr	<i>iunior</i>
<i>admirabilis, -e</i> admirabil	<i>admirabilior</i>
<i>salutaris, -e</i> = sănătos	<i>salutarior</i>
<i>senex, senis</i> = bătrân	<i>senior</i>

<i>alacer, -cris, -cre = vioi, sprinten</i>	<i>alacrior</i>
<i>insignis, -e = însemnat, distins</i>	<i>insignior</i>
<i>sinister, -tra, -trum = stâng</i>	<i>sinisterior</i>

1.2.4. Pe lângă adjectivele cu comparație neregulată și cele cu comparație regulată, în limba latină există și adjective care nu suportă comparativul:

1. adjective al căror sens nu admite o comparație:

Ex: *aureus, -a, -um* = auriu;

nocturnus, -a, -um = nocturn;

vivus, -a, -um = viu etc.

2. adjective compuse cu *-per*, și *-prae*, care capătă astfel sens de superlativ, pe care le-am menționat deja;

3. alte adjective:

ferus, -a, -um = sălbatic;

inops, -pis = sărac, lipsit;

mirus, -a, -um = minunat;

toate compusele cu *-fer* și *-ger* (*frugifer, -a, -um* = roditor).

1.2.5. Rămânând la capitolul comparației latinești, facem precizarea că formele analitice s-au îmbogățit și s-au întărit continuu, impunându-se pretutindeni în limbile romanice. La comparativ, adverbul *magis* s-a păstrat în ariile laterale, iar adverbul *plus*, în limbile centrale (Simenschy, Ivănescu 1981). Astfel, avem:

mas hermoso -- spaniolă;

mais formoso -- portugheză;

mai frumos -- română;

plus beau -- franceză;

piu bello -- italiană.

Pe baza comparativului se formează, apoi, superlativul relativ. Interesant este faptul că formele supletive s-au păstrat în toate limbile romanice, cu excepția limbii române:

italiană -- *migliore, peggiore, massimo, ottimo*;

franceză -- *meilleur, pire, moindre*;

spaniolă -- *mejor, peor*;

portugheză -- *melhor, peor, menor*.

1.3. Adjectivul în protoromână

1.3.1. La modul general, adjectivul românesc păstrează caracteristicile celui din limba latină. Flexiunea adjectivelor calificative este la fel ca aceea a substantivelor, încă din perioada românei comune (600–976). Adjectivele sunt împărțite pe clase. Astfel, există adjective cu patru forme flexionare, care provin din adjectivele latinești cu trei terminații, prin neutralizarea desinenței de neutru, care s-a produs înaintea secolului al VII-lea. Adjectivele cu patru forme flexionare sunt grupate în două subclase, în româna comună:

1. adjective de tipul: *amaru, amari*

amară, amare

Din această subclasă fac parte adjectivele: *acru, aspru, albu, bunu, caldu, desu, fiorosu, frumosu, galbenu, grosu, lăptosu, macru, negru, părosu, secu, udu* etc, adjectivele derivate cu sufixele *-onu, -oane*, ca: *albonu, aspronu, greonu*, al căror plural nu putea fi decât *alboni, alboane* etc. Tot în această subclasă intră și adjectivele participiale: *adevăratu, bătutu, curatu, dusu, luminatu, purtatu, spusu, trecut, uscatu* etc. Menționăm individual și adjectivele *roșu, roșă, roși, roșe*, care, la început, avea patru forme flexionare, deci face parte tot din această subclasă.

2. adjective de tipul *greu, grei,*

rău, răi,

greauă, greale;

reauă, reale.

Pluralul acesta se explică prin analogia cu pronumele personal (Coteanu 1969:30)

1.3.2. Pe lângă adjectivele cu patru forme flexionare, în româna comună există și adjective cu trei forme flexionare, este drept că foarte puține – de altfel, Ion Coteanu (1969) consideră că nu identificăm decât două clase de adjective: cele cu patru forme flexionare și cele cu două forme flexionare – de tipul: *nou, noi, noauă, noauă*.

Adjectivele cu două forme flexionare provin din latineștile cu două terminații. Astfel, vom obține în protoromână:

mollis => *moale, moli*;

dulcis => *dulce, dulci*;

recens => *reace, reci*;

viridis => *vearde, verdzi*;

talis => *tare, tari* etc.

Adjectivele cu o formă, adică adjectivele invariabile, nu existau în protoromână: „adjectivele cu o singură formă, deci cu raportul de gen și cel de număr neutralizate total, nu au existat în protoromână” (Coteanu 1969:33).

1.3.3. Flexiunea generală a adjectivului în română prezintă trei tipuri, clase:

Tipul (clasa)	Adjective	Singular	Plural
1	cu patru forme flexionare	M.N. -u F. -ă [] -ea	-i -e -ele
2	cu trei forme flexionare	M. N. -u F. -ă []	-i -ă []
3	cu două forme flexionare	M. F. N. -e	-i

1.3.4. Ca și adjectivul latinesc, adjectivul din perioada protoromânei cunoaște sistemul comparației. Comparativul de superioritate a rezultat în protoromână din formula latinească populară *magis* + **pozitivul**: *mai bun*. Comparativul de inferioritate se formează din adverbul *mai* +

pozitivul lui puțin + pozitivul adjectivului: *mai puțin bun*. În ceea ce privește comparativul de egalitate, acesta „cunoaște probabil o autonomie mai largă a termenilor lui constitutivi, și tocmai de aceea adverbele sau locuțiunile adverbiale concrete utilizate la acest grad de comparație sunt mai greu de stabilit.” (Coteanu 1969:35). Superlativul absolut cunoaște mai multe modalități de exprimare. Pe lângă adverbul *foarte*, care, de altfel, a dispărut în aromână, dar se păstrează și în alte limbi romanice, ca franceza veche, este dublat și de formele *vârtos* și *mult*.

1.3.4.1. Adjectivele la gradul pozitiv apar, de regulă, după substantivul pe care îl determină și cu care se acordă. Așezarea proclitică a adjectivului este însoțită de nuanțe stilistice suplimentare, prin accentuarea și intonația aparte a adjectivului (*bun om!*, *roșu măr!*).

1.3.4.2. Adjectivele la superlativ absolut apar rar în poziție proclitică, având, și de data aceasta, un vădit caracter expresiv (*un foarte bogat împărat*). Acestea sunt și concluziile la care ajunge și Ion Coteanu (1969:38). „Protoromâna se caracterizează prin așezarea după substantiv a pozitivului și superlativului absolut în construcții expozitive fără nuanțe stilistice particulare.”

1.3.5. Nu putem să încheiem expunerea în linii mari a caracteristicilor adjectivului în protoromână, comparativ cu adjectivul latinesc, de la care și derivă, fără a menționa și faptul că, după cum s-a putut observa din exemplele oferite, limba română a moștenit din limba latină chiar o parte din lexicul adjectival. Interesant este faptul că, spre deosebire de toate celelalte limbi romanice, doar în limba română mai păstrează etimonul latinesc un număr de nouă adjective (Rosetti 1986):

- *agilis* => *ager*;
- *ramulosus* => *rămuros*;
- *buccidus* => *buged*;
- *felix* => *ferice*;
- *flammabundus* => *flămând*;
- *languidus* => *lânced*;

- *palpabundus* => plâpând;
- *putridus* => putred;
- *vescidus* => veșted.

În încheierea capitolului dedicat modului de organizare a adjectivului românesc derivat din modelul adjectivului latinesc, vom prezenta și particularități ale acestei clase morfologice în alte două limbi romanice, insistând asupra trăsăturilor comune ale clasei adjectivale în cele trei limbi neolatine.

1.4. Periodizarea limbii române literare

În acest capitol vom aborda principalele probleme puse de clasa morfologică a adjectivului, din perspectivă diacronică, încercând să sintetizăm informațiile oferite de numeroase studii dedicate istoriei limbii române literare (Haneș 1926, Densusianu 1931-1932, Densusianu 1932-1933, Rosetti 1956, Cazacu 1960, Densusianu 1961 I-II, Macrea 1965, Rosetti, Cazacu, Coteanu 1965-1969, *** *Istoria limbii române I-II* 1965, 1969, Gheție, Seche 1969, Ivănescu 1969, Rosetti, Cazacu, Onu 1971, Dimitrescu 1973, Mancaș 1974, P. Diaconescu 1974-1975, Zugun 1977, Gheție 1978, Coteanu 1981, Macrea 1982, Munteanu, Țâra 1983, Rosetti 1986, Dragoș 1995, Chivu, Costinescu, Frâncu, Gheție, Roman-Moraru, Teodorescu 1997). Nu vom mai insista asupra particularităților comune adjectivului latinesc și celui românesc, situație asupra căreia ne-am oprit deja. De asemenea, vom restrânge materialul dedicat particularităților adjectivului în protoromână, din aceleași cauze.

Pentru început, vom prezenta o schemă de periodizare a istoriei limbii române literare, care se vrea o sinteză a modelelor propuse de studiile istoriei limbii, amintite de noi.

- perioada vechii române literare(sec. al XV-lea-1780), care, la rândul ei, poate fi subdivizată în două etape:
 - sec. al XV-lea-1640;
 - 1640-1780;

- perioada de „tranziție” (1780-1840);
- perioada românei literare moderne.

a. În epoca veche nu avem o limbă literară propriu-zisă, normată, unitară, ci mai multe variante cultivate ale unor subdialecte dacoromâne. Efortul cărturarilor se îndreaptă nu spre fixarea normelor, ci spre impunerea românei ca limbă de cultură în locul slavonei și spre îmbogățirea ei cu elemente lexicale noi. Izvoarele de informații sunt extrem de sărace în perioada cuprinsă între secolele al XIII-lea – al XIV-lea. Folosim un material format în mod aproape exclusiv din nume proprii și toponime. În răstimpul dintre secolele al XIII-lea – al XVI-lea, aspectul limbii române este unitar. Putem realiza, totuși, o subîmpărțire a acestei perioade:

1. din secolul al XV-lea până la 1640: limba română este cultivată prin puține scrieri originale (în special documente și scrisori) și prin destul de rarele traduceri și tipărituri bisericești apărute, mai ales, în Transilvania. În această perioadă se poate, totuși, vorbi despre două variante literare: una de tip nordic (în primul rând maramureșeană) și alta de tip sudic (munteană și sud-transilvăneană);

2. de la 1640 până la sfârșitul secolului al XVIII-lea: limba română înlătură definitiv slavona ca limbă oficială. Româna cărturărească se află încă destul de aproape de vorbirea populară, principalele sale surse de împrumut extern rămânând cele orientale: slavona, turca și greaca. Limba română însă nu dispune de o terminologie științifică.

b. Perioada de „tranziție” este prima etapă din istoria formării limbii române literare moderne și poate fi socotită perioada „premodernă”. În această perioadă, scrierile laice înlătură supremația textelor religioase, fapt care duce la destrămarea unității limbii culte realizate în traduceri bisericești, tipărite între 1725-1780, dar și la accentuarea diferențierilor dialectale dintre variantele literare.

c. Perioada românei literare moderne debutează cu subdiviziunea 1840-1880, adică de la „Dacia literară” până la 1860, momentul adoptării

oficiale a scrierii în Principate (mai exact, în Muntenia, pentru că în Moldova acest sistem de scriere s-a impus abia în 1862). Perioada aceasta (1840-1880) este una a căutărilor de soluții privitoare la îmbogățirea și codificarea limbii. Acum se impune problema împrumuturilor, a adaptărilor. Academia Română fixează și principalele norme ale românei literare moderne. Următoarea etapă (1880-1900) se evidențiază prin unificarea variantelor literare.

1.5. Limba română literară veche. Limba română între secolele al XIII-lea – al XVI-lea

Izvoarele de informații privitoare la vechea română literară nu sunt foarte bogate, ba chiar cele privitoare la limba română din perioada cuprinsă între secolul al XIII-lea, până în secolul al XVI-lea, sunt extrem de sărace. Alexandru Rosetti (1956) consideră că trebuie să apelăm doar la un material format în mod aproape exclusiv din nume proprii și toponime, dar putem să formulăm câteva observații în urma textelor studiate de noi:

- vocala *e* nu fusese încă sincopată în adjectivul *derept*;
- *-u* final dispăruse din scris încă din secolul al XIII-lea;
- păstrarea vocalei *e*, netrecută la *ă*, după o oclisivă labială, în *jumetate*, fenomen reperabil în Moldova;
- între vocalele *e* și *u* aflate în hiat s-a dezvoltat un *v*: *grevul* (*greul*). Acest fenomen este semnalat astăzi în mai multe regiuni ale domeniului dacoromân.

Concluzia la care ajunge Al. Rosetti (1956) este că trăsăturile caracteristice ale limbii din intervalul cuprins între secolele al XIII-lea – al XV-lea sunt asemănătoare cu ale limbii din secolul al XVI-lea, repartiția dialectală a faptelor fiind aceeași în aceste două perioade. În consecință, putem spune că în răstimpul dintre secolele al XIII-lea și al XVI-lea, aspectul limbii române este unitar.

1.6. Limba română între secolele al XVI-lea – al XVII-lea

1.6.1. Începând cu secolul al XVI-lea, informațiile privitoare la aspectul limbii române literare încep să se înmulțească ușor. Astfel, tot Rosetti (1986:493) observă că adjectivele încep să se acorde cu substantivele pe care le determină. Adjectivul *gol* apare cu forma de plural acordat *goli*, în toate textele, fără să se fi ajuns încă la forma *goi*, prin alterarea lui *-i*:

„Cunoscură că ei sunt *goli*” (Palia de la Orăștie, p.19);

„Ce cu pialia iedului mânule pre grumazi ce erau *goli*” (Palia de la Orăștie, p.90).

1.6.2. Adjectivul *amară* apare cu forma de plural acordat *amară*, după analogia pluralelor neutre în *-ă*. Ovid Densusianu (1931-1932) notează că apare foarte rar și forma de plural în *-e*, la unele adjective. Pluralul în *-ă* se explică prin influența substantivelor neutre sau feminine precum *cară*, *hotară*:

„În aceaia noapte mâncați friptă la foc și pâine adzimă cu lăptuci *amară*” (Palia de la Orăștie, p.215).

Oricum, nu putem vorbi încă de o consecvență în ceea ce privește regula acordului, căci, uneori, adjectivul apare și neacordat:

„Cetatea cea mare

Craiului *cel* tare...” (Dosoftei, Psaltirea în versuri, p.91).

1.6.3. În schimb, adjectivul *mare* este resimțit ca unul invariabil, căci, în catastiful Mănăstirii Galata, din județul Iași, care datează din 1588, îl găsim neacordat cu substantivul la plural: 38 de boi *mare*, 44 de vacii *mare*. Se pare că sensul de plural e, deci, suficient indicat de substantive. Acordul adjectivului și în caz este marcat la atributele adjectivale

„... se ispovedescu-se numelui Tău *marelui*” (Palia de la Orăștie, p.23);

„... dimpregiurul locului *aceluiia*” (Palia de la Orăștie, p.56).

Acordul se face și când *cel* precedă adjectivul:

„Kinului *celuia* reului și al rebdariei *ceia* lungiei” (Palia de la Orăștie, p.75);

„Ficior lui Ștefan – Vodă *celui* Bun” (Ureche, Letopisețul Țării Moldovei, p.108).

Referitor la adjectivul *mare*, perceput ca invariabil, Ovid Densusianu (1931-1932:85) adaugă la lista invariabilelor și pe *tare* și ne oferă explicația formei de plural, identică cu singularul: „dacă la substantivele masculine terminate în *-e* (noi: fluture), construim pluralul în *-i*, la adjective, păstrarea lui *-e* la plural ar fi de interpretat în sensul că adjectivele nefiind în general independente, ci alăturate pe lângă unele substantive, atunci ideea de plural nu are nevoie să fie atât de evidențiată ca la substantive”.

1.6.4. Pluralul feminin al adjectivului *nou* apare întotdeauna cu fonetismul corespunzător celui latin *noao* (astăzi, *nouă*). Niciodată, în secolul al XVI-lea, nu e atestat *noi* la feminin plural. De asemenea, forma de feminin plural *două* are același model latin, *doao*:

„Că straja cea dentâi și straja cea de a *doao* că să biruiaște de vrăjmaș...” (Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, p. 180);

„Cântați Lui cântece *noao*” (Coresi, Psaltirea slavo-română, p.143).

1.6.5. Un alt adjectiv perceput ca invariabil este *pustii*, în loc de *pustiu* (loc *pustii*). Ovid Densusianu dă următoarea explicație fonetică a acestei forme (1931:57): presupunând că acest adjectiv ar proveni de la forma slavă *pustyni*, aceasta ar fi putut fi redată prin forma *pustini* (noi: substantivul *pustie* avea forma *pustinie* în textul *Paliei*) și aceasta, prin elidarea lui *-n*, l-ar fi dat pe *pustii*. În această situație, ar fi fost de așteptat ca această formă să-l fi primit pe *-u*, prin analogie cu adjectivul *viu*. O altă explicație a acestei forme ar putea fi fenomenul de alterare.

1.6.6. Autorii *Istoriei limbii române literare*, ediția Academiei (1997:126), observă că adjectivele în tema *c, g* prezintă uneori, la feminin și neutru plural, forme în *-e* (*groape adânce, hainele lunge*). Dar mult mai frecvente sunt formele în *-i* (*cărări largi, dobitoace mici*).

1.6.7. Un sens neobișnuit (pentru noi, cei de azi) are adjectivul *crunt*, în secolul al XVI-lea. Sensul obișnuit al cuvântului era de *însângerat*. Forma adjectivului provine din limba lat. *cruentus* = *crud*. Explicația sensului acestui adjectiv o găsim la Densusianu (1932-1933:75): „un om crunt” a putut să însemne „un om însângerat”, „plin de sânge”, adică un om care se înfățișa în felul acesta nu pentru că ar fi fost victimă, ci pentru că el ar fi provocat însângerarea. Un astfel de om a rămas cu numele de „om crunt”. Adjectivul *crunt* a început să însemne „înfrorător” numai mai târziu, când s-a fixat ca formă adjectivală.

1.6.8. În secolul al XVI-lea, adjectivul la comparativ este legat de celălalt termen de comparație prin prepoziția *de* (Rosetti 1943:50): „mai frumoasă față *de* aceasta n-am văzut”. Superlativul apelează la adverbele *mult* („că Dumnezeu iaste *mult* milostiv; că Tu ești Unul îndurător și *mult* milostiv” – *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, p.138, 190) și *foarte*, care e despărțit uneori de adjectivul pe care îl determină („Toate acestea să le umpli, că și umplerea aceasta *foarte* iastă bună” – *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, p.191). Alteori, la superlativ apare locuțiunea adverbială *fără samă* („fără samă *mulți*”) sau adverbele *prea* și *vârtos*:

„Și vădzu Dumnedzeu toate ce făcuse și era *prea* bune” (*Palia de la Orăștie*, p.15);

„...drept care am văzut *prea* luminata față a Domnului” (*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, p.273);

„Toată slava fiei lu împărat înlăuntru, cu peleși de aur investită și *prea* împistrită” (Coresi, *Psaltirea slavo-română*, p.202);

„Judecă-mi, Doamne, și desjudecă pâra mea de limbă nepreabodobnă” (Coresi, *Psaltirea slavo-română*, p.190).

De la adverbul *vârtos* se atestă chiar forma adjectivală *vârtoasă*:

„Cetate frumoasă

De piatră *vârtoasă*” (Dosoftei, *Psaltirea pre versuri tocmită*, p.91).

1.7. Limba română între secolele al XVII-lea – al XVIII-lea

În intervalul cuprins între secolele al XVII-lea și al XVIII-lea nu pot fi constatate modificări importante în sistemul morfologic al limbii literare. Adjectivul prezintă o mare stabilitate în ceea ce privește flexiunea. Există puține modificări față de perioada anterioară, iar acestea sunt periferice în sistem, afectând un număr mic de adjective (**Istoria limbii române literare 1997:328):

- adjectivul *mare* își menține forma unică de singular și plural în *-e*, dar aceasta va fi treptat eliminată de forma variabilă, care începe să apară în unele texte. Oricum, se menține forma invariabilă și la genitiv – dativ singular:

„Și au luat și el o bucată de loc, cu câteva cetăți *mare* și vestită.” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p.311);

„Neculai – vodă făcea niște răutăți *mare* în Țara Muntenească în boiari.” (Neculce *Letopisețul Țării Moldovei*, p.296).

Totuși, în textul *Paliei de la Orăștie*, același adjectiv apare acordat:

„Năvălească pre ei frică și groază pentru *mari* brațele Tale.” (p. 229);

- adjectivul *tare* este atestat numai cu forme variabile, spre deosebire de perioada anterioară (*cetăți tari*);
- adjectivul *gol* își menține forma de plural *goli*;
- adjectivul *nou* are în toate textele forma de feminin *noao*, forma analogică *noi* nefiind încă atestată (la fel și forma de feminin a numeralului cu valoare adjectivală *doao*):

„După moartea lui Pătru – vodă au domnitu Ciubăr-vodă *doao* luni” (Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p.28);

„Să vedeți ce-au pățit atuncea acei hatmani, pentru obiceiuri *noao* ce începuse-a face în Țara Leșască” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p.303);

- superlativul absolut se construiește în unele texte nordice cu adverbul *prea* (*sălașul prea slăvit*, *norul cel prea luminat*);

- cel mai răspândit este superlativul construit cu adverbul *foarte*:

„Domnia lui era *foarte* milostivă” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p.314);

„om *foarte* chivernisitor” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p.313);

dar încă mai apare ca o postpoziție:

„Mare e Domnul și lăudat *foarte*” (Coresi, *Psaltirea slavo-română*, p.208).

Uneori, superlativul este construit cu adverbul *strașnic*: „Cătu-i Domnul de *strașnic* de tare” (Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, p.121);

Pe lângă adjectivele propriu-zise, tot mai frecvent apare și adjectivul participial, care se comportă aidoma adjectivelor cu patru forme flexionare, poate fi precedat de articolul demonstrativ („*legea lui cea întunecată*” – Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p.87), prezintă și el grade de comparație (în mod deosebit comparativul de superioritate și superlativul absolut construit cu adverbele *mult* și *prea*, aidoma celorlalte adjective):

„Că-s niște oameni *prea* cu greu traiu” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p.275);

Obs. Interesantă este interpunerea prepoziției între adverbul *prea* și adjectivul *greu*. În situația de față, dacă adjectivul este antepus substantivului pe care îl determină, chiar și la gradul superlativ, prepoziția ar fi trebuit să preceadă adverbul (*cu prea greu traiu*);

„ușa îi era *prea* deșchisă, nu cu mărire multă” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p.295).

1.7.1. În plan sintagmatic, participiul adjectival îndeplinește funcții care țin de natura sa adjectivală – nume predicativ, atribut adjectival și predicativ suplimentar – și se constituie în termen regent pentru diferite tipuri de complemente (mai multe aspecte de detaliu vezi în Diaconescu 1969:25-39).

- adjectivul *frumos* avea doar trei forme flexionare, femininul având aceeași formă, indiferent de număr:

„Și să-i mai dea [...] doao părechi de cărți *frumoasă* în stoliță” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p.273).

1.7.2. O ultimă observație pe care vrem să o facem cu privire la problemele adjectivului în limba română din intervalul secolelor al XVI-lea – al XVII-lea, este aceea că adjectivele care însoțeau substantivul în cazul vocativ erau antepoziționate substantivului:

„Răspunse Avram: *drag*, fiul meu, tocmi-va Domnedzeu...” (Palia de la Orăștie, p.71);

„Și Avram răspunse: aicea sunt, *drag* fiul meu...” (Palia de la Orăștie, p.71);

„ascultă-ne, *bun* doamne, că om mare lui Domnedzeu ești tu între noi.” (Palia de la Orăștie, p.73);

„*Bun* doamne, ascultă-mă...” (Palia de la Orăștie, p.74);

„și dzise lui: *drag* fiul meu...” (Palia de la Orăștie, p.88).

1.8. Limba română modernă

Începând cu secolul al XVIII-lea, vorbim despre limba română modernă. Perioada limbii române moderne poate fi subdivizată în trei etape:

- etapa premodernă (de tranziție), cuprinsă între anii 1780-1840;
- etapa „normativă” a limbii române literare, cuprinsă între anii 1840-1880;
- etapa unificării variantelor literare (consolidării) ale limbii române, cuprinsă între anii 1880-1900.

1.8.1. Limba română premodernă

Prima subdiviziune a perioadei limbii române literare moderne este cea mai importantă pentru studiul provenienței și al adaptării

neologismelor. În procesul de modernizare a limbii române literare, început în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, înnoirea cea mai evidentă are loc în domeniul lexicului, deoarece este cunoscut faptul că între anii 1760-1860, limba română literară împrumută neologisme din mai multe limbi de cultură. Adaptarea acestor împrumuturi în limba română este urmărită de către Despina Ursu, în materialul a două studii bine documentate (1966:245-254; 1969:131-154, primul studiu fiind realizat în colaborare cu N.A. Ursu).

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și până pe la 1820-1830, Muntenia și Moldova se află sub influența limbilor neogreacă și franceză, dar și latină, italiană și rusă. Transilvania simte influența limbilor latină, germană, dar și italiană, franceză și maghiară. După 1830-1840 este evidentă influența latino-romanică în toate cele trei provincii românești. Influența latino-romanică poate fi reperabilă până în 1820-1830, pătrunzând îndeosebi pe filieră neogreacă, rusă, germană și maghiară.

1.8.2. Limba română în etapa normativă

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, pătrund în limba română foarte multe adjective, al căror împrumut a fost necesar datorită pătrunderii în cultura română a unor noțiuni noi, dar și datorită tendinței limbii literare spre o exprimare mai sintetică. Intelectualii vremii apelează mai degrabă la împrumuturi, decât la procedeul intern al derivării. Se impune să facem o observație interesantă, totuși: sistemul morfologic românesc a preferat adaptarea adjectivelor cu terminații deosebite după gen, chiar atunci când în limba de origine adjectivele respective sunt invariabile.

- Ex: *capital, general, moral, natural*;
- lat. *capitalis, -e, generalis, -e, moralis, -e, naturalis, -e*;
- ital. *capitale, generale, morale, naturale*;
- franc. *capital, général, moral, naturel*.

1.8.2.1. Variantele italianizate (*capitale, generale, morale, naturale*), deși sunt folosite de unii latiniști și italieniști, la sfârșitul secolului al XIX-lea, nu s-au impus. Gheorghe Ivănescu (1955:19-39) explică insuccesul acestor forme, care s-ar datora faptului că scriitorii au plecat de la morfologia franceză a acestor adjective, nu de la cea latină și italiană, de la care au plecat Iorgovici și E. Poteca și unii latiniști.

„Aveam ora dreptului *penale*” (Hasdeu, Micuța, p.86).

1.8.2.2. Același lucru se întâmplă și cu formele analogice în *-inte* (*aparinte, competente, dependinte, influinte*), create de latiniști după modelul elementelor latine moștenite, sau cu formele analogice în *-ante* și *-ente* (*arogante, constante, omnipotente, predominante*) sau cu adjectivele în *-bile*, întâlnite în scrisul italieniștilor (*afabile, blamabile, incontestabile, teribile*). Ultimele forme adjectivale nu au rezistat, chiar dacă în limba română exista deja o categorie, mai slab reprezentată, e drept, de adjective invariabile terminate în *-e*:

„Băiatul se deosebea prin o figură atât de palidă și *transparente*” (Hasdeu, Ursita, p.123);

„un președinte de municipalitate sau un prefect de poliție *ordinaminte*...” (Hasdeu, Micuța, p.89);

„a purta pantaloni *infinitaminte* scurți și plete *infinitaminte* lungi...” (Hasdeu, Micuța, p.101) – în acest context, adjectivele au devenit adverbe, prin conversiune.

Adjectivele noi au impus limbii române literare numeroase sufixe noi, dar „în ultimă instanță, problema cea mai importantă a adaptării adjectivelor neologice în limba română o constituie modul în care au fost asimilate sufixele respective” (D.Ursu 1969:135).

1.8.2.3. În stadiul ei vechi, limba română literară dispunea de posibilități reduse de adaptare a adjectivelor neologice. Astfel, sufixele *-ic, -al, -ar, -bil, -iv, -ist* erau rare sau nu existau pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În schimb, majoritatea adjectivelor neologice se terminau în sufixul *-icesc*, cu ajutorul căruia erau adaptate adjectivele de proveniență

străină (neogreacă, latină, germană, rusă) și se creează adjective noi. Acest sufix este de origine rusă, astfel că adjectivele neologice românești terminate în *-icesc* sunt considerate fie împrumuturi din limba rusă, sau prin intermediul limbii ruse, fie derivate pe teren românesc după modelul rusesc.

Pe lângă sufixul productiv *-icesc*, în limba română se adaptează și adjectivele neogrecești în *-icos* sau latinești în *-icus*. Tocmai datorită prezenței acestor două sufixe, se poate afirma că sufixul *-icesc* nu este neapărat de origine rusă, ci s-a format în limba română pe baza sufixului mai vechi *-esc*, în procesul adaptării adjectivelor grecești terminate în *-icos* și a celor latinești terminate în *-icus* (D. Ursu 1969:136). Crearea acestui sufix a fost favorizată de existența lui *bisericesc*, *duhovnicesc*, *pustnicesc*, *voinicesc* etc., derivate cu sufixul *-esc*, de la substantivele corespunzătoare terminate în sufixele *-ică* și *-nic*. Cercetătoarea inventariază chiar numărul de adjective derivate cu sufixul *-icesc*, din 164 de texte ale vremii, obținând următoarea statistică: 75 de menționări în Transilvania și Banat, 47 în Țara Românească și 42 în Moldova (ex. *academicesc*, *aritmeticesc*, *dialogicesc*, *doctoricesc*, *elasticesc*, *teologicesc*, *tipograficesc* etc.):

„Căci anevoie se supune
trăpașul. lui ca un tăciune,
de seminție – *arabicească*” (Hasdeu, *Domnița Voichița*, p.72)

„Un păcat osândit de legile firei și de obiceiurile *politicești*” (Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, p.182).

1.8.2.4. Pe lângă aceste sufixe, limba română apelează la alte câteva pentru formarea unor adjective:

- *-alicesc*: *formalicesc*, *normalicesc*, *orientalicesc*, *universalicesc*;
- *-aricesc* (foarte puține adjective): *consularicesc*, *familiaricesc*, *vulgaricesc*;
- *-alnic* (puțin mai numeroase): *capitalnic*, *documentalnic*, *formalnic*, *fundamentalnic*, *naturalnic*;

- **-arnic** (foarte puține adjective): *consularnic, exemplarnic*;
- **-os** (sufix de origine latină): *capricios, contagios, generos*;
- **-iv** (sufix de origine slavă): *calitativ, explicativ, instructiv*;

Obs. Ultimele două sufixe au creat numeroase cuvinte, deci sunt productive, iar cuvintele create și-au menținut forma până astăzi.

- **-tor**: *civilizator, inflamator*.

Obs. Cuvintele formate cu sufixul **-tor** s-au adaptat fără dificultăți, datorită vechiului sufix **-tor**, de origine latină, foarte productiv în limba română.

După modelul sufixelor **-aricesc**, și **-alicesc** apare și sufixul **-acesc**, pe care îl putem repera, de pildă, în primul roman românesc:

„...care-l puse în relațiune cu consiliul rusesc și **austriacesc**” (Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, p.180).

O observație care merită făcută este aceea că, în două foi volante publicate la Buda în 1813, ambele traduse probabil din limba germană, aproape toate adjectivele neologice erau derivate cu sufixele **-icesc**, și **-alnic** (D. Ursu, N.A. Ursu 1966:247), ceea ce dovedește că aceste două sufixe sunt cele mai productive în această etapă din evoluția limbii române literare.

1.8.3. Limba română modernă

În jurul anului 1840, adică la începutul secolului al XIX-lea, limba literară română ajunge la formele ei durabile. Treptat, intelectualii vremii încearcă eliminarea turcismelor și a grecismelor. Tudor Vianu (1954:45-49) observă că în epopeea *Țiganiada*, scrisă de Ion Budai-Deleanu, scriitorul ocolește cu intenție grecismele și turcismele, frecvența acestora fiind într-un evident regres. Foarte rare sunt turcismele (*cilibiu* = *nobil*) sau puțin mai frecvente grecismele (*adiafor* = *indiferent*, *polite* = *civilizat*).

1.8.3.1. Direcțiile dezvoltării limbii literare sunt determinate de dezvoltarea burgheziei românești și de lupta pentru libertate națională și

socială, adică de contextul istorico-social al secolului al XIX-lea. Introducerea neologismelor este condiționată de apariția noilor noțiuni ale unei culturi superioare. În această perioadă, se simte dorința de fixare a formelor pentru asigurarea unui nivel al corectitudinii în vorbire, dar, în același timp, apropierea limbii literare de limba poporului, care corespunde aspirației către forme naționale de viață. Scrierile literare ale epocii păstrează, așadar, arhaisme de origine turcă și greacă doar pentru a realiza culoarea locală, preferând, în schimb, neologismele, fie franțuzisme, fie italianisme (*concherant, iluzoară, innocente, omnipotente* etc.):

„România *bellă*” (Heliade-Rădulescu, *Psalm*, p.107);

„*sabie appendută*”; „*bellică cintură*” (Heliade-Rădulescu, *Mihaida*, p.93);

„o *buză pacefică, ridentă*” (Heliade-Rădulescu, *Mihaida*, p.102);

„*vera libertate*” (Heliade-Rădulescu, *La Schiller*, p.111);

„Al Bruților *nepot...*

Celebru, celebrissim,

Arhipatriotissim,

Și membru doctorissim.” (Heliade-Rădulescu, *Dulcamara*, p.115).

1.8.3.2. Oricum, nu toate neologismele au avut aceeași vigoare. S-au menținut numai acelea corespunzătoare unei nuanțe de înțeles pentru care nu exista în limbă cuvântul corespunzător (Vianu 1954:54). Totodată, remarcăm și lupta pentru eliminarea slavonismelor, care vor fi înlocuite tot de cuvinte romanice (*vestit* → *faimos*, *poreclit* → *prenumit*, *slăviții* → *faimoșii*, *voinicul* → *bravul*, *dragă* → *amată*, *tovarăși* → *companioni*). Înlăturarea totală a slavonismelor nu a putut fi realizată, deoarece unele cuvinte s-au păstrat în limbă până astăzi, corespondentul lor latin neputând să se impună.

1.8.3.3. Tot sub influența limbii franceze se observă o predilecție a scriitorilor epocii pentru gerunziul acordat (Mancaș 1974, Munteanu, Țâra 1983): *vibrând, -ă, tremurând, -ă, mugind, -ă*. Această influență poate fi

delimitată începând cu Ion Heliade-Rădulescu și Costache Negruzzi, continuând apoi cu Mihai Eminescu. Gerunziul cu valoare adjectivală este „creat de Heliade prin calc după participiul prezent din franceză (cu concursul formelor corespunzătoare din latină și italiană)” (Munteanu, Țara 1983:247).

„Aste ierburi sălbatici ce în pustiuri cresc,

La inima gemândă sunt laure de crește...” (Heliade-Rădulescu, *O noapte pe ruinele Târgoviștii*, p.44);

„O copcă schinteindă

În suma de brillante strângea a lui cintură” (Heliade-Rădulescu, *Mihaida*, p.102);

„Micuța îmi întinse mânuța sa, *palpitândă* de frig sau de emoțiune...” (Hasdeu, *Micuța*, p.89);

„eu mă aflam sub înrâurirea unei voci interne, *strigânde*” (Hasdeu, *Micuța*, p.100);

„postelnicul îi găsi proaspăt descapitați, *sângerânde* lor trunchiuri întinse fără haine pe iarbă.” (Hasdeu, *Ursita*, p.119);

„Acolo te-așteaptă *râzânde* zori” (Eminescu, *Ondina*, p.203)

„Nu cântecul undei *murinde* pe luciul mării senin” (Eminescu, *La o artistă*, p.204);

Influența aceasta va fi una de durată, până în secolul XX, astăzi păstrându-se câteva forme în sintagme ca: *femeie suferindă*, *mână tremurândă*, *putere crescândă* etc.

1.8.3.4. În ceea ce privește adjectivul în secolul XX, menționăm ca principală sursă de îmbogățire a vocabularului, deci și a clasei adjectivelor, derivarea. Sufixele specifice începutului de secol XX sunt:

-*tor* → creează adjective de la verbe recente sau împrumutate de curând ca adjective dintr-o limbă romanică; forma de plural feminin va fi în -*toare* sau -*torii*: *mijloace creatorii*, *motive inspiratorii* (pluralul

în *-torii* se datorează, probabil, analogiei substantivelor în *-tor (iu)* → *crematoriu, crematorii; ambulatoriu, ambulatorii*);

-isim → realizează superlativul, după modelul italian (cu sufixul *-issimo*): *rarisim, simplisim*. Interesant este faptul că acest lucru nu se întâmplă în alte idiomuri romanice.

1.9. Principalele influențe suferite de limba română

În încheierea studiului nostru diacronic aplicat adjectivului, vom enumera principalele influențe pe care le-a suferit limba română de-a lungul timpului punctând și consecințele fiecăreia în parte suferite de clasa adjectivelor.

1.9.1. Influența slavei vechi

Prima influență asupra limbii române a fost exercitată de slava veche, încă în secolul al VII-lea – al VIII-lea și mai apoi în perioada Evului Mediu și în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Așadar, putem delimita valuri ale influenței slave asupra limbii române.

Din punct de vedere fonetic, acțiunea slavă asupra limbii române este foarte redusă. Ne referim la alterarea pe care au suferit-o sunetele câtorva cuvinte, sub influența formelor slave, cu care ele prezentau o oarecare asemănare.

Influența slavă se observă mai ales în derivare. În limba română există o serie de prefixe și sufixe din limba slavă:

ne- → corespunde latinescului *in-*, pe care l-a înlocuit: *necopt, neînvățat, nebun, neascultător* etc;

razu- și *ras-* → vor da formele *răz-* și *răs-*: *răscopt, răscroit, răzvrătit*;

-og: *pintenog, boșorog, slăbănog, șontorog* etc;

-an: *năzdrăvan, plăvan* etc;

-nic (de origine bulgară): *amarnic, casnic, datornic, statornic, dornic, dosnic, falnic, fățarnic, grabnic, harnic, îndoielnic, obraznic, pașnic, puternic* etc;

-*av* (de origine bulgară, dar extrem de rar întâlnit): *trândav, moldav, hulpav* etc;

-*iv*: *uscățiv, milostiv, guraliv* etc.

În ceea ce privește vocabularul limbii române, acesta este puternic influențat de elementul slav. Numărul cuvintelor slave introduse în limba română este considerabil: *blajin, cârn, destoinic, dârz, drag, gânșav, gânșov, groșav, lacom, mândru, nătâng, milostiv, pleșuv, slab, zdravăn, scârșav, știrb, buiac, curvar, năpraznic, tâmp, treaz, vinovat, vrednic, zavistnic, zglobiu, vesel, bogat, sărac* etc.

1.9.2. Influența albaneză

Influența albaneză, alături de cea bizantină, cea bulgară și cea sârbă, s-a exercitat asupra limbii române în timpul epocii sale de formare. Toate acestea sunt considerate influențe meridionale, deoarece au venit din limbile vorbite la sudul Dunării.

În fonetică, influența albaneză a lăsat puține urme, dintre care menționăm trecerea lui *-c* final la *-g*, pe care o constatăm în câteva cuvinte (Densusianu 1961:225-226)

- *apricus* → *aprig*;
- *vitricus* → *vitreg*;
- *stâng* (cuvânt cu etimologie necunoscută).

Influența albaneză asupra limbii române este mai evidentă în lexic. Limba română posedă cuvinte comune cu limba albaneză. Numărul cuvintelor albaneze existente în limba română nu este foarte mare, dar acestea aparțin vorbirii populare și constituie o parte importantă a lexicului românesc. Din păcate, din această categorie fac parte îndeosebi substantive. Adjectivul *bucuros* este, se pare, de origine albaneză. Interesant este că, deși cuvintele albaneze pătrunse în limba română și-au păstrat sensul original, totuși, adjectivul *bucuros* (= *a fi vesel, mulțumit*) și-a schimbat sensul față de cel original (în albaneză → *a înfrumuseța, frumos*).

1.9.3. Elementele bizantine

Elementele bizantine care pot fi identificate în limba română datează din epoca bizantină, mai exact, se constituie în al doilea strat de elemente grecești adăugate limbii române și „au venit să se suprapună celor de origine mai veche, datând din epoca latină” (Densusianu 1961:230). Elementele bizantine din dacoromână nu pot fi mai vechi de secolul al VI-lea sau al VII-lea, pentru că nu prezintă niciuna din trăsăturile fonetice românești anterioare acestei epoci.

Particularitățile bizantine reflectate în limba română se reduc la domeniul lexicului, acestea nelăsând urme în fonetică sau în morfologie. Și de data aceasta, vom întâlni foarte puține adjective, predominând substantivele: *ieftin*, *proaspăt*. Și adjectivul *ieftin* își schimbă sensul față de cel original (*fericit*).

1.9.4. Influența bulgară și sârbă

Influența bulgară și sârbă se constituie într-un alt val al influenței slave asupra limbii române, care poate fi plasat în intervalul cuprins între secolele al XI-lea și al XV-lea. Influența bulgară și sârbă s-a exercitat, în mod deosebit, în lexicul specific domeniului bisericesc. Cele mai multe cuvinte de sorginte bulgară sau sârbă aparțin domeniului substantivului. Pe lângă acesta, putem identifica și adjective ca: *bolnav*, *breaz*, *lin*, *sur*, *creț* etc.

Trebuie să menționăm, totuși, faptul că sufixele *-aș*, *-iș* și *-uș* au o origine bulgară sau sârbă (Densusianu 1961:233), și cu ajutorul lor obținem derivate adjectivele: *drăgălaș*, *golaș*, *fruntaș*, *mărginaș*, *pătimaș*, *pizmaș*, *trufaș*, *vrăjmaș*, *cruciș*, *bătăuș*, *jucăuș* etc. Pe lângă sufixul *-iș*, unele cuvinte adaugă și sufixul *-or*, obținându-se o serie derivativă: *acrișor*, *bunișor*, *mărișor* etc.

1.9.5. Influența maghiară

Influența maghiară, alături de cea cumană și de cea polonă, poate fi considerată septentrională și datează din ultima perioadă a Evului Mediu.

Influența maghiară se exercitează în limba română începând cu secolul al X-lea. Trebuie să precizăm faptul că numai dacoromâna conține elemente maghiare, acestea neputând fi identificate nici în macedoromână, nici în istroromână.

De origine maghiară este sufixul adjectival *-eș*, corespondentul maghiarului *-es*: *chipeș*, *oacheș*, *trupeș*, *gureș*. Interesant este faptul că românescul *chipeș* nu păstrează sensul originalului maghiar *képes* (= *capabil*), ci este o formație românească de la *chip*, după cum o exprimă sensul termenului.

În limba română există un număr destul de mare de cuvinte împrumutate din limba maghiară, dar nu foarte multe adjective: *gingaș*, *urias*, *viclean* etc. De asemenea, numeroase sunt regionalismele din zona Ardealului: *bolund*, *beteag*, *nătărău* (cuvânt format cu sufixul neproductiv *-ău*) etc.

1.9.6. Influența cumană

Influența cumană datează din secolul al XI-lea, când cumanii trec Dunărea și se stabilesc în câteva regiuni ale Imperiului Bizantin. Elementul cuman trebuie să fi fost foarte numeros în secolul al XIII-lea, în Moldova și în Țara Românească (Densusianu 1961:242-243). Îndeosebi nume proprii de origine cumană se păstrează în limba română, dar, pe lângă acestea, putem identifica două adjective: *murdar* și *chior*.

1.9.7. Influența poloneză

Influența poloneză asupra limbii române datează de la sfârșitul secolului al XIV-lea și se datorează afacerilor politice care îi pun pe români în contact cu polonezii. Această influență este foarte slabă și se poate identifica în graiul moldovean. Se pare că nu putem deosebi adjective printre cuvintele poloneze pătrunse în limba română.

1.9.8. Influența turcească

Influența turcească asupra limbii române a început să se manifeste în secolul al XVI-lea, în urma încercărilor Porții otomane de a instaura domnitori formați la Constantinopole și care să fie aserviți intereselor Curții, atingând punctul culminant în timpul epocii fanariote (1711-1821). Limba română s-a îmbogățit pe plan lexical și în domeniul formării cuvintelor prin derivarea cu sufixe. Cuvintele împrumutate din limba turcă au avut un caracter administrativ sau oficial. După înlăturarea domniilor fanariote, termenii politici, administrativi, militari, de origine turcă au început să iasă din uz, dispărând definitiv după Independență. Se păstrează în limba română adjectivele derivate cu sufixul *-giu* (*scandalagiu*, *cusurgiu*), *-liu* (*hazliu*), adjectivul *ghiuzel* (= *frumos*).

„...el n-a fost nimica alta decât numai *sadea* jurnalist.” (Hasdeu, *Micuța*, p.101);

„...mi-am scos fetele...*ghiolsâte*, gătite, împopoțonate...” (Alecsandri, *Chirița în provincie*, p.35);

(*ghiolsâte* = *ferchezuite*);

„Hai, hai! Le-am găsit doi bărbați *șucadâ*.” (Alecsandri, *Chirița în provincie*, p.34);

(*șucadâ* = *coșcogea*);

„coloare deschisă n-a mai purtat, decât acuma, de curând, barej *conabiu* la cap” (Caragiale, *Tren de plăcere*, p.164);

(*conabiu* < *kunebi* = roșu închis).

1.9.9. Influența greacă

Influența greacă s-a exercitat în paralel cu cea turcă. Mai numeroase sunt elementele de origine neo-greacă, care au pătruns odată cu răspândirea culturii grecești în Muntenia și Moldova, prin biserici, școli, cancelarii domnești: *plicticos*, *politicos*, *tacticos*, *economicos*, *lefter* etc.

1.9.10. Influența franceză

Influența franceză asupra limbii române este deosebit de puternică și începe în secolul al XIX-lea, când pătrunde în limba română un număr mare de cuvinte din toate domeniile: termeni politico-sociali, militari, din administrație, știință, medicină. Numeroase sunt împrumuturile lexicale care au pătruns pe cale scrisă: *orfelin*, *-ă*, *bonjurist*, *electric*, *eterogen*, *galant*, *figurant*, *infernăl*, *impozant*, *ermetic*, *marin*, *concherant*, *pestrițat* etc.

„tratați de *gentila* și *multiscusita fanariotă*” (Filimon, *Ciocoi vechi și noi*, p.179);

„răspunse *arnăutul confusiat*.” (Filimon *Ciocoi vechi și noi*, p.182);

„...în vreme ce *Ipsilant*, deși este și el *apostat*...” (Filimon, *Ciocoi vechi și noi*, p.184);

„să mai aud iar *vrhun obraznic* zicând că seamănă cu *Nastratin Hoge*, ca mai dăunăzi, la bal – *masché*.” (Alecsandri, *Chirița în provincie*, p.29);

„Ș-apoi, nu știi, sunt o persoană *vertuoasă*... *vertuoasă* de nu-mi încap în pele...” (Alecsandri, *Chirița în balon*, p.174);

„*Feblele* mele talente cum vor răspunde la așteptarea dumatăle?” (Negruzzi, *Muza de la Burdujăni*, p.222);

(*faibles* = *slabe*).

„*bluza vert* – *mousse*, *jupa fraise ecrasée* și *pălăria asortată*” (Caragiale, *Tren de plăcere*, p.164);

„*Madam Georgescu* începe să devie *impacientă*.” (Caragiale, *Tren de plăcere*, p.165);

„*A! un plic rose pâle* cu un *blazon aurit* într-un colț.” (Caragiale, *Dascăl prost*, p.219);

„*Aflăm* cu deosebită plăcere că *gentila* doamnă *Florica*...” (Caragiale, *O cronică de Crăciun...*, p.223);

„o *interminabilă rochie* de *catifea verde* cu *funde bogate* de *satin rose*” (Caragiale, *25 de minute...*, p.245);

„*Pamfil* mort *subit* *cafiné central*.” (Caragiale, *Telegrama*, p.262).

1.9.11. Influența italiană

Influența italiană a jucat un rol important în procesul de modernizare, internaționalizare și relatinizare a lexicului românesc și a contribuit la schimbarea fizionomiei lexicale a limbii române, prin furnizarea de neologisme încă din secolele al XVII-lea, al XVIII-lea.

Ion Heliade-Rădulescu, un mare italianist al culturii române, realiza în anul 1840 un *Paralelism între limba română și italiană*, în care nota faptul că limba română și limba italiană nu sunt două limbi diferite, ci două dialecte ale uneia și aceleiași limbi, vorbite inițial în Italia. Faptul că nu sunt identice este explicat prin exercitarea timp de secole a culturii latine asupra limbii italiene, și lipsa acestui privilegiu, în ceea ce privește, limba română. Scriitorul chiar întocmește un dicționar al cuvintelor nelatine, care ar trebui înlăturate din limba română și înlocuite prin altele de origine italiană:

bogat – trebuie înlocuit cu *avut*, *înavuțit*;

cu bani – trebuie înlocuit cu *averos*;

bogat în bani – trebuie înlocuit cu *bănos*, *pecunios*;

bogat în bani și în credit – trebuie înlocuit cu *opulent*, *prepotent*;

viclean – trebuie înlocuit cu *astuț*.

„celebrul flutur *înamorat* de floarea nurilor tăi...” (Hasdeu, Micuța, p.92);

„Atunci *Wahlstimme* a început a purta pantaloni *înfinitaminte* scurți și plete *înfinitaminte* lungi...” (Hasdeu, Micuța, p.101);

„*vera libertate*” (Heliade-Rădulescu, *La Schiller*, p.111);

„*Românie bellă*” (Heliade-Rădulescu, *Psalm*, p.107);

„*Ființe sfemeiate*, îți face și-ți desface

Fondamentala lege, te face să rupi singur...” (Heliade-Rădulescu, Mihaida, p.99);

„Un nas roman, o buză *pacefică*, *ridentă*” (Heliade-Rădulescu, Mihaida, p.102);

„fie ori che, *carrisima*, zi-i să iasă afară...” (Negruzzi, *Muza de la Burdujăni*, p.227);

„Răspunde-mi, *cara*, mă iubești?” (Negruzzi, *Muza de la Burdujăni*, p.229);

„Te am, o columbelă

Divină și mult belă” (Negruzzi, *Studii asupra limbei române*, p.269);

„un ziar foarte *belicos*” (Caragiale, *Ultima oră!...*, p.179);

„faptele prevăzute și *penate* de art. 47...” (Caragiale, *Boris Sarafoff!...*, p.186).

1.9.12. Influența limbii engleze

În perioada actuală, sesizăm o invazie a anglicismelor, datorită contextului cultural și social. Progresul economic, social și cultural, importul valorilor occidentale, determină importul masiv de anglicisme și americanisme, care poate fi detectat atât în stilul familiar, cât, mai ales, în stilul mass – media. În mod deosebit, în limba română pătrund cuvinte aparținând clasei gramaticale a substantivului, respectiv celei a verbului, de la care se vor obține, ulterior, adjective, pe baza procedeului derivării. Cele mai frecvent întâlnite adjective neologice de factură englezească sunt: *darling, fresh, full, funny, next, sexy, single, strong, sweet, trendy, cool, groggy*, o mare parte a acestora intrând în argoul tinerilor, doritori de a se exprima „la modă”.

2. Particularități ale adjectivului românesc în comparație cu adjectivul italian și cel francez

Fără a încerca să demonstrăm pe baza unor argumente istorice, lingvistice sau de altă natură că limba română este o limbă neolatină, fapt care este cât se poate de bine dovedit de studii specializate, ne vom îndrepta atenția asupra câtorva particularități ale adjectivului românesc, prin comparație cu adjectivul în limbile franceză și italiană, două limbi neolatine, care au particularități lingvistice comune limbii române. Bineînțeles, demersul nostru își va avea punctul de plecare în limba latină, care a generat toate limbile care intră în familia romanică. Particularități ale adjectivului în limba latină vor fi regăsite și în limba română, respectiv în franceză și italiană.

Ca și în cazul adjectivului românesc, și în limbile italiană și franceză, adjectivul derivă tot din modelul latinesc. În cele două limbi neolatine pe care le avem în vedere, adjectivul se acordă cu substantivul în gen și număr. În ceea ce privește cazul, nu se vorbește de acord, căci nu este marcat. Trebuie să precizăm faptul că limba italiană, spre deosebire de limbile română și franceză, păstrează cazul ablativ din limba latină, pe care îl numește și prepositional și este cazul în care vor sta circumstanțialele și complementul de agent.

2.1.1. În ceea ce privește clasificarea adjectivelor în funcție de variabilitate, există mici diferențe față de limba română (în ceea ce privește limba franceză):

1. în limba italiană, modelul de clasificare nu diferă de cel românesc:

■ adjective cu patru forme flexionare:

- *bello, bella, belli, belle* (frumos);

■ adjective cu trei forme flexionare:

- *ipocrita, ipocriti, ipocrite* (ipocrit);

■ adjective cu două forme flexionare:

- *forte, forti* (puternic);
 - adjective invariabile: *pari, impari, rococo, bordo, snob, viola, lilla, arancione*.

2. în limba franceză, modelul de clasificare este puțin diferit de cel românesc:

-- adjective variabile cu patru forme flexionare (flexiunea este marcată, și aici, prin desinențe):

- *petit, petite, petits, petites* (mic);

-- adjective variabile cu două forme flexionare (adjectivele terminate în *-e*, ca și în limba română): *double, doubles* (dublu);

- *énorme, énormes* (enorm);

- *uniforme, uniformes* (uniform);

-- adjective invariabile (adjective nume de culori și adjective provenite din adverbe, ca și în limba română): *kaki, beige, maron, orange* etc.

Obs. 1. Limba franceză nu are adjective variabile cu trei forme flexionare, spre deosebire de limba română și italiană;

2. Limba franceză are adjective variabile cu cinci forme flexionare, ca și limba română contemporană, cu deosebire că a cincea formă nu este cea de genitiv-dativ, ci tot de nominativ singular, masculin. Este vorba despre adjectivele:

- *vieu, vieil, vieille, vieux, vieilles*;
- *nouveau, nouvel, nouvelle, nouveaux, nouvelles*;
- *beau, bel, belle, beaux, belles*.

Primele două forme sunt pentru masculin, singular și se utilizează după cum urmează: prima formă precedă un substantiv care începe cu o consoană, cu excepția lui *h* mut. A doua formă precedă un substantiv care începe cu o vocală sau cu *h* mut, pentru a ușura rostirea.

2.1.2. În toate cele trei limbi romanice identificăm și adjective compuse: *nouveau-né* (nou-născut); *soci -culturale, daco-romana*. Declinarea

este identică: își schimbă forma al doilea element al construcțiilor: *nouveau – nés* (nou – născuți), *daco – romani*, *socio – culturali*.

Adjectivul italian, ca și cel românesc, nu are o topică fixă, el putând preceda sau urma substantivul, spre deosebire de adjectivul din limba franceză, care stă doar în poziție proclitică: *ital. il celebre museo* (celebrul muzeu), *la bianca neve* (alba zăpadă), *Stefano il Grande* (Ștefan cel Mare), *una mano calda* (o mână caldă); *fr. un beau livre* (o frumoasă carte), * *un livre beau*.

2.1.3. Și în limbile italiană și franceză, adjectivele sunt compatibile cu sistemul comparației. Gradele de comparație sunt aceleași ca în limba română și se realizează în toate cele trei limbi, atât sintetic, cât și analitic. În limba franceză, comparativul se realizează cu adverbul *plus*, iar superlativul cu adverbul, însoțit de articol, *le plus*, care poate fi înlocuit și de adverbele *très*, *fort*, *vraiment*. De asemenea, superlativul se realizează și cu ajutorul sufixului *-issime*, provenit din latinescul *-issimus* (*rarissime*), sau cu prefixoidele *extra-*, *archi-* sau *ultra-* (*extrafine*, *ultrafine*).

2.1.3.1. În limba italiană, comparativul se realizează cu adverbele *piu* (comparativ de superioritate), *meno* (comparativ de inferioritate) și *così* sau *tanto* (comparativ de egalitate). Superlativul se realizează analitic cu ajutorul adverbilor precedate de articol *il piu* și *il meno* (superlativ de superioritate, respectiv de inferioritate). Superlativul absolut se realizează analitic cu ajutorul adverbilor *molto*, *assai*, *tanto*, *troppo*, *oltremodo*, *estremamente*, *straordinariamente*, *terribilmente*, urmate de pozitivul adjectivului (similitudine cu limba română). Superlativul sintetic urmează modelul limbii latine, prin atașarea sufixului *-ssimo* (întâlnit în toate cele trei limbi romanice), respectiv a prefixului *arci-*, *stra-*, *sopra-*, *ultra-*, *iper-* (*ultramoderno*, *ipersensibile*, *strarrico* = foarte bogat, *aricipena* = arhiplină). Notăm, iarăși, similitudine cu româna și franceza, respectând tiparul limbii latine.

2.1.3.2. Ca și în limba română, și în limba franceză, respectiv în limba italiană, există adjective care nu sunt compatibile cu sistemul comparației. În limba franceză, este vorba despre adjectivele care exprimă un rang

(*majeur, mineur, anterieur, ulterieur, ultime, premier, dernier*), adjective descriptive (*carré = pătrat, circulaire, double, triple*).

În limba italiană, nu admit trecerea prin gradele de comparație adjectivele care exprimă materia, calitatea și termenii științifici (*marmoreo, triangolare, settimanale, cibernetico*) și adjectivele care indică naționalități (*romeno, spagnolo*).

2.1.3.3. În ambele limbi neolatine, există adjective care indică superlativul prin forma de pozitiv (situație similară cu limba română): *excellent, excessif, infini, parfait, principal, suprèm, infinito, immenso, immortale, eterno, primo, ultimo*.

Limba italiană păstrează alte câteva particularități care o individualizează față de celelalte limbi romanice, prin aplicarea tiparului limbii latine în următoarele situații:

1. Există în limba italiană o categorie de adjective al căror superlativ absolut se formează de la forma latină a pozitivului:

- *acre* (*acru*) => *acerrimo* (< lat. *acerrimus, -a, -um*);
- *integro* => *integerrimo*;
- *aspro* => *asperrimo*;
- *misero* => *miserrimo*;
- *salubre* => *saluberrimo*;
- *celebre* => *celeberrimo*.

2. Adjectivul *ampio* (vast, întins, amplu) formează superlativul absolut de la tema latină *amplus, -a, -um, amplissimo*, prin adăugarea sufixului latinesc *-issimus, -a, -um*.

3. Câteva adjective sunt lipsite de pozitiv, dar păstrează din limba latină unele forme de comparativ sau superlativ:

- *posteriore, postremo*;
- *anteriore*;
- *ulteriore, ultima, postumo*;
- *prossimo* (cel mai apropiat);
- *primo* (cel dintâi).

4. Unele adjective, din punct de vedere etimologic, sunt derivate din forme latine ale unor prepoziții sau adverbe de loc:

- *anteriore* < *ante* = înainte;
- *citeriore* < *citra* = dincoace;
- *deteriore* < *de* = de pe;
- *esteriore*, *estremo* < *estra* = afară;
- *inferiore*, *infimo* < *infra* = dedesupt;
- *interiore*, *intimo* < *intra* = înăuntru;
- *posteriore*, *postremo* < *post* = după;
- *superiore*, *supremo* / *sommo* < *sopra* = supra;
- *ulteriore*, *ultimo* < *ultra* = peste;
- *primo* < *prae* = înainte.

2.1.4.1. O altă similitudine cu limba latină este și cea a adjectivelor cu comparație neregulată, întâlnită și în franceză, și în italiană;

- *bon* = bun, *meilleur*, *la meilleure* < lat. *bonus*;
- *mauvais* = rău, *pire*, *le pire* < lat. *malus*;
- *petit* = mic, *plus petit*, *le moindre* < lat. *parvus*;
- *buono*, *migliore*, *ottimo* < lat. *bonus*;
- *cattivo*, *peggiore*, *pessimo* < lat. *malus*;
- *grande*, *magiore*, *massimo* < lat. *magnus*;
- *piccolo*, *minore*, *minimo* < lat. *parvus*.

2.1.4.2. Observăm că lipsește adjectivul latinesc *multus*, din categoria adjectivelor cu comparație neregulată din limba italiană. În schimb, pe lângă cele cinci adjective neregulate latinești, limba italiană adaugă alte patru adjective:

- *alto* = înalt, *superiore*, *supremo* / *sommo*;
- *basso* = mic, *inferiore*, *infimo*;
- *interno* = intern, *interiore*, *intimo*;
- *esterno* = extern, *esteriore*, *estremo*.

2.1.5. În încheierea studiului nostru contrastiv, mai notăm prezența adjectivelor care cer un complement prepozițional, atât în limba română, cât și în limba italiană:

Italiană	Română
• <i>indifferente a</i>	= <i>la</i> + complement prepozițional al obiectului;
• <i>con</i>	= <i>cu</i> + complement prepozițional al persoanei;
• <i>utile per</i>	= <i>pentru</i> ;
• <i>in</i>	= <i>în</i> ;
• <i>desideroso di</i>	= <i>de</i> ;
• <i>capace di</i>	= <i>de</i> ;
• <i>lieto di</i> + verb infinitiv	= <i>bucuros de</i> ;
• <i>atto a</i>	= <i>pentru, de</i> ;
• <i>analogo a</i>	= <i>cu</i> ;
• <i>contrario a</i>	= <i>cu</i> ;
• <i>difficile a</i>	= <i>cu</i> ;
• <i>vicino a</i>	= <i>cu</i> .

2.1.6. Ca și în cazul limbii române, și în limba italiană, același adjectiv, așezat proclitic sau enclitic față de substantivul pe care îl determină, poate avea sens diferit:

- Ex: *notizie certe* = *știri sigure*;
- *certe notizie* = *câteva știri*;
- *diverse persone* = *persoane numeroase*;
- *persone diverse* = *persoane diferite*;
- *numerose famiglie* = *câteva familii*;
- *famiglie numerose* = *familii numeroase (ca membri)*;
- *un libro unico* = *o carte extraordinară*;
- *un unico libro* = *singura carte*;
- *una casa unova* = *o casă nouă*;
- *una nuova casa* = *o altă casă (încă o casă)*.

3. Considerații contrastive ale adjectivului românesc și cel englezesc

Limba engleză este o limbă indo-europeană, având, ca atare, elemente comune cu limba latină. Am ales să realizăm o analiză contrastivă a adjectivului românesc (descendent al celui latin) cu adjectivul englezesc, deoarece dorim să surprindem câteva aspecte de gramatică contrastivă și cu o limbă modernă, de circulație internațională, diferită de oricare altă limbă romanică.

Ca și adjectivul în limba română, în limba engleză adjectivul este o parte de vorbire care pune diverse probleme cercetărilor în domeniu. În cele ce urmează ne vom referi la ceea ce are specific această parte de vorbire, ceea ce are particular, în comparație cu adjectivul românesc.

3.1. Spre deosebire de limba română, adjectivul în limba engleză nu cunoaște categoriile gramaticale de gen și număr. Singurul mod de marcare formală este comparația.

3.2. Adjectivul apare întotdeauna într-un *noun-phrase* (grup nominal, secvență nominală) cu rolul de premodificator (*pre-modifier*) al substantivului-centru al grupului nominal. În această situație se află numai adjectivele propriu-zise. Adjectivele determinative apar tot în cadrul unui grup nominal, dar cu funcția de determinanți, alături de articol. Cercetătorii care s-au ocupat în mod deosebit de aceste valențe ale adjectivului (Gălățeanu-Fârnoagă, Comișel 1993, Popa 1997, Bantaș 2000) au elaborat și o clasificare a adjectivelor care funcționează ca premodificatori și determinanți în cadrul grupului nominal.

3.3. Clasificare generală a adjectivelor

Ecaterina Popa (1997:92-107) oferă un model de analiză a unui grup nominal care conține următoarele elemente: determinanți, cuantificatori și modificatori.

Determinanții pot fi *specifici* (articol hotărât, adjective posesive și adjective demonstrative), *non-specifici* (articolul nehotărât și adjectivul nehotărât) și *partitivi* (*of* = dintre).

Cuantificatorii sunt numerele, iar **modificatorii**, în funcție de poziția pe care o ocupă față de substantivul-centru, sunt: *premodificatori*, în clasa cărora intră adjectivele propriu-zise, adjectivele provenite din participiu și alte substantive (subclase ale adjectivului); și *post-modificatori* (post-modifiers), care sunt, de obicei, „grupuri prepoziționale” (prepositional-phrase), de tipul „*a tall young woman in a grey coat*”, în care *a* este determinant non-specific, *tall young* este pre-modificator, iar *in a grey coat* este post-modificator.

Adjectivele, ca modificatori se împart în două categorii:

- adjective calificative;
- adjective clasificative (denumesc calități înnăscute: originea, apartenența, funcția, scopul, materialul, culoarea, naționalitatea).

3.3.1. Aceeași clasificare se întâlnește și la lingvistul englez Fred Householder (1972:104), cu deosebirea că sunt utilizați alți termeni: **adjective inerente (inherent)** și **adjective non-inerente (non-inherent)**.

În cea de-a doua categorie se găsesc și câteva „reziduuri ale inerentelor” (Householder 1972:104). Este vorba despre adjectivele care se referă la mărime, formă și poziție. Acestea sunt adjective care au o notă subiectivă, apreciativă a emițătorului, deoarece „arată sentimentele personale la care se referă sau efectul produs asupra lor” (Popa 1997:105).

3.3.2. Clasificarea adjectivelor care funcționează pe diferite poziții în cadrul grupului nominal a stârnit controverse în rândul lingviștilor englezi. De pildă, lingvistul H.A. Gleason Jr. (1965) susține că adjectivul devine o problemă, pe măsură ce gramaticile școlare tind să trateze drept adjective toate cuvintele care apar ca „*modifiers*”, adică modificând un substantiv. În acest caz, adjectivul văzut ca „modificator al substantivului” nu mai este deloc o etichetă pentru o parte de vorbire, ci pentru o poziție sintactică (126-128). Astfel, într-un exemplu de tipul *the*

car salesman (mașina vânzătorului ambulant), unii lingviști consideră cuvântul *car* (*mașina*) ca adjectiv, pentru că se află pe lângă un substantiv și apare în absența prepoziției. Gleason însă, consideră cuvântul *car* diferit de cuvântul *young* (*tânăr*), care poate apărea lângă același substantiv *salesman* (*vânzător ambulant*), susținând că este un substantiv modifier al altui substantiv. În concluzie, în limba engleză deosebim mai multe tipuri de modificatori ai substantivelor.

Gleason încearcă să ofere soluții în aflarea corectă a valorii morfologice a cuvântului premodificator. Dacă există o compatibilitate a cuvântului respectiv cu intensificatorul *extremely*, atunci avem de-a face cu un premodificator adjectiv (1965:127).

Sistematizând aceste lucruri, putem realiza o schemă a tipurilor de adjective din limba engleză, recurgând la următorul tabel (conform Bantaș 2000:54):

3.3.3. Felurile adjectivelor în limba engleză

Tip general	Subclasă	Exemple
<i>Modifier</i> (se referă la / influențează sensul substantivului pe care-l însoțește)	calitativ	beautiful
	relativ (indicând materialul)	wooden
<i>Determinant</i> (precizează locul, situația, relațiile substantivului pe lângă care stă, fără însă a-i influența / modifica sensul)	demonstrativ	this
	posesiv	my
	interogativ	what...
	exclamativ	what a (n)...?
	relativ-pronominal	what...
	adverbial	asleep
	numeral	five, the fifth
	nehotărât	some
	negativ	no

3.3.4. Randolph Quirk (1973:124) face o clasificare a adjectivelor din punct de vedere semantic, adjective grupate în clase opuse. Astfel, el distinge trei categorii de adjective:

- adjective statice și dinamice (*tall, brave*);
- adjective care pot fi trecute la grade de comparație și adjective care nu pot avea grade de comparație;
- adjective calificative și adjective clasificative.

Majoritatea adjectivelor limbii engleze nu au o formă specială, care să ateste calitatea de adjectiv a cuvintelor respective. Totuși, există unele sufixe cu care se pot forma adjective de la alte cuvinte cu valoare morfologică de substantiv, în mod deosebit. Deci, ca și în limba română, derivarea cu sufixe rămâne un important mijloc intern de îmbogățire a vocabularului, valabil și în cazul limbii engleze. Sufixe care pot forma adjective, de la substantive, sunt:

-*ful*: *care* – *careful planning*;

-*y*: *salt* – *salty taste*;

-*al*: *globe* – *global warming*;

-*ic*: *artist* – *artistic merit*;

-*ly*: *friend* – *friendly talk*.

3.3.4.1. Adjectivele derivate cu sufixul *-ly* trebuie diferențiate de adverbele derivate cu același sufix, formate tot de la un adjectiv (Murphy 2000:198). Câteva adjective derivate cu sufixul *-ly* sunt: *friendly, lively, elderly, lonely, silly, lovely*. Pe acestea trebuie să le deosebim de adverbele derivate din adjective, de tipul: *quickly, seriously, carefully, quietly, heavily, badly, incredibly, terribly, reasonably*.

3.3.5. Este momentul să notăm o particularitate a limbii engleze față de limba română, rămânând tot în sfera mijloacelor interne de îmbogățire a vocabularului, de data aceasta aflându-ne în fața conversiunii sau a schimbării valorii morfologice a unei părți de vorbire, schimbare sugerată de un anumit context definitoriu pentru stabilirea valorii morfologice a unui cuvânt. În limba română, o modalitate de conversiune este

articularea. Acest lucru nu este valabil în cazul limbii engleze. De pildă, dacă un adjectiv este articulat, în limba română el poate deveni substantiv.

Săracul cere milă pentru familia sa. (substantiv)

spre deosebire de:

Săracul țăran cere milă pentru familia sa. (adjectiv -> articolul nu i-a schimbat valoarea morfologică, cuvântul rămânând un adjectiv și determinând substantivul, nearticulat, cu care se acordă).

Acest lucru nu este valabil și în cazul limbii engleze. Dacă un adjectiv este articulat cu articolul hotărât proclitic *the*, el nu devine substantiv. Nu toate adjectivele limbii engleze pot fi însoțite de articolul hotărât, ci doar o parte a adjectivelor, pe care le putem clasifica după cum urmează (Eastwood 1997:258):

- adjective care denumesc stări sociale: *the poor, the old, the sick, the hungry, the disadvantaged, the privileged, the unemployed, the homeless*;
- adjective care denumesc stări fizice: *the blind, the deaf, the sick, the disabled, the handicapped, the living, the dead*;
- adjective care exprimă vârsta: *the young, the middle-aged, the elderly, the old*;

În prezența acestor adjective, predicatul va face acordul la plural. Două adjective fac excepție de la această regulă, în prezența articolului, substantivizându-se. Este vorba de adjectivele *black* și *green*: *the black* (negrul, persoană de culoare), *the Greens* (ecologiștii care aderă la mișcarea Green Peace).

3.4. În ceea ce privește topica adjunctilor grupului nominal se observă că adjectivele calificative (non-inerente) preced adjectivele clasificative (inerente). În situația în care apar doi premodificatori clasificativi, dintre care unul este substantiv, iar celălalt este adjectiv, adjectivul va precede substantivul premodificator al substantivului centru (Gleason 1965:139-140).

Ca și în limba română, există o serie de adjective care își modifică sensul, în funcție de poziția pe care o ocupă față de substantivul pe care îl determină. Astfel de adjective sunt: *involved*, *present*, *concerned*, *real*, *perfect*, *poor*, *certain*, *late* (Eastwood 1997:255).

There are the people involved/concerned. (implicați);
They had an involved discussion on the matter. (detaliată);
I am a concerned mother. (îngrijorată);
The list of the students present is outside, on the door. (prezenți);
The present status of the matter requires urgent attention. (curent).

5.5. Problema categoriilor gramaticale ale adjectivului este una controversată în rândul cercetătorilor limbii engleze, ca și în literatura română de specialitate (Gleason 1965, Householder 1972, Brown, Miller 1980, Gălățeanu-Fârnoagă, Comișel 1993).

3.6. Sistemul comparației

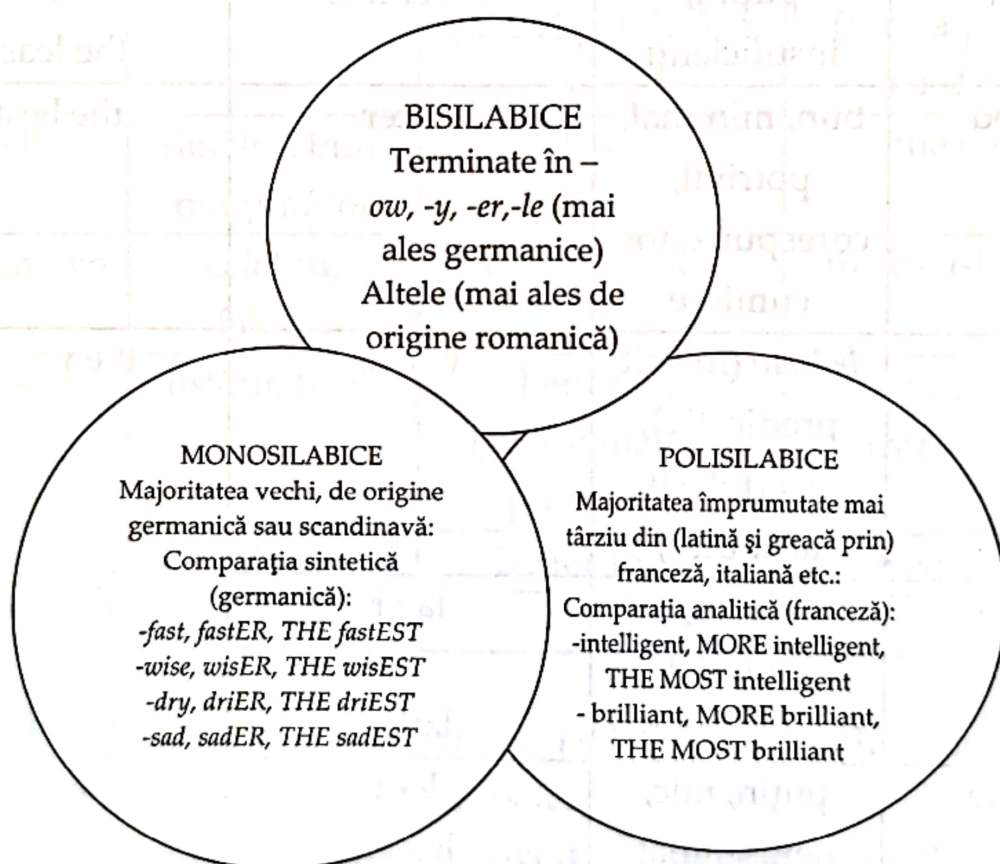
Georgiana Gălățeanu-Fârnoagă și Ecaterina Comișel (1993:145) afirmă că „adjectivele în limba engleză nu se schimbă după gen, număr și caz, singurul mod de marcare formală fiind comparația. Categoria comparației este concretizată în limba engleză, ca și în limba română, în trei grade de comparație: pozitiv, comparativ, superlativ”. Comparația este de trei tipuri:

- comparația sintetică (pentru adjectivele monosilabice);
- comparația analitică (pentru adjectivele cu două sau mai multe silabe);
- comparația neregulată, ca în limba latină, aplicabilă adjectivelor neregulate (*good*, *better*, *the best*).

Andrei Bantaș (1999:56) ne oferă mai multe detalii de ordin tehnic, care marchează categoria comparației adjectivelor în limba engleză, care ar fi adoptat două sisteme specifice altor limbi europene:

- sistemul germanic, adoptat pentru realizarea comparației sintetice, materializat prin terminații și aplicabil adjectivelor monosilabice și unelor adjective bisilabice;
- sistemul francez, adoptat pentru realizarea comparației analitice, materializat prin cuvinte detașate (*more* = mai – pentru comparativ, *the most* = cel mai – pentru superlativ) și aplicabil majorității adjectivelor bisilabice și tuturor adjectivelor plurisilabice (polisilabice).

5.6.1. Cele două sisteme comparative pot fi sintetizate într-o schemă, după cum urmează:

3.6.2. În afară de cele două sisteme de comparație, există în limba engleză și o excepție de la acestea două, sistemul comparației neregulate, la care se conformează un număr de 18 adjective, numite și adjective neregulate:

GRADUL POZITIV		GRADUL COMPARATIV	GRADUL SUPERLATIV
bad	rău, ticălos, urât, stricat	worse	the worst
dry	uscat, sec, secetos	dryer (formă paralelă cu <i>drier</i>)	the dryest (formă paralelă cu <i>driest</i>)
far	îndepărtat, extrem	farther further	the farthest the farther-most (rar folosit) the furthest
few	puțini, insuficienți	fewer less	the fewest the least
good	bun, minunat, potrivit, corespunzător, cuminte	better	the best
ill	<i>bolnav</i> (folosit predicativ), <i>rău</i> (folosit atributiv)	worse	the worst
late	târziu, întârziat recent, defunct	later latter	the last the latest
little	puțin, mic, neînsemnat	less lesser smaller	the least smallest
many	mulți, numeroși	more	the most
much	mult, -ă	more	the most

near	apropiat, econom	nearer	the nearest
old	bătrân, vechi, demodat	older elder (folosite numai atributiv, despre membrii aceleiași familii sau aceleiași grup)	the oldest the eldest
shy	timid, sfios, șovăielnic	shyer (formă paralelă cu <i>shier</i>)	the shyest (formă paralelă cu <i>shiest</i>)
sly	viclean, șiret	slyer (formă paralelă cu <i>slier</i>)	the slyest (formă paralelă cu <i>sliest</i>)
well	sănătos, bun, mulțumitor	better	the best
well-known	celebru, faimos	better-known	the best-known
well-off	înstărit, bogat	better-off (folosit mai ales predicativ)	the best-off (rar folosit)
well-to-do	idem	better-to-do	the best-to-do

3.7. E.K. Brown și J.E. Miller (1980) ne oferă o clasificare a categoriilor gramaticale, în genere, astfel:

- categorii gramaticale „**overt**” → marcate formal (categoria gramaticală a timpului la verb este marcată de *-ed*, la perfect, sau categoria de număr, la substantiv, este marcată de *-s*);
- categorii gramaticale „**covert**” → nemarcate din punct de vedere formal (categoria gramaticală a genului, care este dedusă din context și nu din formă (Householder 1972:104).

3.7.1. Lingvistul englez Fred Householder oferă o clasificare mai amplă a categoriilor gramaticale, folosind următorii termeni:

1. **categorii gramaticale criptotipe (cryptotype)**, corespunzând categoriilor „*covert*”, aducând o lămurire față de denumirea dată de Brown și Miller. Pornind de la sensul termenului grecesc „*kryptos*”, deducem că această categorie gramaticală se referă la natura criptică, închisă, încifrată, tăinuită a cuvintelor în care se regăsește. În această categorie, Householder (1972:106) include verbele intransitive, verbele copulative și adjectivele despre care spune că sunt grupate în două criptotipuri principale, cu subclase: *adjective inerente* și *adjective non-inerente*.

2. **categorii gramaticale fenotipe (phenotype)**, opuse criptotipelor, corespunzând categoriilor „*overt*”, sunt însoțite de o marcă formală sau de un semn al categoriei respective.

3.7.2. Brown și Miller susțin că adjectivele sunt, de obicei, definite în funcție de patru criterii, din care unul, inflexional, iar trei, sintactice.

Criteriile sintactice sunt criterii distribuționale și se referă la forma externă și se materializează în trei poziții sintactice diferite ale adjectivului. La acestea ne vom referi când vom menționa particularitățile sintaxei adjectivului.

Criteriul inflexional se referă la structura internă a formei cuvântului; inflexiunea în cadrul părților de vorbire majore (și adjectivele) implică derivarea cu sufixe sau prefixe, realizând categorii gramaticale pe lângă o rădăcină lexicală. La adjective, acest criteriu presupune apariția adjectivului în forme de superlativ și comparativ. În această situație, se poate demonstra faptul că doar comparația sintetică este singura categorie gramaticală a adjectivului în limba engleză (Brown, Miller 1980:235).

3.8. Sintaxa adjectivului în limba engleză pune probleme total diferite de sintaxa adjectivului în limba română.

3.8.1. În general, adjectivul nu se analizează separat ca un cuvânt cu funcție sintactică proprie, ci se analizează în cadrul grupului nominal. Cu toate acestea, adjectivul poate apărea, în cadrul grupului nominal, pe trei poziții diferite (Brown, Miller 1980:236):

- adjective care apar ca modificatori ai substantivului centru în cadrul grupului nominal (cu funcție de atribut) – *a poor man*;
- adjective care apar cu funcție de nume predicativ în prezența unui verb copulativ – *the man is poor*;
- adjective care pot ele însele fi modificate prin intensificare, corespunzând adjectivului românesc la gradul superlativ – *very poor, rather poor.*

3.8.2. Randolph Quirk (1973:115-125) oferă o clasificare a adjectivelor cu funcție sintactică în cadrul grupului nominal. El distinge trei categorii de adjective:

- adjective care pot funcționa atât ca attribute, cât și ca nume predicative. Pe poziție de nume predicativ, adjectivele funcționează asemenea unui P.S. (*object complement*), exprimând rezultatul procesului denumit de verb.

Ex.: *His wife is happy.*

He made his wife happy.

Noțiunea de „verb copulativ” nu are corespondent în limba engleză. Există, totuși, patru verbe (*be* – a fi, *seem* – a părea, *get* – a deveni, *make* – a face) după care adjectivul va avea funcția sintactică de „object complement”, adică predicativ suplimentar, adjectivul fiind obligat să ocupe o „poziție predicativă” (Eastwood 1997:23).

Why must you make things difficult? (De ce trebuie să faci lucrurile dificile?)

A noisy party kept us awake. (O petrecere gălăgioasă ne-a ținut treji.)

- adjective care pot funcționa numai ca attribute, care, la rândul lor, se clasifică în:

- *adjective intensificatoare (intensifying): certain, real, very.*
Acestea corespund unui adverb în limba română și funcționează ca premodificatori, accentuând sensul exprimat de adjectiv. Rezultă, deci, faptul că gradul superlativ și comparativ analitic nu sunt categorii gramaticale;
- *adjective limitative – restricționează, particularizează sensul exprimat de adjectiv: main, only;*
- *adjective de la care se pot forma adverbe prin derivare cu sufixul -ly: former, late;*
- *adjective denominale (derivate din substantive): medical, atomic;*

3.8.3. Eastwood (1997:24) ne oferă lista completă a adjectivelor care pot funcționa doar ca attribute, având întotdeauna o „poziție atributivă”, fără a mai face alte delimitări clasificatoare ale acestora: *chief, elder, eventual, former, indoor, inner, main, mere, only, upper, utter.*

That was the main reason.

The story is utter nonsense.

inner ring road.

- adjective care pot funcționa numai ca nume predicativ. Acestea se referă mai mult la condiție, decât la caracterizarea substantivului. Cele mai obișnuite sunt cele care se referă la sănătate (*ill, well, fine, unwell*), alături de adjective care încep cu prefixul *a-* (numite *a – adjectives*): *asleep, awake, alive, afraid, ashamed, alone, alike, annoyed.*

La acestea, Eastwood (1997:24) adaugă și câteva adjective care exprimă sentimente: *pleased, glad, content, upset, sorry.*

Ex. *I am fine.*

Are you feeling alone?

3.8.4. Deși gramatica limbii engleze nu discută existența unui complement prepozițional, corespunzător Acuzativului 3, din limba română, există, totuși, în limba engleză o serie de adjective, ca și în limba română (capabil de, iubitor de, încrezător în, util la etc), care cer o anumită prepoziție, marcă a complementului prepozițional în Ac 3. Vom expune câteva adjective urmate de prepoziții specifice, după cum urmează:

of- *afraid of, ashamed of, capable of, fond of, full of, jealous of* etc.

about- *annoyed about, anxious about, certain about, excited about, pleased about, right about, upset about* etc.

with- *angry with, bored with, connected with, happy with, obsessed with* etc.

at- *angry at, annoyed at, surprised at* etc.

on- *keen on*.

to- *addicted to, attentive to, grateful to, kind to, immune to, impervious to, married to, prone to (înclinat)* etc.

by- *baffled by (șocat), bored by, distressed by, plagued by, shocked by, surprised by* etc.

for- *early for, eligible for, famous for, late for, liable for (legally responsible), ready for, responsible for, sorry for* etc.

in- *deficient in, experienced in, implicated in, interested in*.

from- *absent from, derived from, different from, sale from, missing from*.

3.8.5. După cum unele prepoziții pot sta numai lângă anumite adjective, și adverbul *enough* (*destul*) poate sta, într-un enunț, numai după un adjectiv:

Will the stadium be large enough? (Stadionul va fi destul de încăpător?)

3.9. În încheierea capitolului dedicat particularităților adjectivului în limba engleză, menționăm o altă trăsătură comună acestei părți de vorbire cu a adjectivului românesc și anume existența perechilor de adjective cu sensuri diferite, a dubletelor paronimice. Au sensuri total

diferite următoarele dublete: *alarming* – *alarmed*, *amusing* – *amused*, *annoying* – *annoyed*, *confusing* – *confused*, *depressing* – *depressed*, *disappointing* – *dissappointed*, *exciting* – *excited*, *fascinating* – *fascinated*, *puzzling* – *puzzled*, *relaxing* – *relaxed*, *surprisingly* – *surprised*, *tiring* – *tired* (Eastwood 1997:258, Murphy 2000:194-195).

4. Locuțiunile adjectivele

4.1. Locuțiunile adjectivele sunt grupări de cuvinte cu sens unitar, care se comportă gramatical ca niște adjective, fiind echivalentele unor adjective calificative, exprimând calitatea sau apartenența în cadrul unei categorii a obiectelor denumite de substantiv. Ele dispun de o expresivitate mai mare decât aceea a adjectivelor calificative.

Componența locuțiunilor adjectivele este foarte variată. În general, cel mai adesea suntem în prezența unui grup nominal prepozițional (simplu sau dezvoltat) de tipul: *de seamă, de geniu, de treabă, de nimic, ca aceea, de prost gust, în toate mințile, cu frica lui Dumnezeu, în floarea vârstei, cu nasul pe sus, la locul lui, fel de fel de, în doi peri*; a unui grup adverbial (*de bine*); a unui grup interjecțional (*ca vai de el*); sau a unei expresii frazeologice verbale de tipul: *cum trebuie, nu știu cum, de Doamne-ajută, lasă-mă să te las* etc. (GALR, I, 2005:178-179).

4.2. În continuare, vom realiza o detaliere a acestor tipuri structurale de locuțiuni adjectivele, bazându-ne pe clasificările realizate de literatura de specialitate (Poalelungi 1963:133-146, Avram 1986, Constantinescu-Dobridor 1996, GALR, I, 2005), la care adăugăm observațiile noastre:

1. prepoziție (+ adjectiv determinativ sau calificativ)+ substantiv:

de seamă, la modă, de treabă, de încredere, într-o ureche, în toată firea, de prost gust, de ispravă;

Ex. *El este un om de ispravă.*

Și-a cumpărat haine de prost gust.

Obs.

1. Unele locuțiuni de acest tip sunt rezultatul elipsei atributului:

băiat de condiție pentru *băiat de condiție bună*;

tânăr de familie pentru *tânăr de familie bună*;

de calitate (cu elipsa lui *bună* sau *aleasă*);

2. Unele locuțiuni de acest tip provin de la locuțiuni verbale.

Ex. *a lua aminte* → *cu luare aminte* = *atent, băgător de samă*

2. substantiv + prepoziție + substantiv:

fel de fel, corp la corp, perete în perete, dar și un munte de om;

Cele mai frecvente prepoziții sunt: *de, la și în*.

Făt – Frumos a învins balaurul în lupta corp la corp.

3. prepoziție + substantiv + (conjunție), prepoziție + substantiv (locuțiune adverbială).

Ex. *om cu scaun la cap, cu frica lui (de) Dumnezeu, cu frica Celui de sus, de zi cu zi, pe viață și pe moarte, cu stea în frunte;*

Meciul pe viață și pe moarte s-a încheiat cu victoria echipei Steaua.

Obs. Cele mai multe dintre acestea redau și nuanța superlativului.

4. substantivul în genitiv, în combinație cu prepoziția sau locuțiunea prepozițională (uneori cerut de alt substantiv cu prepoziție):

„*Mă, da' al dracului cucoș i-aista!*” (Creangă. *Opere*, p.32).

al (a, ai, ale) naibii (dracului, ciorilor, corbilor), la ordinea zilei, în toată puterea cuvântului, în floarea vârstei, de râsul lumii etc.

Obs. Caracteristica lor esențială este că redau nuanțe de superlativ.

Comportamentul lui de râsul lumii i-a stricat imaginea familiei.

5. substantivul în dativ (acuzativ + prepoziție) cerut de un participiu:

Ex.: *om dat naibii, ciorilor, corbilor, uitării, peste cap etc.*

Obs. Aceste locuțiuni provin din expresii sau locuțiuni verbale: *a se da peste cap*.

Programul meu dat peste cap din cauza ta este prea aglomerat.

6. prepoziție + substantiv nearticulat + prepoziție + substantiv nearticulat:

Ex.: *om cu dare de mână = avut;*

cu durere de inimă = milos

Preotul acesta este un om cu dare de mână.

7. prepoziție + substantiv + (prepoziție) adverb:

Ex.: *cu nasul (în , pe / sus / jos), cu capul (în / sus (jos)*

(fecior) de bani gata

Umblatul cu nasul pe sus îți strică reputația.

8. prepoziție + substantiv + pronume în genitiv (acuzativ) (când este adjectiv posesiv):

Ex.: *la locul lui (său, ei, lor)*

nelalocul lui (său, ei, lor)

de locul lui = originar

Gestul nelalocul lui a deranjat-o.

9. adverb + substantiv + conjuncție + substantiv:

Ex.: *numai piele (a) și os (ul), oase (le) = foarte slab;*

Bătrânica aceasta este numai piele și os.

10. adjectiv (uneori de natură participială) + prepoziție + substantiv (pronume):

Ex.: *bun (iute) de picior (gură), plin de viață (vlagă, voie bună) bun (rău) de treabă, lung de limbă rău de lucru, ieftin la făină (și scump la țărâță) iute la mână, bun la (de) inimă (suflet), ales pe ochi (și pe sprânceană), plin de sine, rău la inimă, tras de păr = necugetat, scos din cutie = elegant, lat în spate, scos din fire = înfuriat;*

Mi-a dat un răspuns tras de păr.

„Fata babei era slută, leneșă, țăfnoasă și rea la inimă .” (Creangă, Fata moșului și fata babei, p.175);

11. prepoziție (adverb) + pronume negativ:

Ex.: *de nimic, ca la nimeni (nimenea);*

„Guraliv și de nimic,

Te-ai potrivi cu mine." (Eminescu, *Luceafărul*, p.172);

„Uscățiv așa cum este, gârbovit și de nimic. (Eminescu, *Scrisoarea I*, p. 137);

12. (pronume) + numeral (repetat):

Ex.: tot unul, tot unul și unul;

S-au adunat parlamentari tot unul și unul.

13. prepoziție (adverb) + numeral (cu valoare adjectivală) + substantiv (la plural):

Ex.: în doi peri, între două vârste, câtă frunză și iarbă, de prim (ul) rang;

Mi-a dat un răspuns în doi peri.

„Când văzui a lor mulțime, câtă frunză, câtă iarbă...” (Eminescu, *Scrisoarea III*, p.147);

14. verb cu aspect de supin:

Ex.: pe ales (e), de căpătat, de necrezut, de neiertat, de neuitat, de neînlocuit;

„Nu caut vorbe pe ales,

Nici nu știu cum aş începe.” (Eminescu, *Luceafărul*, p.169)

Mama este singura ființă de neînlocuit.

15. verb la participiu + adverb:

Ex.: dată gata;

Ea este dată gata de propunerea ta.

16. verb la participiu + prepoziție + substantiv:

Ex.: dată pe spate;

Ea este dată pe spate de răspunsul tău.

17. adverb + verb (uneori la participiu):

Ex.: cum trebuie, cum se cuvine, ca și făcute etc.

Portarul a apărat mai multe goluri ca și făcute.

18. adverb (cu valoare de prepoziție) + pronume (substantiv):

Ex.: ca aceea (acela), ca a lui, ca lumea, ca oamenii etc.;

„Cea întâi se chema bătaie, iar a doua o bătaie ca aceea ori o mamă de bătaie.” (Sadoveanu, *Baltagul*, p.106);

19. adverb (prepoziție) + interjecție + prepoziție + pronume (substantiv):

Ex.: *ca vai de el (de lume, de om);*

Prietenul tău arăta ca vai de el.

20. unități sintactice superioare:

(mai) *de Doamne – ajută* = bun, convenabil;

nu știu cum = ciudat, neobișnuit, bizar;

cum nu se (mai) află, cum nu este;

Cumpără-ți niște haine mai de Doamne – ajută.

Cum e mai rău;

meșter drege-strică = priceput;

știe-tot = atotcunoscător;

21. numeral adverbial + substantiv:

Ex.: *de trei ori femeie* = puternică;

Vedeta invitată în emisiune este de trei ori femeie.

22. substantiv + prepoziția *de* + substantiv:

Ex.: *băieți de băieți, fete de fete;*

Gașca băieți de băieți a băgat spaima în cartier.

Un astfel de răspuns este insuficient.

23. prepoziția *de* + numeral ordinal cu valoare adjectivală + substantiv:

Ex.: *de prim rang* = superior;

Bărbatul acesta e o personalitate de prim rang.

24. substantiv la plural + conjuncția *și* + substantiv la plural:

Ex.: *oale și ulcele;*

El este de mult oale și ulcele.

4.3. Putem observa că elementele componente ale locuțiunilor sunt mai mult sau mai puțin sudate. Gradul de sudare e direct proporțional cu vechimea și cu frecvența acestor locuțiuni. Astfel, cu cât locuțiunea are o vechime și o frecvență mai mare, cu atât gradul de sudură a elementelor

componente este mai puternic, iar sensul ei mai depărtat de al acestora (*cu sânge rece* = calm). Pe de altă parte, cu cât locuțiunea are o vechime și o frecvență mai mică, cu atât gradul de sudură a elementelor componente este mai scăzut, iar sensul ei mai apropiat de acela al formanților (*femeie bună de gură* = guralivă).

Diferența dintre locuțiune și sintagmă liberă depinde de sensul regentului.

Ex: *vorbe de pomană* = *zadarnice* → locuțiune;

pâine de pomană = *în amintirea morților* → îmbinare liberă;

Unele adjective perifrastice aglutinate nu sunt altceva decât foste locuțiuni adjectivale, ajunse într-un stadiu foarte avansat de sudură:

Ex: *cuminte* < *cu* + *minte*;

cumsecade < *cum* + *se* + *cade*;

deplin < *de* + *plin* etc.;

Majoritatea locuțiunilor adjectivale se comportă ca adjectivele invariabile: *răspuns cu cap și coadă* – *răspunsuri cu cap și coadă*. Este vorba despre locuțiunile care nu au în structura lor un adjectiv sau un participiu drept centru.

4.4. Unele locuțiuni adjectivale pot exprima, prin sensul lor original, o idee de superlativ absolut: *o bătaie soră cu moartea* (foarte tare), *o căldură de moarte* (foarte puternică), *o fată ruptă din soare* (foarte frumoasă), *o lucrare de mai mare dragul* (foarte bună).

Alte locuțiuni adjectivale includ un conținut depreciativ pronunțat și de aici marea lor expresivitate: *om cu două fețe* (fățarnic), *om gros de obraz* (obraznic), *om într-o doagă, într-o ureche* (aiurit), *femeie lungă de limbă* (clevetitoare) etc.

Principala deosebire față de adjectivele calificative constă în faptul că locuțiunile adjectivale, cu unele excepții, nu se acordă în gen, număr și caz cu substantivul determinat. Ca atare, locuțiunile adjectivale nu trebuie interpretate ca adjective propriu-zise, în analiza gramaticală, adică ele nu vor prelua genul, numărul și cazul adjectivului echivalent, ca

și cum, asemenea acestuia, s-ar acorda cu termenul regent. Deci, locuțiunile adjectivale, prin structura lor fixă, nesupusă variabilității în gen, număr și caz, rămân aceleași, indiferent de genul, numărul și cazul regentului, comportându-se aidoma adjectivelor invariabile. În această situație, trebuie stabilit care este mijlocul de subordonare a lor față de substantivul determinat. După cum se știe, adjectivul se subordonează substantivului prin acord, dar, din moment ce marea majoritate a locuțiunilor adjectivale nu se acordă, înseamnă că subordonarea în cazul acestora nu se va realiza prin intermediul acordului. Un alt mijloc de subordonare este prepoziția, dar nici acesta nu se poate susține, din moment ce nu toate locuțiunile adjectivale au ca prim element în structura lor o prepoziție (deși multe o conțin): *fel de fel, corp la corp, un munte de om, al naibii, dat naibii, nelalocul lui, numai piele și os, plin de viață, ieftin la făină, tras de păr, tot unul și unul, dat gata, dat pe spate, cum se cuvine, mai de Doamne ajută, nu știu cum, știe-tot, băieți de băieți, oale și ulcele* etc. Prepoziția nu poate fi considerată un mijloc de subordonare, căci acesta ar trebui să fie unul general valabil. Rămâne un ultim mijloc, general valabil, aderența, relatemul zero (Neamțu 2006-2007:133).

4.5. Se impune o observație în ceea ce privește sintaxa locuțiunilor adjectivale, oarecum trecută cu vederea de literatura de specialitate, aceasta rezumându-se la o definire și o exemplificare tipologică a acestora.

În general, se specifică doar că, asemenea adjectivului, locuțiunile adjectivale, „îndeplinesc aceleași funcții” (Constantinescu-Dobridor 1996:100): atribut adjectival, nume predicativ și predicativ suplimentar. Ba, mai mult, Poalelungi (1963:133): combate primele încercări ale *Gramaticii Academiei* (prima ediție), de a demonstra că atributul exprimat printr-o locuțiune adjectivală formată dintr-o prepoziție și un substantiv, de tipul (*om*) de ispravă, nu este adjectiv, ci substantiv prepozițional: „alte construcții, care, de fapt, sunt locuțiuni adjectivale, sunt considerate ca substantive și, deci, ca atribute substantivale prepoziționale.[....] E evident că, aici, dominantă, este însușirea, nu numele... așadar avem de-a

face cu o locuțiune adjectivală care , sintactic, este un atribut adjectival” (GALR, I, 1966:133-134).

Într-adevăr, cele mai întâlnite locuțiuni adjectivale au structura *prepoziție + substantiv (pronume)*, or, tocmai datorită structurii lor, ele n-au cum să se acorde. Prin urmare, în analiza locuțiunii adjectivale vor apărea nu categoriile gramaticale ale adjectivului echivalent, ci categoriile componentelor (Avram 1986:97, Neamțu 1999:140). Așadar, restrângem posibilitatea realizării sintactice a unui atribut adjectival exprimat printr-o locuțiune adjectivală, în ciuda concluziei categorice a unor lingviști: „Când au funcție de atribut, nu există motive pentru a le considera atribute adjectivale, întrucât se comportă, în funcție de structura lor, ca atribute (substantivale sau pronominale), prepoziționale, genitivale, apozitionale.” (Avram 1986:97). Spunem că restrângem sfera posibilităților de materializare sintactică a atributului adjectival, nu o eliminăm, deoarece, considerăm că în cazul locuțiunilor adjectivale care au drept centru un adjectiv dau un participiu, se aplică regula acordului, subordonarea se realizează prin acord, inclusiv în caz, cu substantivul pe care îl determină, iar funcția sintactică a locuțiunii nu poate fi decât cea de atribut adjectival, denumire la care considerăm că trebuie să adăugăm și termenul de „locuțional” (pentru o clarificare a tipurilor de atribute vezi Neamțu 2006-2007:111-144):

Ex.: *om căzut în cap, fată căzută în cap, oameni căzuți în cap, fete căzute în cap;*

om slab de înger, fată slabă de înger, oameni slabi de înger, fete slabe de înger;

băiat dat naibii, fată dată naibii, băieți dați naibii, fete date naibii.

Fetele slabe de înger nu au plecat în expediția extrem de periculoasă.

slabe de înger = atribut adjectival locuțional, exprimat prin locuțiune adjectivală, formată din adjectiv propriu – zis, gen feminin, număr plural, caz nominativ 2, prin acord cu substantivul subiect *fetele* + substantiv, caz acuzativ 3.

Pe oamenii căzuți în cap să nu te bazezi.

căzuți în cap = atribut adjectival locuțional, exprimat prin locuțiune adjectivală, formată din adjectiv participial, gen masculin, număr plural, caz acuzativ 2, prin acord cu substantivul complement prepozițional *oamenii* + substantiv, caz acuzativ 3.

4.5.1. Sintactic, locuțiunile adjectivale pot fi nume predicative, atribute substantivale (pronominale), atribute adjectivale locuționale și predicative suplimentare:

Ex.: *El este în stare de o mare performanță.*

în stare = nume predicativ, exprimat prin locuțiune adjectivală, formată din substantiv comun, simplu, gen feminin, număr singular, nearticulat, caz Ac 3.

O știam a naibii când era fițoasă.

a naibii = predicativ suplimentar, exprimat prin locuțiune adjectivală, formată din substantiv comun, simplu, gen feminin, număr singular, articulat cu articol hotărât enclitic *i*, caz G1 (nu Ac2 prin acord);

Ea este o femeie de treabă.

de treabă = atribut substantival prepozițional, exprimat prin locuțiune adjectivală, formată din substantiv comun, simplu, gen feminin, număr singular, nearticulat, caz Ac3 (nu N2 prin acord).

4.5.2. În încheiere, notăm o ultimă observație referitoare la sintaxa locuțiunilor adjectivale: „Nu este vorba de acord al locuțiunilor adjectivale nici în situația în care aceasta este la superlativ relativ cu demonstrativul *cel* (*cea, cei, cele*) variabil în gen, număr și caz. *Celor mai de seamă reprezentanți ai sportului românesc li s-a dedicat o emisiune specială.* Demonstrativul *cel* (aici: *celor*) nu face ca locuțiunea adjectivală (*de seamă*) să fie în dativ (prin acord cu *reprezentanți*), ci este semnul că această locuțiune este echivalentă cu un adjectiv de genul masculin, plural, în dativ.” (Neamțu 1999: 140-141).

Locuțiunea adjectivală *de seamă* va fi tot în cazul Ac3.

5. Probleme de sintaxă a adjectivului

Sintaxa adjectivului este punctul de plecare în elaborarea a numeroase studii. Nu există cercetător care să nu se fi oprit și în dreptul problemelor pe care le ridică morfosintaxa adjectivului (Iordan 1937, 1956, Rădulescu 1957, Carabulea 1959, Popescu-Marin 1961, Câmpeanu 1962, Guțu-Romalo 1968, M. Zdrengea, S. Zdrengea 1971, Drașoveanu 1973, Graur 1973, Guțu-Romalo 1973, SLR, 1973, Pană-Dindelegan 1978, Avram 1980, Pană-Dindelegan 1981 a, 1981 b, Munteanu 1981, Coteanu 1982, Pană-Dindelegan 1982, 1984, Florea 1984, I. Diaconescu 1985, Schveiger, Hales 1986, Avram 1986, Dragoș, Neamțu 1984, Pană-Dindelegan 1994, Dragoș 1995, Vulișici-Alexandrescu 1995, Irimia 1997, Constantinescu-Dobridor 1998, P. Diaconescu 1998, Dimitriu 1999, Neamțu 1999, *Gramatica* 2005).

5.1. Dintre acestea, cele mai recente cercetări scot în evidență abaterile de la sistemul clasic, dar care sunt reperate tot mai des în rândul vorbitorilor de limbă română. Ne vom opri în mod deosebit în dreptul acestora.

Părerile cercetătorilor se diferențiază în stabilirea funcției sintactice a adjectivelor însoțite de prepoziții și a cazului (adjectivele se mai acordă cu un nominal sau regimul propozițional este mai puternic decât acordul?). Este vorba despre așa-numiții „monștri sintactici”. În general, putem discuta despre două mari direcții, linii în modul de abordare a acestora: pe de o parte, direcția gramaticilor tradiționale, iar, pe de altă parte, direcția „modernă”, „inovatoare” a gramaticilor mai recente.

Gramaticile tradiționale (Iordan 1956, *Gramatica* Academiei 1966, M. Zdrengea, S. Zdrengea 1971, Graur 1973, Popescu-Marin 1983, Avram 1986, I. Diaconescu 1989, Vulișici-Alexandrescu 1995, Constantinescu-Dobridor 1998) nu acordă o importanță prea mare acestui detaliu, enumerând pur și simplu funcțiile sintactice pe care le poate îndeplini această parte de vorbire (diversele tipuri de complemente), fără

a se insista asupra cazului în care va sta poziția sintactică exprimată de adjectiv.

Studiile mai „inovatoare” (Guțu-Romalo 1968, 1973, SLR, 1973, Pană-Dindelegan 1978, 1981, 1982, 1984, Dragoș, Neamțu 1994, P. Diaconescu 1998, Neamțu 1999) analizează în detaliu toate aceste poziții sintactice, aducând argumente pro sau contra studiilor „conservatoare”, clasice.

5.2. Trei funcții sintactice pe care le poate îndeplini adjectivul sunt general acceptate de către cercetători, divergențele de opinii ivindu-se doar în momentul definirii uneia sau alteia. Este vorba despre următoarele poziții sintactice: atribut adjectival, nume predicativ și predicativ suplimentar. Cele mai multe propuneri de denumiri le găsim în dreptul predicativului suplimentar (P.S.). Vom face o scurtă inventariere a studiilor care propun astfel de denumiri, după o analiză prealabilă a contextelor în care acestea pot apărea.

5.3. *Adjectivul – predicativ suplimentar*

Funcția sintactică de predicativ suplimentar a atras în mod special atenția cercetătorilor abia în ultimul timp, prima menționare a ei sub denumirea de *atributivă circumstanțială* pentru propoziția care lămurește „un substantiv exprimând în același timp și un raport circumstanțial față de verbul propoziției regente”, fiind aceea din prima ediție a *Gramaticii Academiei* (1954 II:185). Reluând această idee, Mioara Avram (1956:141-163) extinde folosirea termenului la partea de propoziție corespunzătoare, astfel încât atributul circumstanțial este definit drept acela care determină „un substantiv sau un echivalent al acestuia, exprimând totodată un raport circumstanțial referitor la predicat” (1956:158).

5.3.1. Maria Rădulescu (1957:121) consideră că adjectivul cu această funcție sintactică apare într-o propoziție condensată în care „nu se comportă ca un nume predicativ obișnuit, ci determină acțiunea verbului

prin starea pe care o are obiectul simultan cu acțiunea". Propoziția *Fetița aleargă voioasă* poate fi extinsă în *Fetița aleargă și este voioasă*. Se discută problema dublei subordonări a adjectivului (1957:129), acesta apărând ca „determinant al unui substantiv cât și al unui verb”, propunându-se în final denumirea de *nume predicativ circumstanțial*.

5.3.2. Pornind de la același exemplu clasic, *Fetița aleargă voioasă*, Silvia Niță (1958:93-98) consideră că sensul acestei propoziții poate fi redat nu numai prin *fetița aleargă și este voioasă*, ci și prin *în timp ce fetița aleargă este voioasă* sau prin *fetița aleargă fiind voioasă*. Având în vedere că reconstituirea gândirii pentru aflarea sensului comunicării se poate face prin dezvoltarea adjectivului *voioasă* într-o nouă propoziție, aflată în raport de coordonare sau de subordonare cu propoziția *fetița aleargă*, autoarea apreciază că „adjectivul *voioasă* este predicat” (1958:95) pe care autoarea îl numește „*predicat circumstanțial*” (1958:95).

5.3.3. Ion Diaconescu (1960:14-18) a propus termenul de *complement al calității*, căci se aseamănă formal cu complementul comparativ, dar de care se deosebește prin faptul că se exprimă printr-un substantiv nearticulat și prin prepozițiile care îl precedă.

5.3.4. Gh.N. Dragomirescu (1962:99-122) pornește în cercetarea sa de la un exemplu din opera lui Camil Petrescu, *mă privea uimit și decolorată*, în care *decolorată* apare ca un adjectiv cu funcție adverbială. În limba germană, dacă un adverb determină nu un verb, ci un adjectiv sau un alt adverb, determinarea este numită atributivă. Același lucru se întâmplă și în limba latină (*rediit incolumis* = se întoarce sănătos). Numele consacrat în gramatica limbii latine este acela de „*atribut predicativ*”, întrucât, prin dubla lui funcție gramaticală, el reprezintă în propoziție un cuvânt predicativ – adică exprimă, mai mult decât predicatul gramatical, ceea ce se comunică în propoziție. În manualele de gramatică uzuală a limbii latine, acest fenomen este considerat ca o determinare adverbială exprimată printr-un adjectiv ca atare, nu prin schimbarea categoriei gramaticale.

5.3.5. Intervenind în discuția privitoare la partea de propoziție la care ne referim aici, Ștefan Hazy (1964:233-238) se referă numai la determinarea exprimată printr-un adjectiv de tipul *voioasă* din *fetița aleargă voioasă*. Se discută și aici problema dublei subordonări și se propune termenul de *circumstanțial de mod acordat* sau *circumstanțial al stării*, deoarece „este o parte secundară de propoziție asemănătoare cu circumstanțialul de mod propriu-zis, dar nu identică cu acesta” (1964:238).

5.3.6. D.D. Drașoveanu (1967:235-242) compară trei enunțuri (*fetița este voioasă, fetița devine voioasă și fetița ascultă voioasă*), constatând două fapte sintactice constante:

- acordul adjectivului cu subiectul, fapt care trimite la atribut;
- prezența unui „verb mijlocitor”, prezență prin care adjectivul este împiedicat de a fi atribut propriu-zis, punându-l în postura unui „atribut mijlocit”.

„Neexistând nicio altă deosebire între cele trei situații decât tăria lexicală a verbului, în ciuda căreia acordul adjectivului are totuși loc, nu mai există piedici în a-l considera și pe *voioasă* din ex. 3 tot un nume predicativ...; pentru a nu ignora totuși elementul lexical variabil, numele predicativ ar putea primi o diferențiere graduală: nume predicativ de gradul I, II sau III” (1967:238). Așadar, după Drașoveanu, partea de propoziție la care ne referim aici trebuie numită *nume predicativ de gradul III*.

5.3.7. D. Crașoveanu (1970:225-230) se oprește în mod special la verbele „cu sens lexical mai slab” (1970:226), ca *a rămâne, a se arăta, a sta, a părea*, în comunicări de tipul *s-a arătat binevoitor* etc. verbele singure realizează enunțuri incomplete, predicatele cuprinzând în mod necesar adjectivele. Fiind indispensabile predicatului, adjectivele acestea nu pot fi considerate predicative suplimentare. Crașoveanu propune termenul de *element predicativ necesar*.

5.3.8. Valeria Guțu-Romalo (1973:146-154) propune termenul de *predicativ suplimentar* (aceasta este denumirea la care s-a revenit în 2005), deoarece gruparea element predicativ suplimentar (acceptată până în momentul apariției noii ediții a *Gramaticii*) este prea greoaie și inutil de lungă.

5.3.9. Din literatura de specialitate prezentată succint aici, rezultă faptul că s-a încetățenit la noi ideea că predicativul suplimentar este o parte de propoziție cu dublă subordonare, de care nu se poate face abstracție în gramaticile române. Cu toate acestea, studiile mai recente vin să corecteze această teorie, în locul termenului de „subordonare” propunându-se cel de „referire”. Astfel, Gheorghe Constantinescu-Dobridor (1998:252), încercând să definească predicativul suplimentar, propune următoarea definiție: „Elementul predicativ suplimentar este partea secundară de propoziție cu dublă referire”.

5.3.10. G.G. Neamțu (1999:380) propune următoarea definiție: „Elementul predicativ suplimentar este o parte secundară de propoziție care însoțește un verb, exprimând o caracteristică sau o acțiune simultană cu acțiunea verbului și referitoare la un nume (cu diferite funcții sintactice)”.

Analizând același exemplu, *Fetița aleargă voioasă*, din punct de vedere gramatical, cuvântul *voioasă* este un adjectiv subordonat prin acord substantivului *fetița*. Acest acord este tipic adjectivului (în gen, număr și caz). Verbul *aleargă* este predicativ, formând singur predicat verbal. Predicativul suplimentar însoțește doar acest verb și nu este o componentă a predicatului, care nu poate avea decât componente obligatorii, necesare (nume predicativ).

Denumirea de element predicativ suplimentar face trimitere, prin componenta *predicativ*, la un „fost” nume predicativ într-o altă structură și automat altă propoziție, din care auxiliarul predicativ *a fi* a fost suprimat, iar, în noua structură, se subînțelege. Aceasta este și opinia

Valeriei Guțu-Romalo (1973), care propune denumirea de predicativ suplimentar, cum am arătat mai înainte. Determinantul *suplimentar* nu trebuie înțeles ca *în plus* sau ca un al doilea nume predicativ, deoarece verbul însoțit este predicativ, nu auxiliar predicativ, deci neavând nevoie de niciun nume predicativ. Justificarea denumirii (1973:146) propuse de cercetătoare sintetizează aceste idei: „poate sugera (prin componentul *predicativ*) proveniența dintr-o structură propozițională (deci cu predicat) și subliniază totodată (prin determinantul *suplimentar*) caracterul de component *adăugat, inserat*, al acestei poziții sintactice”.

5.3.11. Odată identificată această funcție sintactică, se ivesc alte probleme, în stabilirea cazului în care se va afla adjectivul. Acesta se va „lua” de la nominalul cu care se acordă. Există totuși unele situații problematice. Este vorba despre predicativul suplimentar exprimat printr-o locuțiune adjectivală, în care se echivalează întregul conținut al locuțiunii cu un adjectiv, dându-i-se locuțiunii genul, numărul și cazul adjectivului echivalent, ca și cum acesta s-ar acorda cu termenul regent. Dar, datorită faptului că de cele mai multe ori în structura unei locuțiuni adjectivale avem **prepoziție + substantiv (pronume)**, acestea nu se pot acorda, după cum demonstrează Mioara Avram (1986:97) și G.G. Neamțu (1999:140).

Locuțiunile adjectivale, având o structură fixă, nesupusă variabilității în gen, număr și caz, rămân aceleași, indiferent de cazul regentului.

5.3.12. Pornind de la exemplul *Nu l-am crezut în stare să procedeze așa*, putem demonstra cele afirmate mai sus:

Nu am crezut-o în stare să... = fată în stare să... (fem., sg.);

Le voi certa pe fetele în stare să... | Le voi cere fetelor în stare să... (fem., pl.).

Spre deosebire de locuțiunea adjectivală, adjectivul echivalent *capabil* își modifică forma:

Nu am crezut-o capabilă să... = fată capabilă să...

Le voi certa pe fetele capabile să... | Le voi cere fetelor capabile să...

În analiza locuțiunii adjectivale vor apărea categoriile gramaticale ale componentelor, nu ale adjectivului echivalent.

Ex.: *Nu l-am crezut în stare să procedeze așa.* **în stare** = P.S., exprimat prin locuțiune adjectivală formată din substantiv comun, simplu, feminin, singular, nearticulat, în cazul **acuzativ** + **prepoziție** (nu masculin, singular, acuzativ, prin acord cu *îl*).

Îl știam eu al naibii. **al naibii** = P.S., exprimat prin locuțiune adjectivală formată din substantiv comun, simplu, singular, feminin, în cazul **genitiv** (nu acuzativ prin acord cu *îl*).

După același tipar se vor analiza și locuțiunile adjectivale care sunt la un alt grad de comparație decât pozitivul (*mai în vârstă, cel mai de căpătâi etc.*). Chiar în situația în care locuțiunea adjectivală este la gradul superlativ relativ, cu *cel* (*cea, cei, cele*), variabil în gen, număr și caz, nu se produce acordul (*Celor mai de frunte elevi li s-au acordat premii*). Demonstrativul în dativ *celor* nu face ca locuțiunea adjectivală să fie în Dativ, prin acord cu substantivul *elevi*, ci este semnul că această locuțiune este echivalentă cu un adjectiv de genul masculin, numărul plural, în cazul dativ. Locuțiunea rămâne în acuzativ cu prepoziție.

5.3.13. O altă problemă, sesizată de Maria Vulișici-Alexandrescu (1995:111), este cea a predicativului suplimentar exprimat printr-un adjectiv însoțit de cuvintele „ca”, „drept”, „în calitate de”, pe care cercetătoarea nu le consideră prepoziții, respectiv, locuțiune prepozițională, proprii predicativului suplimentar. Acestea „nu au regimul cunoscut, de acuzativ, în structurile acestei părți de propoziție. Mai degrabă pot fi considerate adverbale”. Cercetătoarea susține că adjectivele însoțite de acestea vor sta în caz de ordinul II, prin acord.

Ex.: *Maria este o fată care trece drept frumoasă în fața băieților* – nominativ 2.

Te știam ca deșteaptă – acuzativ 2 prin acord cu C.D. „te”.

5.3.14. O variantă aparte a predicativului suplimentar se materializează în construcții comparative de tipul:

Ea mă privea ca vrăjită.

ca vrăjită = predicativ suplimentar *comparativ*, cazN2. (vezi Neamțu 2007:416-417)

Obs. După cum putem avea predicativ suplimentar în construcții comparative, putem deduce și existența numelui predicativ *comparativ* (obligatoriu în prezența verbului copulativ), respectiv a atributului adjectival *comparativ* (Neamțu 2007:417):

Ex.: *El pare ca picat din lună.* (nume predicativ *comparativ*);

El este mai mult mort decât viu. (nume predicativ *comparativ*);

Ea este o femeie mai degrabă tânără decât atractivă. (atribut adjectival *comparativ*).

5.3.15. Sistematizând problemele discutate de cercetători în studiile menționate, cu privire la această funcție sintactică, deducem cu ușurință că este una controversată, părerile fiind împărțite. În ceea ce ne privește, nu susținem ipoteza unei sintagme ternare, obținute printr-o dublă subordonare (Rădulescu 1957, Hazy 1964, Dobridor 1998, *** GALR, I, 1966). Aceasta este falsă sau aparentă, deoarece adjectivul cu funcție sintactică de predicativ suplimentar dispune de un singur relatem (flectivul de acord), prin care adjectivul se subordonează substantivului în N1 – subiect, având, astfel, categoriile gramaticale impuse (N2, singular, feminin – păstrăm enunțul clasicizat *Fetița aleargă voioasă*). Acest acord nu pune probleme, nu necesită alte comentarii, fiind un fapt obiectiv al limbii române.

Regula acordului se va menține și în cazul unui predicativ suplimentar în Ac2, într-o sintagmă de tipul *Pe fetiță am văzut-o voioasă*, în care adjectivul se acordă cu substantivul în Ac1 – complement direct. În aceeași situație se află și adjectivele care nu vor fi în cazul acuzativ (respectiv dativ), când însoțesc un verb la diateza reflexivă, ele

acordându-se, de fapt, cu subiectul subînțeles al enunțului (*ei*), deci și aici se aplică regula acordului:

Se vedeau fericiți în pozele aniversare.

Își zâmbeau fericiți, rememorând trecutul.

Așadar, adjectivul *fericiți* din cele două enunțuri va fi în cazul N2, prin acord cu subiectul subînțeles în N1. (Neamțu 2007:342)

Tot N2 (nu D2), prin acord, va avea un adjectiv într-un enunț ca: *Îmi place singură.*

Pronumele personal în D1 (*îmi*) funcționează, contextual, ca un N1 pentru predicativul suplimentar, deci este un **pronominal 1** (folosim acest termen prin analogie cu proadjectivul, proadverbul etc.). Predicativul suplimentar *singură* este, de fapt, un adjectiv anacolitic.

Ipoteza subordonării aceluiași predicativ suplimentar față de verb nu se poate susține, deoarece adjectivul nu se poate subordona decât prin categoriile gramaticale pe care le are (gen, număr, caz), or verbul nu are aceste categorii. Pe de altă parte, adjectivul nu prezintă, în afară de acord, alt mijloc de subordonare și, ca atare, nu are cum să se subordoneze verbului.

Nu se poate susține nici subordonarea nemarcată, de tip juxtapunere, deoarece aceasta caracterizează doar clasele de cuvinte neflexibile (ex. adverbul), deci este exclusă clasa adjectivelor.

Atributul adjectival se subordonează nominalului exclusiv prin acord și aceeași este și situația predicativului suplimentar. Această aparentă determinare a verbului, de tipul unei subordonări exclusiv semantice nu poate fi probată la nivelul expresiei. Așadar, specificul funcției de predicativ suplimentar, spre deosebire de atributul adjectival, constă în prezența verbului în structură, nu în calitate de *mijlocitor* (cu sensul de *mediator*, așa cum apare la Drașoveanu 1967, Vulișici-Alexandrescu 1995), nici ca termen regent, ci ca factor condiționant și, deci, exterior relației cu adjectivul.

5.3.16. În concluzie, considerăm că predicativul suplimentar este monosubordonat (prin acord), iar structurile care îl conțin nu sunt sintagme ternare, ci grupări de două sintagme binare, din care una este condiționantă, iar alta condițională. Astfel, putem să definim această funcție sintactică drept un atribut *condiționat* de prezența verbului, sau un atribut la distanță.

Nu suntem de acord nici cu denumirea propusă de Silvia Niță – *predicat circumstanțial* –, deoarece nucleul enunțului, predicatul, nicidecum nu poate fi exprimat printr-un adjectiv. Adjectivul poate fi doar parte componentă a predicatului nominal, prezența lui fiind condiționată de existența verbului copulativ (auxiliar predicativ) și îndeplinind funcția sintactică de nume predicativ.

Nici denumirea propusă de Ion Diaconescu – *complement al calității* – nu este mulțumitoare, deoarece, după cum am demonstrat, adjectivul cu funcție sintactică de predicativ suplimentar nu se subordonează verbului în niciun fel, ci doar numelui, prin acord, iar complementul nu are ca termen regent un substantiv (pronume). Acest lucru este valabil și în cazul denumirii propuse de Ștefan Hazy – *circumstanțial de mod acordat* sau *circumstanțial al stării*. Cu privire la prima denumire propusă, considerăm că există o nepotrivire în însăși asocierea termenilor, din două motive:

1. nu există în limba română circumstanțial de mod exprimat printr-un adjectiv, (căci doar adjectivele se subordonează prin acord în limba română);

2. predicativul suplimentar nu este exprimat doar prin adjectiv (vezi complementul predicativ al obiectului exprimat prin substantiv: *El vine ca director*).

5.4. Adjectivul pe poziția „monștrilor sintactici”

După cum am precizat în debutul dezbaterii problemelor ridicate de sintaxa adjectivului, marea majoritate a gramaticilor tradiționale

enumeră, printre funcțiile sintactice ale adjectivelor, numeroase circumstanțiale. În toate aceste situații, adjectivul este însoțit de prepoziții, fără a se insista asupra cazului în care stă adjectivul respectiv. În asemenea situații, adjectivul precedat de prepoziție nu este în relație cu un substantiv exprimat, ci cu un verb și de aceea va îndeplini funcții sintactice de complement. Prepoziția din fața adjectivului nu poate fi eliminată, căci structura fie se modifică, fie este imposibilă (*Ne știm de tineri; Ne știm tineri; Din roșu s-a făcut galben* - **Roșu s-a făcut galben*).

5.4.1. Regimul cazual al prepozițiilor *de, din*, care însoțesc adjectivul, este anulat de acord, care este mai „puternic” decât prepoziția. Adjectivul va avea cazul impus de nominalul cu care se acordă, nu Acuzativ impus de prepoziție.

Ex.: *Ne știm de tineri* → nominativ (prin acord cu subiectul neexprimat inclus noi);

Te știi de mică → acuzativ (prin acord cu complementul direct te);

Din roșu s-a făcut galben → nominativ (prin acord cu subiectul neexprimat subînțeles el).

Ne surprinde faptul că nici în noua ediție a *Gramaticii* Academiei nu se insistă asupra construcțiilor adjectivale prepoziționale, ci doar se enumeră într-un scurt paragraf situațiile în care, accidental, în structuri atipice, ca adjunct într-un grup verbal, adjectivul poate ocupa și alte funcții sintactice (GALR, I, 2005:168). Pozițiile sintactice enumerate, fără a se menționa măcar cazul în care se află, sunt următoarele.

1. complement prepozițional:

Din galbenă, substanța s-a făcut roșie, la soare.

2. complement comparativ:

Hoțul își caută de treabă, lăsând pe bietul Leuștean mai mult mort decât viu.

3. circumstanțial de relație:

De fudulă, n-o întrece nimeni.

4. circumstanțial opozițional:

În loc de roșii, merele erau maronii.

5. circumstanțial cumulativ:

Pe lângă leneșă, fata mai era și mincinoasă.

6. circumstanțial de excepție:

Brânza nu-mi place altfel decât dulce.

La acestea, G.G.Neamțu (1999:129) adaugă încă două poziții sintactice:

1. circumstanțial de timp:

Te cunosc de mică. (acuzativ);

Ne știm de tineri. (nominativ);

2. circumstanțial de cauză:

Plânge de supărată. (nominativ);

Nu se poate ridica din pat de bolnavă. (nominativ).

5.4.2. Precizăm faptul că, în acest studiu, spre deosebire de toate celelalte, se insistă asupra stabilirii corecte a cazului adjectivului prepozițional.

Regimul cazual al prepozițiilor este anulat, acordul fiind mai puternic decât prepoziția. Adjectivele vor sta într-un caz de ordinul II, prin acord (nominativ sau acuzativ). Dacă acordul primează, în defavoarea prepoziției (care ne-ar fi dat un caz de ordinul III), înseamnă că nu mai putem susține nici dubla subordonare a adjectivelor.

5.4.3. Marina Rădulescu-Sala aduce o corectură la una dintre aceste poziții sintactice, considerăm noi, tot irelevantă și anume: complementul prepozițional **din roșu** ar fi, de fapt, un predicativ suplimentar, cercetătoarea reclamând dubla subordonare: „Dat fiind însă că adjectivul din structurile de acest tip stabilește o relație de dublă subordonare (atât față de verb, cât și față de un nominal, uneori subînțeles, relație evidențiată prin acord cf. *Din îmbujorată, fața i s-a făcut / i-a devenit palidă*), grupul prepozițional adjectival a fost exclus din clasa de

substituție a complementului prepozițional și încadrat la poziția sintactică numită predicativ suplimentar.” (GALR, I, 2005: 419).

5.4.4. În al doilea volum al *Gramaticii*, găsim aceste grupuri prepoziționale adjectivale în capitolele destinate prezentării morfosintactice a diferitelor complemente:

- complement comparativ (p. 452,459);
- circumstanțial de timp (p.478);
- circumstanțial de relație (p.522, 524);
- circumstanțial de cauză (p.532);
- circumstanțial concesiv (p.563-566);
- circumstanțial opozițional (p.578);
- circumstanțial cumulativ (p.582);
- circumstanțial de excepție (p.588).

5.4.5. În ceea ce ne privește, nu suntem de acord cu aceste interpretări sintactice date grupului prepozițional adjectival. În ceea ce urmează, ne vom argumenta poziția, pornind chiar de la exemplele enunțate deja.

1. *Din roșu s-a făcut galben.*

Acceptând doar trei poziții sintactice ale adjectivului (atribut, nume predicativ și predicativ suplimentar), fiind însoțit de o prepoziție (*din*) și nedeterminând un nominal, respectiv neavând rolul de a complini un predicat nominal, cuvântul *roșu* considerăm că are o altă valoare morfologică, decât cea de adjectiv. În capitolul dedicat conversiunii adjectivului, aminteam că, pe lângă metoda clasică a conversiunii (articularea), în limba română funcționează alte două metode prin care un adjectiv devine substantiv: prepoziția și contextul. În exemplul nostru, *din roșu* nu mai este adjectiv, ci substantiv, care va avea funcția sintactică de complement prepozițional în cazul acuzativ cu prepoziție. Pentru edificare, putem compara contextele: *Din roșu s-a făcut galben* / *Din prieten s-a făcut dușman*. (adjectiv cu valoare substantivală—preferăm

această formulare, prin comparație: cu numeral cu valoare adjectivală / substantivală –respectiv substantiv).

Aceeași valoare morfologică vom identifica și în contextele: *El este cel mai cunoscut dintre silitori.* (complement prepozițional exprimat prin adjectiv cu valoare substantivală (substantivat) în acuzativ cu prepoziție; *La lăudăroși nu te duci cu plăcere.* (complement prepozițional exprimat prin adjectiv cu valoare substantivală în Ac3).

Obs. Tot adjectiv substantivat vom avea și într-un enunț de tipul: *Oamenii sunt de două feluri: buni și răi.*

buni = apozitie, adjectiv substantivat în nominativ;

răi = apozitie adjectiv substantivat în nominativ.

Buni și răi au devenit substantive prin suprimarea contextuală a substantivului (*oameni*), preluându-i statutul morfologic, prin procedeul conversiunii nemarcate. (Neamțu 2006-2007:127)

În celelalte situații în care apare adjectivul, considerăm că avem de-a face cu niște reduceri, respectiv cu niște abrevieri, rezultate în urma procesului de contragere, urmat de reducere, în sensul pe care îl atribuie acestor termeni D.D. Drașoveanu (1997:244-275), nu diferite tipuri de componente circumstanțiale. Contragerea și reducerea pot apărea în succesiunea contragere gerunzială și apoi reducere, urmate de abreviere:

1. *Plânge de supărată* .=> abreviere a unei subordonate cauzale, (*Plânge [că este supărată]; Plânge fiind supărată.*), nu circumstanțial de cauză;
2. *Nu se poate ridica din pat de bolnavă.* => abreviere a unei subordonate cauzale, (*Nu se poate ridica din pat, [că este bolnavă]; Nu se poate ridica din pat, fiind bolnavă.*);
3. *Te cunosc de mică* .=> reducere a unei subordonate temporale, (*Te cunosc [de când erai mică]*), nu circumstanțial de timp;
4. *Ne știm de tineri.* => reducere a unei subordonate temporale (*Ne știm [de când eram tineri]*), nu circumstanțial de timp;
5. *Pe lângă leneșă, fata mai era și mincinoasă.* => reducere a unei subordonate cumulative, prin gruparea cu prepoziția compusă *pe lângă*

(*[Pe lângă că era leneșă], fata mai era și mincinoasă.*), nu circumstanțial cumulativ;

6. *În loc de roșii, merele erau maronii.* => reducere a unei subordonate opoziționale, prin gruparea cu locuțiunea prepozițională *în loc de* (*[În loc să fie roșii], merele erau maronii.*), nu circumstanțial opozițional;

7. *De fudulă, n-o putea întrece nimeni.* => reducere a unei subordonate circumstanțiale de relație (*[În ceea ce privește fudulia], n-o putea întrece nimeni.*) nu circumstanțial de relație.

Obs. 1. Adjectivul precedat de prepoziție mai poate fi interpretat și ca un antecedent al unei propoziții relative (subînțelese).

De fudulă [ce este], n-o întrece nimeni.

2. Aceeași interpretare se poate da și în cazul reducerii unei cauzale printr-o grupare adjectivală prepozițională;

Nu se poate ridica din pat de bolnavă [ce este].

3. Într-un exemplu de tipul *De frumoasă, e frumoasă.*, considerăm că avem o anticipare a unui constituent al enunțului, printr-o structură fixă, formată din prepoziția *de* și termenul tematizat (adjectivul).

8. *Hoțul își caută de treabă, lăsând pe bietul Leuștean mai mult mort decât viu.* => reducere a unei subordonate modale comparative (*Hoțul își caută de treabă, lăsând pe bietul Leuștean mai mult mort [decât să fie viu.]*), nu circumstanțial de mod de comparație;

9. *Brânza nu-mi place altfel decât dulce.* => reducere a unei subordonate circumstanțiale de excepție (*Brânza nu-mi place altfel [decât să fie dulce.]*), nu circumstanțial de excepție.

În această situație, G.G. Neamțu (1999:130) reclamă dublă subordonare a adjectivului: „Întrucât atât acordul, cât și prepoziția sunt mijloace relaționare puse în slujba subordonării, iar prezența lor deopotrivă în aceste construcții este incontestabilă, trebuie să acceptăm

că adjectivul cu prepoziție este dublu subordonat”, poziție pe care, ulterior, și-a revizuit-o.

5.4.6. Lucrurile s-au complicat și mai mult în cazul construcțiilor temporale în urma substantivării verbului – predicat, fost regent și a trecerii nominativ (acuzativ) în genitiv.

Ex.: *Ea a plecat de mică din Oradea.* → *Plecarea ei de mică din Oradea*

Adjectivele însoțite de prepoziție au funcția sintactică de atribut prepozițional adjectival, determinând substantivele provenite din verb. Adjectivele nu se mai acordă cu termenul regent, lucru care poate fi dovedit prin schimbarea genului și a numărului pronumelui, respectiv ale adjectivelor. Substantivul regent rămâne același (*plecarea lui de tânăr, plecarea lor de tineri*). Adjectivul nu se acordă în caz cu pronumele.

5.4.7. În aceeași situație poate fi adjectivul fără prepoziție, care la origine a fost un predicativ suplimentar.

Ex. *Ea a venit singură în țară* → *Venirea ei singură în țară....*

Adjectivele în discuție pot fi considerate în nominativ, având în vedere că genitivul (pronumele, substantivul) provine dintr-un subiect în nominativ (*plecarea lui de tânăr = el a plecat de tânăr, plecarea lor de tineri = ei au plecat de tineri*).

5.4.8. Probleme în analiza morfosintactică au fost sesizate de cercetători și în ceea ce privește atributul adjectival exprimat printr-un numeral cu valoare adjectivală sau adjectiv numeral, cum apare în lucrările clasice (Graur 1973, Coteanu 1982, Avram 1986, Vulișici-Alexandrescu 1995, Irimia 1997).

Ideea comună studiilor este aceea că numeralul are diferite întrebuințări, valori, astfel:

- când stă pe lângă un substantiv pe care îl determină (fără a fi însoțit de prepoziție) și se acordă cu el, numeralul are valoare adjectivală, îndeplinind funcția sintactică de atribut adjectival;
- când substituie un substantiv sau se află în prezența lui, dar însoțit de prepoziție, numeralul are valoare substantivală;

Obs. Ediția *GALR, I*, 2005 (290-302) consideră că numeralul are valoare substantivală doar în structuri de tipul *doi și cu trei fac cinci*, când avem de-a face cu numele numerelor din operațiile aritmetice, sau în structuri de tipul *ora 12, anul 2008, foaia 67, sectorul 2, regimentul 3, camera 6, nr.5, mașina 17*, când numerele intră în componența unor denumiri numerice (pentru unități de măsură, diviziuni administrative sau militare, hotărâri, decrete, note școlare etc.). În toate celelalte contexte aflate în discuție (când substituie un substantiv sau se află în prezența lui), numeralul are valoare pronominală (de substituit).

- când apare lângă un verb, adjectiv, adverb, numeralul are valoare adverbială.

În dezbaterile noastre interesează prima valoare a numeralului, aceea de adjectiv.

Ex.: *A doua fată a ajuns la timp.*

Amândouă fetele au ajuns la timp.

S-au așezat câte două fete în bancă.

Ea a depus un efort îndoit.

Doamna are un băiat și două fete.

De fiecare dată numeralul are valoare adjectivală și, ca atare, va avea funcția sintactică de atribut adjectival, acordându-se, teoretic, în gen, număr și caz cu substantivul pe care îl determină. Practic, acordul în număr nu se realizează, deoarece numeralul cuprinde lexical informația de număr, el neavând forme flexionare pentru a marca acordul. Aceste lucruri au fost discutate deja în capitolul dedicat conversiunii adjectivului. Deoarece numerele nu se pot încadra în clasa adjectivelor calificative, ele având în anumite contexte valoare sau întrebuințare adjectivală, considerăm că denumirea mai exactă a poziției sintactice a unor astfel de numere este cea de atribut adjectival numeral.

5.4.9. O altă parte de vorbire care poate deveni adjectiv este pronumele, care, la fel ca și numeralul, dacă se află în prezența unui nominal cu care să se acorde în gen, număr și caz, devine adjectiv

pronominal. Nu vom prezenta la momentul acesta toate situațiile în care pronumele își schimbă valoarea morfologică. Menționăm doar că în acest punct se întâlnesc părerile contradictorii ale diferiților cercetători, unii susținând menținerea valorii pronominale a pronumelui, în defavoarea celei adjectivale. Amintim aici studiile, menționate deja, ale cercetătorilor clujeni Mircea Zdrenghea (1955) și Elena Dragoș, G.G. Neamțu (1994). În primul studiu se fac trimiteri la gramaticile foarte vechi ale limbii române și se specifică faptul că termenul de „adjectiv posesiv” a fost împrumutat la noi din gramaticile franceze. În limba franceză adjectivele posesive se deosebesc de pronumele posesive și prin formă. Mai corectă ar fi folosirea termenului de valoare adjectivală, după cum este părerea lui Mircea Zdrenghea.

Cel de-al doilea studiu (Dragoș, Neamțu 1994) dezbate ierarhizarea diacronică a formelor adjectivului nehotărât și, implicit, fazele în care în care presupun autorii că s-a elaborat sistemul, iar apoi oferă interpretarea morfosintactică a acestor forme. Din perspectivă diacronică, se susține delimitarea a trei etape distincte, dintre care prima considera aceste forme ca aparținând clasei pronumelui, iar cea de-a treia le socotea adjective pronominale cu indicator propriu de persoană, două argumente decisive, considerăm noi, în favoarea susținerii valorii pronominale a acestor forme. Un alt argument hotărâtor pentru susținerea acestui punct de vedere este și faptul că acordul se manifestă diferit față de cel „clasic”, al celorlalte adjective. Este vorba despre un *acord sintagmatic* în gen, număr și caz cu un pronume personal sau cu un substantiv. Autorii studiului propun termenul de „flexiune internă” (1994:94) pentru acest tip de acord. Concluzia (1994:98) la care se ajunge este aceea că în formularea „adjectiv pronominal de întărire”, calificativul „pronominal” înseamnă nu atât *provenit din pronume*, cât *are și valoare pronominală* (subl. ns.).

5.4.9.1. Dificultatea care apare la analiza unor adjective pronominale se ivește în stabilirea cazului acestora. Ne referim la adjectivele pronominale posesive însoțite de prepoziții și locuțiuni prepoziționale

care cer genitivul. În situația aceasta, adjectivele pronominale vor fi în acuzativ 2, datorită unui acord particular, singular, unic, între un adjectiv posesiv și o prepoziție. Posesivul este în acuzativ, nu pentru că un adjectiv cu prepoziție nu poate fi în nominativ, ci pentru că se acordă cu o prepoziție asimilată formal unui substantiv (articol nehotărât enclitic), în acuzativ. Funcția sintactică a acestora va fi cea de atribut prepozițional – adjectival.

Regula general valabilă este aceea că pronumele posesive însoțite de *al (a, ai, ale)* își păstrează valoarea pronominală, ele neputând fi adjective, decât fără articol. Există totuși și excepții de la această regulă în exemplul de tipul:

Cei doi copii ai noștri învață bine.

M-am întâlnit cu o prietenă a mea.

I-am telefonat unei prietene a mele.

Acordul este evident și în caz. În momentul în care între substantiv și pronume intervine o prepoziție (*Pe un prieten ca al tău să nu-l abandonezi niciodată*) → *ca al tău* = pronume posesiv în acuzativ + prepoziție.

Adjectivele pronominale posesive cu *al (a, ai, ale)* sunt considerate de G.G. Neamțu „variante condiționate contextual ale celor fără *al (a, ai, ale)*” (1999:100), deoarece hotărâtor în stabilirea valorii lor morfologice este contextul.

5.4.10. O altă problemă pe marginea căreia au fost numeroase dezbateri este și cea a participiului: în ce măsură acesta poate fi asimilat de adjectiv și poate îndeplini funcțiile sintactice ale adjectivului și asupra acestora ne-am oprit deja, urmând doar să mai punctăm câteva aspecte importante.

Rodica Ocheșeanu și Laura Vasiliu (1954:16-21), încearcă să stabilească niște criterii care să ducă la stabilirea valorii exacte a participiului. Concluziile la care ajung acestea sunt următoarele:

- deoarece verbul exprimă o acțiune sau prezintă procese sub formă de acțiune, ori de câte ori participiul arată un proces terminat, suferit de un obiect, el are valoare verbală;
- pentru a stabili cu oarecare certitudine valoarea verbală a participiului, trebuie să vedem dacă acesta poate fi redat printr-un verb la un mod personal;
- imposibilitatea unui participiu de a avea grade de comparație, nu este un indiciu sigur că acesta este verb;
- când are valoare adjectivală se observă, de multe ori, că sensul participiului este foarte departe de cel al verbului de la care derivă.

La acestea mai adăugăm câteva observații făcute de Valeria Guțu-Romalo (2003:116-133), pe care le-am dezbătut deja, și de G.G. Neamțu (1999:272-275). Participiul adjectival constituie un predicat nominal alături de verbul auxiliar predicativ „a fi”:

Pomii erau înmuguriți.

Perele sunt coapte.

Participiul adjectival provine dintr-un verb utilizat în mod obișnuit intransitiv și va avea funcție sintactică de nume predicativ. De asemenea, participiul poate proveni de la un verb reflexiv (cu pronume în acuzativ) și deci intransitivizat, formând tot un predicat nominal cu verb auxiliar predicativ. Posibilitatea de a introduce un complement de agent este, practic, exclusă.

Dacă pe lângă construcția *a fi + participiu* apare un circumstanțial (de obicei de mod de tipul *cu grijă, cu atenție, pe neobservate* etc.) vom avea de-a face cu un participiu component al predicatului verbal în construcție pasivă. Complementul de agent, chiar dacă nu apare în context, este presupus, cerut în propoziție.

5.5. „Grupul adjectival”. Adjectivul ca termen regent

Nu putem încheia capitolul dedicat problemelor de sintaxă a adjectivului, fără a nota și câteva considerații generale privind „grupul adjectival”. Prin grup adjectival înțelegem grupul sintactic alcătuit dintr-un adjectiv, în calitate de centru, și determinanții lui.

5.5.1. În limba română contemporană există o serie de adjective care se pot constitui drept centre ale unor „grupuri adjectivale” construite cu cazul dativ. Cu alte cuvinte, o serie de adjective „cer” un complement indirect datival. Este vorba de un număr de 82 de adjective, conform unei statistici (Pană-Dindelegan 1981:465-471): *accesibil, adecvat, adiacent, aferent, analog, anterior, apropiat, atașat, avantajos, binevoitor, caracteristic, complementar, comun, conform, consecvent, consecutiv, structural, contemporan, contrar, convingător, credincios, cunoscut, dator, decisiv, definitiv, deschis, diferit, drag, dureros, echivalent, egal, extras, exterior, extern, familiar, favorabil, fidel, firesc, imun, inapt, indiferent, indispensabil, inedit, inerent, inferior, insensibil, interior, intrinsec, invers, închis, îndatoritor, îndeștător, juxtapus, loial, măgulitor, necesar, nefast, opus, organic, ostil, păgubitor, penibil, posterior, potrivit, prealabil, prioritar, propice, propriu, refractar, relevant, scump, similar, specific, străin, superior, tipic, tributar, ulterior, util, specific, vecin, vital*. La acestea mai adăugăm adjectivele: *folositor, paralel, prielnic, simetric, asemănător, compatibil*.

La acestea, se pot adăuga și adjectivele participiale care se construiesc cu dativul, provenite de la verbe cu regim datival, cum ar fi: *carte dată elevului, pachet oferit clientului* etc.

5.5.1.1. Trebuie să precizăm faptul că dintre adjectivele care se construiesc cu dativul, unele se pot construi și prepozițional, adică, „cer” tot un complement, dar prepozițional, în acuzativ:

Ex.:

- *apropiat familiei / de familie;*
- *atașat prietenului / de prieten;*
- *consecvent principiilor / cu principiile;*

- *decisiv procesului / pentru proces;*
- *imun acuzațiilor / la (față de) acuzații;*
- *indiferent chemărilor / la chemări;*
- *similar metodei / cu metoda;*
- *străin evenimentelor / de evenimente;*
- *vital respirației / pentru respirație etc.*

5.5.2. Pe de altă parte, unele adjective pot funcționa adverbial, adică pot deveni adverbe, prin conversiune, construindu-se tot cu cele două cazuri (dativul și acuzativul cu prepoziție);

Problema a rezolvat-o similar profesorului / cu profesorul
adverb de mod

S-a comportat asemănător părinților / cu părinții.
adverb de mod

5.5.3. O categorie aparte între adjectivele care se construiesc prepozițional o constituie adjectivele de origine verbală derivate cu sufixul *-tor (-toare)*. Acestea pot fi urmate de un acuzativ cu prepoziție sau de un genitiv:

- *apărător al cetății*
- *apărător de cetate;*
- *cercetător al istoriei*
- *cercetător de istorie;*
- *conducător al oastei*
- *conducător de oaste;*
- *cunoscător al oamenilor*
- *cunoscător de oameni;*
- *educator al generației tinere*
- *educator de generații tinere;*

- *iubitor al cărților*
- *iubitor de cărți.*

5.5.3.1. În această situație, trebuie să facem deosebirea dintre aceste forme ca adjective, respectiv ca substantive. În situația în care ele sunt adjuncți ai unui grup nominal, vor fi adjective, dar, dacă vor fi centre, ele vor avea valoarea morfologică de adjective, fiind nucleul unui „grup adjectival”.

Ex: *Prietenul meu este un cunoscător al oamenilor / de oameni.*

un cunoscător => nume predicativ, substantiv obținut prin conversiune (articulare cu articol nehotărât);

al oamenilor = atribut substantival genitival (G1);

de oameni = atribut substantival prepozițional (Ac3).

El este mare iubitor de oameni.

iubitor = nume predicativ, substantiv N1 (nu poate fi adjectiv, deoarece are un determinant adjectival – *mare* –, iar adjectivul nu poate avea un adjunct adjectival).

Prietenul meu, iubitor al oamenilor / de oameni, a luat un premiu.

iubitor = apozitie, substantiv în nominativ;

al oamenilor = atribut substantival genitival în G1;

de oameni = atribut substantival prepozițional în Ac3.

Prietenul meu iubitor se întoarce mâine.

iubitor = atribut adjectival, adjectiv propriu-zis în N2.

Prietenul meu este iubitor de oameni.

iubitor = nume predicativ, adjectiv propriu-zis, în N2;

de oameni = complement prepozițional în Ac3.

5.5.4. O altă chestiune pe care o amintim este cea legată de un număr mai restrâns de adjective, care pot apărea în construcții reciproce (Pană-Dindelegan 1984:386-399):

atent – *copil atent la cineva / copii atenți unul la celălalt;*

cunoscut – *om cunoscut lui Ion/ oameni cunoscuți între ei;*

devotat – *prieten devotat lui Ion / prieteni devotați unii altora;*

indispensabil – obiect indispensabil traiului / iubiți indispensabili unii altora;

invidios – coleg invidios pe Ion / colegi invidioși unii pe alții;

însingurat – om însingurat / oameni însingurați unii de alții;

neiertător – vecin neiertător cu Ion / vecini neiertători unii cu ceilalți;

străin – soț străin de soție/ soți străini unul de celălalt.

5.5.5. O altă categorie de adjective este cea care apare în construcții reflexive. Din această categorie fac parte adjective de tipul: *suficient* (sieși), *stăpân* (pe sine), *indiferent* (sieși), *aspru* (cu sine), *admirativ* (față de sine), *exigent* (cu sine), *mulțumit* (de sine), *plin* (de sine), *stăpân* (pe sine), *sever* (cu sine).

5.5.5.1. Caracteristica de bază a acestor adjective este că ele nu pot fi niciodată regenți ai unui complement direct, ci doar ai unui complement prepozițional sau datival.

5.5.6. Tot un complement prepozițional, dar de data acesta, exprimat printr-un verb la supin, (Pană-Dindelegan 1981:5-15), urmează după adjective de tipul: *bun* (de pus), *demn* (de considerat), *vrednic* (de lăudat). Supinul poate fi înlocuit, desigur, și de un substantiv, care va fi în cazul acuzativ cu prepoziție.

5.5.7. Circumstanțial consecutiv, exprimat tot prin verb la supin, putem avea după adjectivele: *greu* (la învățat), *dulce* (la gustat), *des* (de nepătruns), *încurcat* (de nedeslușit), *gras* (de speriat) etc.

5.5.8. Pe lângă circumstanțialul consecutiv, adjectivul poate fi termen regent și pentru alte tipuri de circumstanțiale:

Ex: *piatră poroasă în relație cu compoziția* => C. de relație;

prietena se arată veselă mereu => C. de timp;

pisica ei neagră pe lăbuțe. => C. de loc;

„Întinsă, leneșă pe canapea,

Domnița suferă în cartea mea. (Arghezi, *Testament*, p.5) => C. de loc;
pâinea tare ca piatra => C. comparativ;

nu credea situația remediabilă cu mijloace obișnuite => C. instrumental;

Și-a procurat un computer disponibil cu accesorii. => C. sociativ;

Vesel de reușită, copilul a alergat acasă. => C. de cauză;

partitură vrednică pentru impresie bună => C. de scop;

vreamea frumoasă, în ciuda vântului. => C. concesiv.

5.5.9. O ultimă chestiune pe care vrem să o abordăm este cea a grupurilor sintactice care au în structura lor prepoziția *de*.

1. Structurile sintactice de tipul:

adjectiv + **de** + substantiv:

mort de oboseală;

adjectiv + **de** + numeral + substantiv:

înalt de doi metri.

Prepoziția se analizează împreună cu substantivul (*oboseală, metri*). Adjectivul este termen regent, legătura dintre componente fiind cea normală, de la dreapta la stânga. Aceeași situație o găsim și în structurile de tipul:

substantiv + **de** + adjectiv:

viperă de rea;

substantiv + adjectiv + **de** + numeral + adjectiv:

un gard înalt de doi metri,

în care avem tot legătură de la dreapta la stânga.

Legături de la stânga la dreapta avem în construcții de tipul:

adverb + **de** + adjectiv sau adverb:

Ex: *Ea este grozav de frumoasă.*

El învață grozav de bine.

Legătura este de la stânga la dreapta, atât la nivelul expresiei, cât și al conținutului.

„Fenomenul este limitat la grupurile – construcții lexicale cu valoare de superlativ – care au ca element final un adjectiv sau un adverb, precedate de adverbe sau, mai rar, de substantive (exprimând intensitatea, cantitatea, măsura), urmate de *de*.” (Drașoveanu 1969:244)

Ex: *Ea este peste măsură de frumoasă!*

În aceste situații, **de** nu mai este prepoziție, nu este nici element al unei presupuse locuțiuni adverbiale sau prepoziționale, fapt care poate fi dovedit prin schimbarea topicii: *Ea este peste măsură de frumoasă* . / *Ea este frumoasă peste măsură*. (a dispărut **de**). *De* este, de fapt, o postpoziție (Drașoveanu 1969:245).

De poate fi interpretat ca postpoziție și într-o structură de tipul *adjectiv + de + adjectiv* (*galben de palid*), care poate suporta două interpretări sintactice:

1. prepoziția *de* + adjectiv => *galben + de palid* (legătură normală, de la dreapta la stânga);
2. adjectiv + postpoziția *de* => *galben de + palid* (legătura este de la stânga la dreapta).

Pe lângă această situație echivocă, **de** poate apărea în alte trei construcții, în care va fi numai prepoziție, iar legătura dintre componente va fi cea normală, de la dreapta la stânga:

1. *Astfel de cărți doresc și eu.*

fel = complement direct, substantiv în Ac1 (substantiv obținut prin deglutinarea componentelor adverbului);

ast = atribut adjectival, adjectiv pronominal Ac2;

de cărți = atribut substantival prepozițional Ac3. (cf. Drașoveanu 1969)

Obs. Dacă *astfel* poate fi dislocat în *ast* (adjectiv pronominal) și *fel* (substantiv), am putea susține că același procedeu poate fi aplicat în cazul lui *douăzeci*, care este, și el, obligatoriu urmat de prepoziția *de*. În această situație, prin dislocare am obține: *două* (numeral cu valoare adjectivală) și *zeci* (substantiv la plural → ex. *zeci de tineri*). Ca atare, o sintagmă de tipul *douăzeci de copii* ar trebui analizată în felul următor:

două = atribut adjectival, adjectiv pronominal în N2;

zeci = subiect, substantiv comun, plural, N1;

de copii = atribut substantival prepozițional în Ac3.

Bineînțeles că nu agreem această posibilitate, deci nici dislocarea lui *astfel*. Centrul sintagmei este substantivul *cărți*, iar *de* este o postpoziție.

2. numeral + **de** + substantiv:

douăzeci de copii

douăzeci = Subiect, numeral cu valoare substantivală în N1;

de copii = atribut substantival prepozițional în Ac3.

3. adjectiv articulat hotărât + **de** + substantiv:

neastâmpăratul de copil

neastâmpăratul = subiect, substantiv în N1 (obținut prin conversiune);

de copil = atribut substantival prepozițional în Ac3.

În urma faptelor de limbă analizate, putem lesne observa că adjectivul, atât ca termen regent, cât și ca subordonat, oferă un bogat material de studiu, fiind mereu în atenția cercetătorilor, el fiind la granița interpretărilor morfosintactice, de cele mai multe ori.

6. Stilistica adjectivului

6.1. Preambul teoretic la stilistica adjectivului

Încercând să realizăm o paralelă între substantiv și adjectiv, observăm cu ușurință că, în cazul substantivului, calitatea denumită de el este implicată, potențială, iar în cazul adjectivului (întrucât și acesta denumește însușiri, calități), acestuia îi revine meritul de a o explicita, de a o nominaliza și, prin aceasta, de a-i da forță expresiei lingvistice. Din acest punct de vedere, am putea spune că adjectivul îi este „superior” substantivului, deoarece el realizează o situație care era doar virtuală. Ducând mai departe demersul acestei paralele între cele două clase morfologice, trebuie să notăm că substantivul concret include o pluralitate de note, de însușiri, în timp ce adjectivul denumește doar una singură, obținută printr-o selecție, printr-o preferință, care are o esență subiectivă (Câmpeanu 1997:41). Așadar, din perspectivă stilistică, adjectivul este „superior” substantivului, căci el presupune subiectivitate, reflecție.

În cele ce urmează ne propunem o abordare teoretică a problemelor legate de stilistica adjectivului, bazându-ne pe câteva studii unanim recunoscute de lingviști ca esențiale (Saussure 1915, Fontanier 1977, Gènette 1978, Du Marsais 1981, Ricoeur 1984). Pe lângă acestea, vom apela, în dezbateră noastră, și la argumentele preluate din studiile lingviștilor (Dorcescu 1975, Dragomirescu 1975, Dascălu 1986, Coseriu 1995, Dragomirescu 1995, Irimia 1999, Morris 2003). Ideea de bază care se desprinde din materialul oferit de aceste studii este aceea că trebuie făcută o delimitare clară între figuri de stil și tropi.

6.1.1. Toate observațiile și clasificările figurilor sunt bazate pe sensul pe care un cuvânt îl dobândește într-un context anume. Sensul poate fi definit drept „*ceea ce cuvântul ne face să înțelegem, să gândim, să simțim prin semnificația lui, atunci când ne referim la cuvânt*”; iar semnificația lui este

„ceea ce el semnifică, adică acel ceva al cărui semn este.” (Fontanier 1977:39). Ca atare, sens și semnificație nu sunt perfect sinonime. „Semnificația se referă la cuvântul analizat în sine, considerat ca semn, iar sensul se referă la cuvântul considerat din punctul de vedere al efectului său în spiritul nostru, al înțelesului pe care trebuie să-l aibă” (Fontanier 1977:39). Așadar, sensul e contextual, ține de contextul în care apare un cuvânt anume, astfel că unul și același cuvânt poate avea mai multe sensuri, dat fiind contextul, ca element decisiv. Pe de altă parte, semnificația unui cuvânt se referă la explicația pe care ne-o oferă un dicționar.

Este important să se facă această disociere între sens și semnificație, deoarece figurile de cuvinte au de-a face cu semnificația unuia și aceluiași cuvânt, dar în contexte diferite.

Orice enunț poate fi examinat din punctul de vedere al obiectului lui, fie în litera lui, fie în spiritul expresiei lui. În funcție de unghiul din care este abordat un enunț, se pot disocia astfel, trei categorii principale de sens (Fontanier 1977:40).

- sens obiectiv sau semnificație;
- sens literal;
- sens figurat sau intelectual.

6.1.2. Este momentul să facem câteva observații generale cu privire la aceste trei categorii principale de sens (Fontanier 1977:40-49).

1. *Sensul obiectiv* este acel sens pe care îl are enunțul în raport cu obiectul lui, și poate fi, la rândul lui, de mai multe feluri, din care îl reținem pe acela care interesează obiectul studiului nostru. Ne referim la sensul obiectiv al unui substantiv sau al unui adjectiv, înțelegând prin cel al unui substantiv, pe acela al unui cuvânt care nu este substantiv, dar este folosit substantival, precum în exemplele următoare:

Numai frumosul este plăcut.

A râde este un lucru sănătos.

Verbul la modul infinitiv echivalează, în acest context, cu un substantiv: a râde = râsul; și îndeplinește o funcție sintactică specifică numelui, în general (subiect).

Sensul obiectiv al unui adjectiv apare într-un context în care un substantiv este întrebuințat adjectival, așa ca în exemplele:

Maimuța este întotdeauna maimuță.

El este un Aristide.

2. *Sensul literal* sau *de dicționar* ține de cuvintele luate în litera lor, de cuvintele înțelese în accepțiunea lor curentă; în consecință este sensul care apare spontan în mintea vorbitorilor unei limbi anume. În cadrul sensului literal putem disocia alte trei subcategorii de sens:

- primitiv;
- natural și propriu;
- derivat și tropologic.

În legătură cu ultima subcategorie de sens literal, Fontanier (1977:42) face următoarea observație: „Tropii apar, însă, fie din necesitate sau datorită unei extensiuni, pentru a suplini absența din limbă a unor cuvinte necesare exprimării unor idei, fie din alegere sau figură, pentru a prezenta ideile sub forma unor imagini mai vii, mai expresive decât propriul lor semn. De aici două feluri diferite de sens tropologic: sensul tropologic extensiv și sensul tropologic figurat. Primul, după cum vom vedea, se plasează la mijloc, „între sensul primitiv și sensul figurat, putând fi considerat ca un nou sens propriu”.

3. *Sensul figurat* este sensul deturnat al unui grup de cuvinte. Este un sens generat de sensul literal, în funcție de împrejurările în care apare și se manifestă, de intonația vocii sau de legătura care se stabilește între ideile exprimate și cele care nu sunt exprimate. Se numește figurat pentru că se obține printr-o operație mentală, cu ajutorul sensului literal. Acest sens nu există pentru cel care citește sau înțelege *à la lettre*.

La rândul său, sensul figurat sau deturnat poate fi divizat în trei subcategorii de sens:

- sens fictiv;
- sens mental;
- sens opozitiv.

6.1.3. Această diviziune o obținem dacă luăm în considerare faptul că sensul figurat poate fi produs prin trei modalități: prin ficțiune, printr-o operație mentală sau prin opoziție. Aceste trei feluri de sens apar în expresii care, întrebuințate în mod cu totul liber, sunt adevărate figuri. Aceste figuri sunt tropi, dar nu tropi propriu-ziși, pentru că avem de-a face cu mai multe cuvinte și pentru că nu sunt deturnate în mod necesar de la semnificația lor primitivă. Fontanier face, astfel, diferențiere între tropii figuri și tropii non-figuri, adăugând că tropii sensului literal pot fi sau nu figuri, pe când tropii sensului figurat sunt întotdeauna figuri. Putem deduce că, dacă tropii figuri sunt în mod obligatoriu figuri ale cuvintelor, atunci nu toate figurile de cuvinte sunt tropi. Prin figurile discursului, cercetătorul francez (46) înțelege „aspectele, formele, întorsăturile mai mult sau ai puțin deosebite și de un efect mai mult sau mai puțin izbutit, prin care discursul în exprimarea ideilor, gândurilor și sentimentelor, ne îndepărtează mai mult sau mai puțin de ceea ce ar fi fost exprimarea simplă și banală”. Aceeași distincție dintre tropii figuri și tropii non-figuri este susținută de Du Marsais și Burgos (1982). Concluzia la care ajungem este aceea că un cuvânt nu este important în sine, decât prin locul pe care îl ocupă într-un discurs, prin legăturile pe care le stabilește cu contextul. Contextul este decisiv în stabilirea sensului pe care îl are unul și același cuvânt. Înseamnă că, prin legăturile pe care le stabilește cuvântul cu acel context, se poate produce o deturnare de sens, fapt care este esențial în cazul tropilor.

6.1.4. Pornind de la aceste precizări de ordin teoretic asupra sensului unui cuvânt, vom prezenta, schematic doar câteva criterii de clasificare a figurilor de stil și a tropilor, aparținând lui P. Fontanier, Du Marsais și Dragomirescu, urmând ca, ulterior, să propunem un criteriu conform căruia se va derula cercetarea noastră.

6.1.4.1. Pierre Fontanier, într-un manual clasic pentru studiul tropilor (1977), ne oferă o clasificare foarte riguroasă a figurilor, în multe privințe în opoziție cu Du Marsais. El distinge două mari clase de tropi:

- tropii într-un singur cuvânt (propriu-zîși), figuri de semnificație;
- non-tropii, figuri de expresie.

După cum am putut observa deja, la Fontanier tropii apar într-o clasă diferită de figurile de cuvinte, iar figurile de cuvinte se subîmpart în patru clase:

- figuri de dicție;
- figuri de construcție;
- figuri de elocuție;
- figuri de stil.

Tropii sunt figuri de cuvinte al căror sens este deturnat și diferă de sensul lor propriu. Aceștia formează materia de bază a cărții sale. Ei apar fie din necesitate, și se realizează prin extensiuni, pentru a suplini absența din limbă a unor cuvinte necesare exprimării unei idei, fie ca rezultat al unei alegeri, printr-o figură, pentru a prezenta ideile sub forma unor imagini vii, mai expresive decât sensul lor propriu. Tropii într-un singur cuvânt se datorează unei relații ce se stabilește între prima idee asociată cuvântului și noua idee, adăugată acestuia, cu alte cuvinte între sensul primitiv sau propriu și sensul figurat, derivat sau tropologic. Vor exista tot atâtea modalități diferite de apariție a tropilor câte relații diferite pot exista între idei. Cele mai obișnuite relații între idei se pot reduce la trei:

- de corespondență sau de corelație (metonimia);
- de conexiune (sinecdoca);
- de asemănare (metafora).

Tropii într-un singur cuvânt pot fi denumiți și figuri de semnificație, pentru că acestea apar datorită unei noi semnificații a cuvântului și țin de această semnificație. Dar tropii într-un singur cuvânt pot oferi și un sens pur extensiv, iar această situație, Fontanier îi numește catacreze (1977:55),

„cuvânt care exprimă tot atât de bine și natura și întrebuintarea lor, pentru că el înseamnă abuz, iar extensiunea sensului este un fel de abuz”. Acești tropi sunt, de fapt, niște metafore uzate, așa ca următoarele: *poala pădurii, gâtul sticlei* etc.

Vom face câteva precizări cu referire la cele trei genuri de tropi într-un singur cuvânt.

Tropii prin corespondență se bazează pe indicarea unui obiect prin numele altui obiect, complet diferit, dar de care el însuși depinde în ceea ce privește existența sau modalitatea sa de a fi. Pe aceștia, Fontanier îi numește metonimii (1977:56), adică un nume pentru alt nume sau schimbări de nume.

Tropii prin conexiune constau în desemnarea unui obiect prin numele altui obiect, cu care el intră într-un ansamblu, formează cu el un tot, concret sau abstract, ființa sau ideea unuia aflându-se în ființa sau ideea celuilalt. Acest trop se numește sinecdocă (1977:65), bazându-se pe sensul din logică al sinecdocăi, adică cel de comprehensiune.

Tropii prin asemănare „constau în a prezenta o idee sub semnul altei idei mai izbitoare sau mai cunoscute, care, de altfel, nu se leagă de prima decât printr-o anumită conformitate sau analogie. Ca gen, tipul acesta de tropi se reduce la unul singur, metafora, al cărei nume atât de cunoscut, mai cunoscut chiar decât tropul în sine.” (Fontanier 1977:78-79)

O a patra categorie de tropi într-un singur cuvânt o constituie o clasă mixtă, tropii micști, pe care Fontanier (1977:84) îi numește silepsă: „Silepsa este tropul prin care același cuvânt este înțeles simultan în două sensuri diferite: sensul primitiv, sau considerat ca atare, dar totdeauna, cel puțin, propriu și celălalt figurat, sau considerat ca atare, chiar dacă nu întotdeauna este astfel”. Silepsa poate apărea fie prin metonimie, fie prin sinecdocă, fie prin metaforă.

În legătură cu ultimele două categorii de tropi, pe care îi putem socoti metafore, merită să notăm observația bazată pe studiul lui Tudor

Vianu (1957), referitor la acest trop, și anume că metafora are câteva categorii formale:

- metonimia, sinecdoca și antonomaza;
- personificarea;
- alegoria;
- fabula, parabola și ghicitoarea;
- metafora simbolică.

6.1.4.2. Du Marsais, evaluând figurile de gândire, *figurae sententiarum*, Schemata, rezervate retoricilor, distinge patru categorii de figuri de cuvinte, *figurae verborum*, din care, de fapt, numai o categorie, a patra, îl interesează și formează obiectul cărții sale (1981). Cele patru categorii de figuri de cuvinte amintite sunt:

- *figurile de dicțiune*, care privesc materialul cuvântului, adică schimbările produse la nivelul sunetelor sau silabelor ce alcătuiesc cuvintele: sincopa, aliterațiile de tot felul etc.;
- *figurile de construcție*, care privesc construcția gramaticală: elipsa, pleonasmul, silepsa, hiperbatul, anastrofa, paranteza, anacolutul;
- *figurile de cuvinte* care își păstrează semnificația proprie: repetiția, sinonimia, onomatopeea, paronomasia etc.;
- *figurile de cuvinte numite tropi*, prin care cuvintele capătă semnificații deosebite în raport cu semnificația lor proprie. Principalii tropi analizați de Du Marsais sunt: metafora, alegoria, aluzia, ironia, sarcasmul, catacreza, hiperbola, sinecdoca, metonimia, eufemismul.

Recunoaștem în această clasificare criteriul lingvistic, după nivelul limbii în care se produce figura: fonetic, sintactic, semantic. În ceea ce ne privește, considerăm că și repetiția ar fi putut fi încadrată în clasa figurilor de construcție, alături de pleonasm, care este o complinire incorectă a repetiției.

6.1.4.3. Gh. N. Dragomirescu propune un alt criteriu de clasificare a figurilor de stil și a tropilor. Trebuie să facem precizarea că în *Enciclopedia* sa, el nu face distincția dintre figuri de stil și tropi, toate materializările stilistice ale cuvintelor incluzându-le în clasa generală a figurilor de stil. Autorul propune așadar, patru categorii de figuri de stil, din care primele trei sunt organizate în jurul unei trăsături dominante:

- figurile **repetiției** (trăsătura dominantă este **tehnica** realizării acestora, aplicată exclusiv);
- figurile **insistenței** (trăsătura dominantă este procedeul direct al intensificării expresiei);
- figurile **ambiguității** (trăsătura dominantă este elementul ambiguității, extrem de vădit, ca sursă a sugestiei);
- figurile **plasticității** (subdivizate în figurile descripției, figuri ale exemplului, figuri dialogistice și figuri de compoziție).

6.1.5. Păstrând diferențierea dintre tropi și figuri de stil, vom propune, la rândul nostru, un model de clasificare, conform căruia se va desfășura prezentarea ulterioară a cercetării noastre. Modelul propus de noi nu este unul exhaustiv, ci unul reprezentativ pentru capitolul dedicat comportamentului stilistic al clasei adjectivale în limba română, astfel că figurile de stil, respectiv tropii asupra cărora ne vom îndrepta atenția, sunt cele mai frecvente materializări stilistice ale adjectivului:

Figurile de stil ale adjectivului:

- figurile repetiției;
- inversiunea;
- enumerația;
- antiteza;

Tropii adjectivului:

- comparația;
- metafora;
- metonimia;

- sinecdoca;
- hiperbola;
- personificarea.

Clasa mixtă a epitetului: epitetul-trop și epitetul non-trop.

7. Figurile de stil ale adjectivului

7.1. Figurile repetiției

Prin figurile repetiției vom înțelege figurile care au la bază tehnica repetiției.

Repetiția generează figuri de stil prin crearea unor combinații fonologice, lexicale și gramaticale, cu caracter stereotip, cu o structură în care efectul insistenței este amplificat de cel al simetriei, ori chiar de anumite efecte semantice. Gh. N. Dragomirescu (1975) delimitează 23 de structuri ale repetiției și ne oferă un tabel cu o clasificare a acestora (1975:27-28), pe care îl reproducem și noi, deoarece ne vom îndrepta atenția asupra unor structuri sistematizate de Dragomirescu:

Nivelul repetiției	Procedeul diversificării		FIGURILE	Situația comunicării
A. REPETIȚIA FONOLOGICĂ	Opoziția vocalică, silabică, lexicală Opoziția consonantică, silabică, lexicală		1. <i>aliterație</i> : cons. x...x...x... 2. <i>asonanță</i> : voc. y...y...y...	
B. REPETIȚIA LEXICALĂ	Diversificată prin TOPICĂ (determinată)	Prin TOPICĂ exclusiv	1. <i>epizeuxis</i> : ...xx (x)... 2. <i>epanalepsă</i> : ...x (y)x 3. <i>anaforă</i> : x.../x.../...x/ 4. <i>metafrază</i> : x.../x'.../x''... 5. <i>epiforă</i> : ...x/.../...x/ 6. <i>disjuncție</i> : ...x/...x'/... 7. <i>simplocă</i> : x...y/x...y... 8. <i>conversie</i> : abc/cba 9. <i>epanodă</i> : abc: a.../b.../c...	Comunica- rea rămâne neschimba- tă

		și prin FUNCTIE GRAMATI- CALĂ	1. <i>anadiploză</i> : ...x/x... 2. <i>climax anaforic</i> : ...x/x..y/y... 3. <i>concatenație</i> : ..x/x..y/y... 4. <i>epanadiploză</i> : x...x/y...y/... 5. <i>antimetateză</i> : abc/a'b'c' 6. <i>tautologie</i> : x este x (=x')	Comunicar ea își dezvoltă detaliile informative sau chiar își schimbă sensul
	Diversificată flexionar		<i>poliptoton</i> : a1...a2...a3...	
	Diversificată prin derivație		<i>parigmenon</i> : ax ...ay ...az ...	
	Diversificată prin opoziție onomasiologică		1. <i>antanaclază</i> : ...x...x'... 2. <i>diaforă</i> : ...x...x'... 3. <i>anominație</i> : A...a...	
C. REPETIȚIA GRAMATI- CALĂ	Diversificată prin topică (determinată) și opoziție lexicală		<i>chiasm</i> : abb'a' sau 1221	

Figura	Definiția figurii	Axa de simetrie	Elementul divergent de raportat la axă
Aliterație:	repetiția unor consoane inițiale, în genere, a cuvintelor în propoziție sau vers: cons. x... cons. x... cons. x.	identitatea consoanei repetate	divergența valorilor lexicale a căror consoană inițială se repetă
Asonanță:	repetiția (omofonia) vocalei accentuate a două sau mai multe cuvinte în propoziție sau vers: voc. y... voc. y... voc. y.	identitatea vocalei repetate	divergența valorilor lexicale
Epizeuxis:	repetiția cea mai simplă a unui cuvânt, fără o topică, specifică: ...x x (x).../	valoarea lexicală constantă a termenului repetat	opoziția dintre topică termenului repetat și aceea a cuvintelor nerepetate

Epanalepsă:	repetiția unui cuvânt sau grup de cuvinte, întreruptă, de obicei, prin interpunerea altui cuvânt sau grup de cuvinte: ...x (y)x.../	valoarea lexicală constantă a termenului repetat	variația (nedeterminată) a topicii
Anaforă:	repetiția aceluiași cuvânt (acelorași cuvinte) la începutul unor unități sintactice sau metrice: X.../X.../X.../	valoarea lexicală constantă și topica (determinată) a termenului repetat	opозиția semantică între segmentele marcate de repetiție ale enunțului (enunțurilor)
Metafrază:	repetiția cuvântului anaforic printr-un sinonim: x.../x'.../x''...	topica constantă a termenului repetat	opозиția fono-lexicală între sinonime + opозиția între segmentele enunțului (enunțurilor)
Epiforă:	repetiția aceluiași cuvânt (acelorași cuvinte) la finele unor unități sintactice sau metrice: ...x/...x/...x/	valoarea lexicală constantă și topica termenului repetat	opозиția semantică, între segmentele enunțului (enunțurilor) marcate de repetiție
Disjuncție:	repetiția termenului epiforic printr-un sinonim: ...x/...x'/...x''/	topica constantă a termenului repetat	opозиția fono-lexicală între sinonime + opозиția între segmentele enunțului (enunțurilor)
Simplocă:	combinație între anaforă și epiforă: x...y/x...y/	valoarea lexicală constantă și topica celor doi termeni ai repetiției	opозиția între termenul epiforic și cel anaforic și opозиția între segmentele enunțului
Conversie:	repetiția răsturnată a unei sin-tagme (propoziții) cu păstrarea acelorași relații gramaticale și aceluiași înțeles: abc/cba abc/cba	valorile lexicale și enunțul care rămân neschimbate	opозиția între succesiunea dreaptă, și cea răsturnată, a segmentelor sintagmei (propoziției)

Epanodă:	repetiția detaliată a unei enumerări: abc: a.../b.../c.../	valoarea lexicală și topica stereotipă a termenilor repetați	opозиția între segmentele enunțului (enunțurilor)
Anadiploză:	repetiția imediată a aceluiași cuvânt de la finele unității sintactice ori metrice la începutul celei următoare: ...x/x.../ ...x/x.../	valoarea lexicală și topica constantă a termenilor repetați	opозиția între segmentele enunțului
Climax anaforic:	anadiploză „progresivă”: în care schema se repetă cu variație lexicală și cu o înlănțuire gradată a sensurilor: ...x/x...y/y.../	topica constantă a termenilor repetați	opозиția între segmentele enunțului, accentuată prin diversificarea lexicală
Concatenație:	repetiția, imediată sau la distanță, a unui cuvânt reluat dintr-un segment precedent, dintr-o necesitate fie gramaticală, fie stilistică: ...x/x...y/y...z/z.../	valorile lexice reluate	opозиția între perechile lexice repetate și enunțurile marcate de repetiție
Epanadiploză:	repetiția aceluiași cuvânt la începutul și la sfârșitul unor unități sintactice sau metrice: x...x/y...y/	valoarea lexicală constantă a termenului repetat + topica strict determinată	opозиția între enunțurile sau segmentele de enunțuri marcate de termenii repetați
Poliptoton:	repetiția aceluiași cuvânt declinabil sau conjugabil, sub diverse forme flexionare (fără topică determinată): a1...a2...a3.../	valoarea lexicală constantă a cuvântului repetat	opозиția între formele flexionare și funcțiile gramaticale ale termenilor repetați + opозиția între segmentele enunțului
Parigmenon:	Repetiția unor cuvinte cu radical comun (fără topică determinată): ax...ay...az.../	radicalul comun al termenilor repetați	opозиția între valorile lexice și segmentele enunțului (enunțurilor)

Dintre figurile repetiției sistematizate mai sus, ne vom îndrepta atenția asupra celor mai frecvente, atât în limbajul cotidian, cât, mai ales, în limba operelor literare. În opinia noastră, cele mai des întâlnite figuri ale repetiției sunt: aliterația, asonanța, epizeuxisul, epanalepsa, anafora, epifora, anadiploza, concatenația, poliptotonul și parigmenonul.

7.1.1. **Aliterația** constă în repetarea unor consoane (sau a unor silabe), de obicei din rădăcina cuvintelor, cu efect eufonic, imitativ sau expresiv. Efectul eufonic „e mai greu de realizat; el constituie o *senzație lingvistică idiomatice* – este vorba de o armonie vocalică și consonantică, în esență, o simetrie acustică, în cuvinte și enunț, percepută, în mare măsură, subiectiv de vorbitorii unei limbi.” (Dragomirescu 1975:34). Se pot repeta și două consoane, situație în care vorbim despre *aliterație imitativă*, așa ca în exemplul următor: „Vâjâind ca vijelia și ca *plesnetul de ploaie*” (Eminescu, *Scrisoarea III*, p.111). Consoanele repetate „imită” sunetul produs de picăturile de ploaie.

Consoanele pot realiza aliterații inițiale, aliterații mediane și aliterații mixte (Milaș 1969:137), acestea desemnând „aliterațiile în cadrul cărora intră în relații de aliterare în limitele aceluiași lanț, consoanele aflate în diferite poziții”: *Ca un glas domol de clopot* (Coșbuc, *Noapte de vară*, p.130).

Pornind de la bogatul material oferit de poezia lui Coșbuc, Constantin Milaș (1969:139) distinge următoarele tipuri reprezentative de aliterație:

- aliterația formată pe baza a doi termeni (bimembră) → cea mai răspândită, dar nu și neapărat, cea mai expresivă: „De-argint e alb frumosu-i port” (*Moartea lui Fulger*, p.212);
- aliterația trimembră: „Prăbuși-se-vor cu vuiet toate turnurile tale” (*Cântec demonic*, p.207) → mai puțin frecventă decât aliterația bimembră. În această aliterație intră două adjective pronominale;

• aliterația cu patru termeni → elementele de bază în construirea ei sunt consoanele **c, r, s, v** și vocala **u**:

1. „Sub șerinele-i surâsuri ierni se schimbă-n primăveri”
(Atque nos!, p. 8).
2. „Ciocârlia ciripie, fâlfâind din aripioare,
Pe o scară de lumină se coboară de sub soare” (Alecsandri, Secerișul, p. 38);
3. „Mult vesel va fi câmpul când vecinica-i tăcere
Va dispărea deodată la glasul de-nviere,
Ce scoate zmeul falnic din gura lui de fer,
Vestind noua răpire a focului din cer!” (Alecsandri, Bărăganul, p. 45);
4. „Al meu suflet se-nalță pe aripi d-un foc sfânt”
(Alexandrescu, Miezul nopții, p. 77);
5. „Cât sânge aste locuri șetoase înghițiră!
Câte oase războiul aici a semănat!” (Alexandrescu, Meditație, p. 71);
6. „Pustia e-o mare aprinsă de soare,
Nici cântec de paseri, nici pomi, nici izvoare –
Și dulce e viața în rozul Bagdad.” (Macedonski, Noaptea de decembrie, p. 65).

Aliterațiile cu patru membri sunt cele mai expresive, efectul sonor produs este mai evident. De pildă, în primul exemplu, prin repetiția consoanei **s** se sugerează efectul produs de adierea vântului care aduce cu sine primele semne ale primăverii. În cel de-al doilea exemplu, avem o aliterație bimembră (în primul vers), forma adjectivului fiind una mai puțin obișnuită, onomatopeică (*ciripie*), iar în al doilea vers avem tot o aliterație cu patru membri. De data aceasta, prin repetiția consoanei **s** se imită zgomotul produs de bătaia aripilor ciocârliei, care spintecă văzduhul.

Pe de altă parte, Constantin Negreanu (1983:185-204) propune alte modele de clasificări ale aliterației, având drept suport textele paremiologice (proverbe, zicători) românești.

În funcție de modul de distribuție a termenilor care cuprind aliterații, se pot distinge:

- aliterații cu termeni succesivi:

Mânia mare, mic prânz face.

Obs. Notăm în primul exemplu și o antiteză obținută prin alăturarea celor două adjective (*mare-mic*), iar în alt doilea exemplu notăm prezența epiforei, realizate prin repetiția adjectivelor *mic, mică* (dublarea formei de masculin prin cea de feminin poate fi considerată și un poliptoton);

- aliterații cu termeni la distanță:

Nici somn lung fără visuri, nici vorbă lungă fără minciună.

Obs. Ca și în exemplul de mai sus, observăm asocierea aliterației cu epifora și, respectiv, poliptotonul;

- aliterații cu termeni combinați:

Boii bătrâni trag brazda dreaptă.

Prin analogie cu tipurile de rimă, Negreanu (1983) propune și următoarea clasificare tipologică a aliterațiilor:

- aliterație împerecheată:

Decât bogat și bolnav, mai bine sănătos și sărac.

- aliterație încrucișată:

Cu cât e nepotrivit a vedea un om beat stând între cei treji, cu atât e mai urât a ședea cel treaz între beți.

- aliterație îmbrățișată:

Și sărac și nesupus

Umblă cu nasu' pe sus.

7.1.2. **Asonanța** este figura de stil care constă în repetarea vocalei accentuate în două sau mai multe cuvinte. Asonanța este considerată aliterație vocalică de Morier și Fontanier, dar și de Tohăneanu (1975). Vom nota și noi câteva exemple de asonanță din poezia românească, oprindu-ne asupra celor mai expresive:

„În case-era-ntunerec; în sus, în capul scării,

O surdă licurire din îngânata lampă
Își revarsă lumina în lunga intrătură..." (Heliade-Rădulescu, *Mihaida*, p. 91);

„Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate..."

Ș-ale valurilor mândre generații spumegate

Zidul vechi al mănăstirei în cadență îl izbesc" (Alexandrescu, *Umbra lui Mircea. La Cozia*, p. 47);

Versurile din poemul romantic al lui Grigore Alexandrescu sunt bogate în asonanțe (asonanța vocalelor *a, e, u, î*), provocând prin rostirea lor acel ecou, dorit de poet, al vremurilor trecute, aduse în planul prezentului.

S-adună, lăsând puii pe vârfuri de Carpați." (Alecsandri, *Bărăganul*, p. 44);

„Cu vas alb pe cap *Despina*" (Coșbuc, *Baladă albaneză*, p. 24);

„Și galbeni ca faguru-i face" (Coșbuc, *Zâna pădurii*, p. 179);

„Fumul alb alene iese

Din cămin..." (Coșbuc, *Noapte de vară*, p. 130).

„Sub bolta albăstrie zbor tainic călătoare,

Și vulturi mari, prădalnici, cu gheare înarmați,

„Palatele sale sunt albe *fantasme*" (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p. 64);

„Mătasea-nflorită mărită cu firul" (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p. 64).

Dintre figurile repetiției lexicale, realizate exclusiv prin topică, ne vom opri asupra următoarelor: epizeuxis, epanalepsă, anaforă și epiforă, acestea fiind cel mai frecvent întâlnite.

7.1.3. Epizeuxisul este figura de stil care constă în reluarea imediată a unui cuvânt, într-o propoziție sau într-un vers. Este, de fapt, o repetiție neîntreruptă a aceluiași cuvânt:

„Verde, verde bob secară...”

Verde, verde bob năut...

Verde, verde ș-o lălea...

Verde, verde filălea...” (folclor, Constantin Brâncoveanu, p. 263-264).

Repetiția adjectivului *verde*, urmat de alte substantive, se constituie într-un refren, în cadrul poeziei populare.

„Cântați ziua a șaptea, a Domnului zi *sântă*:

Sânt, sânt, sânt este Domnul, omnipotent eternul!

Plin este timpul, locul, *plin* cerul și pământul

De gloria-i divină!” (Heliade-Rădulescu, *Anatolida*, p. 155).

Repetiția adjectivului *sânt*, printr-un epizeuxis, se împletește și cu o anadiploză + un poliptoton, prin repetiția adjectivului diversificat flexionar *sântă*. Prin aceste repetiții se subliniază cea mai importantă trăsătură a Divinității, sfințenia. În ultimul vers, prin repetiția adjectivului *plin*, s-a obținut o anaforă.

„Care dupe lângă mine

Va zice că nu cânt bine,

E mare, mare măgar.” (Heliade-Rădulescu, *Cumetria cioarei când s-a numit privighitoare*, p. 63);

„Privighetori din alte țări

Vin doina să ne-asculte;

La noi sunt cântece și flori

Și lacrimi multe, multe.” (Goga, *Noi*, p. 11).

Ultima repetiție exprimă intensitatea unei stări, intensitatea durerii, acuitatea cu care este trăită realitatea istorică în momentul respectiv.

7.1.4. Epanalepsa este figura de stil care constă în repetarea întreruptă a aceluiași cuvânt, respectiv a aceluiași grup de cuvinte, într-o propoziție sau într-un vers.

„Plimbă-mi-se, plimbă

Domnul Negru-vodă

Pe dalba-i moșie

C-o verde cocie,

Verde, zugrăvită..." (folclor, *Meșterul Manole*, p. 50).

Epanalepsa adjectivului *verde* este dublată, aici, și de cea a verbului *plimbă*.

„Văz moartea că este rea,

Dar mai rea e viața mea.” (Iancu Văcărescu, *Suferința*, p. 179).

Efectul stilistic realizat cu ajutorul epanalepsei adjectivului *rea* este unul aforistic. Eul liric meditează asupra tragicului condiției umane, constatând că, deși este *rea* moartea, este preferabilă, totuși, vieții, care este mai rea, mai grea decât moartea, ea presupunând chin.

„Eu, deșteptat d-ast sunet din lunga-mi lungă pace...”
(Heliade-Rădulescu, *La Elvira*, p. 65).

„De aici începe un șir de domni răi, pentru că boierii sunt răi, cărora, pentru ca să le plece cerbicea și să le smerească trufia, le trimitea cerul ocârmuitori...” (Negruzzi, *Scrisoarea XIX. Ochire retrospectivă*, p. 173).

Prin repetiția adjectivului *răi*, se insistă asupra acestei trăsături morale a boierilor, căutându-se, oarecum, o justificare a intervenției divine în viața moldovenilor.

Epanalepsa adjectivului este dublată și de poliptoton.

„Hei, pe mine m-au hrănit

Ceasuri rele; m-au iubit

Ceasuri rele...” (Coșbuc, *Ceas-rău*, p. 48).

„De copilă Mika-Lé urâse pe Elena pentru că era mândră și frumoasă și acum simțea o aplecare să o admire pentru că era frumoasă și mândră.”
(Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, p. 246).

Repetiția celor două adjective printr-o epanalepsă este dublată aici și de inversiune.

„Către cei care zilnic o reluau, simțea un refuz sufletesc violent și un gust violent al vinovăției către cei care ar fi vrut s-o acuze.” (Papadat-Bengescu, *Drumul ascuns*, p. 463);

„Și el naintează și calea e dreaptă –
E dreaptă – tot dreaptă – dar zilele curg...” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p. 66).

Din aceste exemple se poate observa că efectul poetic al epanalepsei se rezumă la intensificarea expresiei prin insistență.

7.1.5. **Anafora** este figura de stil care constă în repetarea aceluiași cuvânt, respectiv a aceluiași cuvinte, în fruntea a cel puțin două unități sintactice sau metrice. Nu vom stăruia asupra aspectelor de ordin strict teoretic care privesc modalitatea de realizare a anaforei, dar pe care le putem găsi într-un studiu al Paulei Diaconescu (1978: 113-123), ci ne vom rezuma la exemplificarea acestei figuri de stil:

„Puternicul Soare,

Ca puternic mare...

Puternicul Soare

Puternic și mare...” (folclor, *Soarele și Luna*, p. 94).

Anafora este asociată în acest exemplu și cu poliptotonul.

„Ochișorii lui

Mura câmpului,

Coaptă la răzoare,

Ferită de soare,

Coaptă la pământ,

Ferită de vânt” (folclor, *Maica bătrână*, p. 41);

„Curtea mare de-nvârtea,

Curtea mare ocolea,

Ocolea d-a doilea.” (folclor, *Corbea*, p. 232).

Repetiția printr-o anaforă a adjectivului mare, însoțit de determinatul său, substantivul *curtea*, este dublată și de un epizeuxis, prin repetiția imediată a verbului *ocolea*.

„Oaste mare pregăteau,

Oaste mare, -mpărătească,

Pe Pinteia să-l oblicească..." (folclor, *Pinteia Viteazul*, p. 277);

„Singuri cei mari judecători, singuri pârâși și singuri plinitorii legii..."
(Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 14);

„Plin este timpul și locul, plin cerul și pământul

De gloria-i divină!" (Heliade-Rădulescu, *Anatolida*, p. 155).

„Blăstămat să fie!

Pe veac de vecie,/

Blăstămat de nori,/

De iarbă și flori,/

Blăstămat de lună/

Și de vreme bună,/

Blăstămat de soare,/

Blăstămat de mare.../

Blăstămate fie!

Mamele cari fac/

Farmece de leac/

Pentru dragosti rele;/

Blăstămate-s ele,/

Blăstămate fie – " (Coșbuc, *Draga mamei*, p. 70-71).

Anafora adjectivului apare aici într-o imprecăție și este asociată cu poliptotonul.

„Sub plopilor rari apele sună

Și plopilor rari vâjâie-n vânt..." (Coșbuc, *Fata morarului*, p. 49).

Anafora este asociată aici cu o aliterație a consoanei *v*, imitând sunetul produs de mișcarea vântului.

O altă anaforă sugestivă, încadrată într-un refren, o găsim și în exemplul următor, preluat din poezia simbolistă a lui Macedonski, în care se apelează frecvent la toate figurile repetiției, tocmai pentru realizarea muzicalității textului, un element specific creației simboliste:

„Și dulce e viața în rozul Bagdad.

„Și dulce e viața în săli de-alabastru.” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p. 65).

7.1.6. **Epifora** este figură de stil care constă în repetarea unui cuvânt, respectiv a unui grup de cuvinte, la sfârșitul unor unități sintactice sau metrice. Este, de fapt, figura opusă anaforei.

„Pentru un roșiu bidiviu,

Cal nebun, roșiu zglobiu,

Ce-a fost prins de prin pustiu.” (folclor, *Corbea*, p. 210).

Notăm în aceste versuri epifora adjectivului cu formă arhaică *roșiu*, formă realizată pe baza analogiei cu adjectivul *cenușiu*.

„El, ca învățător al statului, trebuie să urle ca lupii, vorba ceea... Dar cu dibăcia lui, în mod discret... Ce zici, poete? În mod foarte discret!” (Rebreanu, *Ion*, p. 242);

„S-oprește, o clipă, pe verdele pisc,

Privindu-și orașul în roza idilă...

S-oprește, o clipă, pe verdele pisc...” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p. 65).

Adjectivul care intră în construcția epiforei, alături de substantivul determinat, se află în structura unui refren, versul repetându-se în întregime.

În cele ce urmează ne vom opri asupra figurilor repetiției lexicale, realizate cu ajutorul topicii și al funcției gramaticale, conform tabelului expus de noi (Dragomirescu 1975:27). Dintre acestea, vom stăruia asupra anadiplozei, concatenației și epanadiplozei.

7.1.7. **Anadiploza** sau reduplicația este figura de stil care constă în repetarea unui cuvânt sau a unui grup de cuvinte din finalul unei unități sintactice sau metrice, imediat la începutul unității sintactice sau metrice următoare:

„Dar ceaușul mărunțel,
Mărunțel și ocheșel,
Bădiulesei răspundea...” (folclor, Badiul, p. 161);

„Unul c-alegea,
Un voinicel **nalt**,
Nalt și sprâncenat
Având semnișor
Numit Nenișor” (folclor, Kira, p. 200);

„Și niște mici petreceri, ce se zic românește,

Jocuri **nevinovate**. **Nevinovate** fie,

Măcar că vini destule din ele pot să vie.” (Alexandrescu, *Satiră. Duhului meu*, p. 126).

Și prin intermediul anadiplozei se insistă asupra stării, caracteristicii, situației reluate. Pentru că repetiția are loc imediat la începerea noului enunț, putem susține că și această figură de stil este una tot a insistenței.

7.1.8. **Concatenația** este figura de stil care constă într-o gradație, în care un cuvânt se repetă de la un membru la cel următor, înlănțuindu-se unele cu altele. Concatenația nu este numai o figură de repetiție, ci și un fenomen pur gramatical, pentru că ea este și gramatical necesară când lanțul determinărilor unui cuvânt este prea lung și acestea sunt alcătuite din subordonări continue, iar cuvântul respectiv trebuie reluat pentru a ne aminti că tot el rămâne cu funcția de regent pentru ceea ce urmează.

În exemplul următor vom găsi o concatenație asociată cu un parigmenon:

„**Puternic** sunt eu, și pentru **puterea** mea pre nimeni nu bag în seamă! O, ticăloase ome, dar cum ești **tare** și **puternic** când pre Dumnezeu l-ai mâniat și de **tăria** cea cerească te-ai lipsit? Ci deaca te-ai lipsit de acestea de toate, dar ce te mai ții **bogat** și **tare** și **puternic**? Sau zici: **Bogat** sunt, cât nu iaste altul ca mine în lume. Dar cum te vei chema **bogat**, când de **bogăția** și de **bunătățile**

raiului, care-ți era gătite în veci, tu te-ai lipsit de dânsle în veci? Dar acum ce bogat ești?" (Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, p. 227).

Neagoe Basarab, pregătindu-și fiul pentru viață, insistă în sfaturile pe care i le dă acestuia asupra adevăratei bogății, cea sufletească, adevărata podoabă a omului.

7.1.9. **Epanadiploza** este figura de stil care constă în repetarea aceluiași cuvânt, respectiv a aceluiași grup de cuvinte, și la sfârșitul, și la începutul unei unități sintactice sau metrice:

„Frumoasă ești... o prea frumoasă fată” (Eminescu, *Dormi!*, p. 259);

„Sură-i sara cea de toamnă; de pe lacuri apa sură

Înfunda mișcarea-i creață între stuf și iezătură.” (Eminescu, *Călin*, p. 88).

În aceste exemple, prin adjectivul – epitet „sură”, așezat la începutul și la sfârșitul versului, ca determinant al unor termeni diferiți, poetul insistă asupra cuvântului care notează culoarea dominantă a înserării: cenușiu, argintiu.

Nu numai în cazul creației literare a lui Mihai Eminescu, repetiția pare cel mai potrivit procedeu în realizarea unei imagini. În cazul lui Caragiale, în nuvela *Două loturi*, cu ajutorul repetiției se conturează cu mare măiestrie starea de tensiune care domnea în sufletul lui Lefter Popescu, în momentul în care dialoghează cu soția sa pe marginea jachetei în care și-a amintit că lăsase cele două bilete și putem vorbi, și în această situație, despre o epanadiploză:

„- Care jachetă? Întrebă ea aiurită, ca de pe altă lume.

- A cenușie.

- Leftere! Zice femeia punând mâna pe sânul stâng ca și cum ar fi simțit un junghi grozav.

- Ce?

- Am... dat-o.

- Ce ai dat?

- Jacheta!

- Care jachetă?

- A cenușie." (Caragiale, *Două loturi*, p. 451).

George Topârceanu, făcând câteva observații de stil în cazul prozei caragialiene (Jalbă 1962:157-170), notează admirativ: „*Strașnic, repetiția!*” (169).

7.1.10. **Poliptotonul** este un alt tip de repetiție, este o repetiție diversificată flexionar. Poliptotonul este figura de stil care constă în repetarea aceluiași cuvânt sub diverse forme flexionare. În funcție de partea de vorbire care se repetă, distingem mai multe tipuri de poliptoton, pe noi interesându-ne cel adjectival. Acest tip de repetiție poate intra în alternanță și cu altele, cum ar fi anafora, așa ca în exemplele următoare:

„*Puternicul Soare,*

Puternic și mare,

De mân-o lăsa,

Nainte-i trecea...” (folclor, *Soarele și Luna*, p. 104);

„*Puternice Soare,*

Ești puternic mare...” (folclor, *Soarele și Luna*, p. 94);

„*Mulți galbeni am cheltuit,*

Multe buți am risipit,

Dar...fie că mi-a plătit!” (folclor, *Badiu*, p. 185);

„*Grozav, grozav ai suferit, grozavă te răscoală!*” (Iancu Văcărescu, *Glasul poporului sub despotism*, p. 142);

„*Pe-o muritoare eu iubesc, nebunul,*

Și muritor voiesc a fi ca ea...” (Eminescu, *Fata-n grădina de aur*);

Altă dată, poliptotonul poate apărea împreună cu un epizeuxis, așa ca în exemplele:

„*Cântați ziua a șaptea, a Domnului zi sântă:*

Sânt, sânt, sânt este Domnul, omnipotent eternul!”

(Heliade-Rădulescu, *Anatolida*, p. 155);

În exemplul următor, poliptotonul apare asociat cu epifora:

„o rază din fața lui **senină**

Din ochiul tău **senin**...”

Alteori, poliptotonul apare singur:

„... Bogdan-vodă, urma lui luasă, de lucruri vitejești, cum să tâmplă din pom **bun**, roadă **bună** iese.” (Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 64);

„Vezi pârâul acest trândav, scâldând pajiștea cea **verde**,

Cum prin flori trufaș se primblă, și subt arce **verzi** se perde?” (Negruzzi, *Melancolie*, p. 89);

„Să mai privesc o dată câmpia-nfloritoare,

Ce zilele-mi **copile** și albe le-a țesut,

Ce auzi odată **copila**-mi murmurare,

Ce jocurile-mi **june**, zburdarea mi-a văzut.” (Eminescu, *Din străinătate*, p. 12);

„Pe-oglinzi de marmuri **negre** un **negru** nimitiez,

A faclelor lucire răzbind prin pânza fină...” (Eminescu, *Strigoii*, p. 99);

„Cât de **frumos** e pe lunci, și cât de **frumoasă** pădurea!” (Coșbuc, *După furtună*, p. 119);

„Pentru **marele** concert Bach, grijile Elenei erau încă mai **mari**.” (Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, p. 248);

„Pustie și **albă** e-ntinsa câmpie...

Sub viscolu-albastru ea geme cumplit...

Sălbatică fiară, răstriștea-l sfâșie,

Și luna-l privește cu ochi-oțelit... –

E-n **negura** nopții un **alb** monolit...” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p. 63);

„Chiar porțile **albe** le poate vedea...

E Meka! E Meka! ș-aleargă spre ea.

Spre **albele** ziduri **aleargă-aleargă**...” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p. 68).

Repetiția adjectivului printr-un poliptoton este dublată aici și de repetiția printr-un epizeuxis a verbului *aleargă*.

7.1.11. **Parigmenonul** este repetiția lexicală diversificată prin derivație, este repetiția unor părți de vorbire cu aceeași rădăcină. Ca atare, parigmenonul poate fi o figură pleonastică:

„Și iată-mi vedea

Ăl zid *învechit*,

Vechi și mucezit,

De mult *părăsit*.” (folclor, *Meșterul Manole*, p. 54);

„Numai din topor cioplită

Și din *bardă bărduită*,

Pe la vârful cam *ascuțită*...” (folclor, *Corbea*, p. 216);

„Șade Toma tolănit

Și cu murgul *priponit*

În *pripoane* de argint...” (folclor, *Toma Alimoș*, p. 237);

„Omu *boleac* fiindu Radul-vodă și de mâni, și de picioare, care *boală* podagra și hirarga să dzice, n-au trăgănatu multu viața, și acolo la Hârlău s-au sfârșit viața, în anul 7134 (1626) în dzile...” (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 76); identificăm aici forma arhaică a adjectivului bolnav: *boleac*.

„... că era Barnovschii om *dumnădzărescu* și mare rugătoriu spre *Dumnedzău*.” (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 36).

Notăm aici forma interesantă a adjectivului derivat din substantivul propriu Dumnezeu, cu forma arhaică *Dumnedzău*, *dumnădzărescu*, cu sufixul *-eresc (u)*, în locul sufixului *-esc*.

„*Frumoasă-i* pare lumea și Cosmos o numește

(De *marea-i frumusețe*), divin adornament.” (Heliade-Rădulescu, *Anatolida*, p. 158);

„Și rugă către ceruri. Ai munților *nalți* cedri,

Plecați al vostru creștet, vă înclinați, o, arbori,
 Și plante câte sunteți, verdeață. pomi și floare,
 Nălțați profumul vostru." (Heliade-Rădulescu, *Anatolida*, p. 155);
 „Judecă că după viață este și **moarte**, și că măria-ta ești **muritor** și ai să
 dai seamă!" (Negruzzi, Alexandru Lăpușneanul, p. 38);
 „El **numără** în gându-i zile **nenumărate**" (Eminescu, *Strigoii*, p. 96);
 „Sturzii, sub poală de crâng, se joacă, și-n **gureșă** gloată
 Zboară cu cântec pe sus obraznice stoluri și grauri, [...]
 Zgomot de tinere **guri** răsare deodată prin crânguri." (Coșbuc, *După
 furtună*, p. 120).

Alteori, parigmenonul poate apărea asociat cu alte tipuri de repetiții, cum ar fi: concatenația, epifora sau epanadiploza, așa ca în exemplele următoare:

„**Puternic** sunt eu, și pentru **puterea** mea pre nimeni nu bag în seamă! O,
 ticăloase ome, dar cum ești **tare** și **puternic** când pre Dumnezeu l-ai mâniat și
 de **tăriia** cea cerească te-ai lipsit? Ci deaca te-ai lipsit de acestea de toate, dar ce
 te mai ții **bogat** și **tare** și **puternic**? Sau zici: **Bogat** sunt, cât nu iaste altul ca
 mine în lume. Dar cum te vei chema **bogat**, când de **bogăția** și de bunătățile
 raiului, care-ți era gătite în veci, tu te-ai lipsit de dânsle în veci? Dar acum ce
bogat ești?" (Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, p. 227)"

=> parigmenon și concatenație;

„Pe fruntea **inspirată**, pe fruntea-**nspiratoare**" (Eminescu, *La Heliade*,
 p. 269) => parigmenon și epiforă;

„Dulci cuvinte **neînțelese**, însă pline de **înțeleș**" (Eminescu, *Călin*, p.
 86) => parigmenon și epiforă;

„**Morți** sunt cei **muriți**" (Eminescu, *Împărat și proletar*, p. 64) =>
 parigmenon și epanadiploză.

Forma adjectivului participial **muriți**, aici cu valoare substantivală, este neobișnuită, este una izolată, putând fi întâlnită doar în limbajul poetic. De fapt, în acest vers, identificăm ambele forme participiale: **morți** (forma literară, uzuală) și **muriți** (forma atipică, poetică).

7.2. **Inversiunea** este procedeul stilistic cel mai simplu, cu ajutorul căruia textul poate căpăta valențe stilistice, prin simpla inversare a topicii elementelor unui enunț. De multe ori, inversiunea este elementul care conferă versurilor rima dorită de poet și contribuie la realizarea ritmului textului poetic. Inversiunea poate scoate un fragment de text din sfera banalului, conferindu-i acestuia o muzicalitate internă.

Această figură de stil este una dintre cele mai vechi, acest fapt datorându-se tocmai simplității realizării ei, ea apărând încă în literatura veche, în literatura cronicarilor moldoveni, fiind, poate, figura de stil dominantă, pe alocuri îmbinându-se cu alte procedee stilistice, cum ar fi epitetul, comparația sau metafora. În cele ce urmează, vom exemplifica această figură de stil cu ajutorul unor fragmente extrase din cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce:

„De care lucru cunoscând Ștefan-vodă că ajutoriul nu de aiurea i-au fost, ci numai de la Dumnezeu și de la preacurata Maica sa, cu mare laudă și izbândă s-au întorsu de la scaunul său, la Suceava.” (Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 38).

Putem lesne observa că topica frazei este diferită de cea din limba actuală. Inversiunea predomină în exprimarea cronicarului, adjectivul fiind, de pildă, antepus substantivului. Același lucru este valabil și în cazul *Letopisețului Țării Moldovei* scris de Miron Costin:

„Unul dentru || dâșșii, Patrascu-vodă, au agiunsu de au fostu mitropolit la Chiovu, cu vestita mitropoliia și arhimandriia de mănăstirea mare, ce ieste anume spre limba rusască pecerschii, unde stau trupuri, moștii a mulți sfinți întregi pen pesteri și până astăzi cu multe minuni.” (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 27).

Inversiunea se împletește, aici, cu poliptotonul.

„Ce nu s-au ascultatu sfatul lui Ureche-vornicul, cum mai multe în lume sfaturi bune la domni să ascultă, ce apoi vinu la primejdii și ei și casele lor” (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 30).

Adjectivul la comparativ *mai multe*, antepus substantivului *sfaturi*, este îndepărtat de determinatul său prin intercalarea substantivului cu funcție sintactică de circumstanțial de loc *în lume*.

„Ce cum floarea și pomeții și toată verdeața stau ovilite de bruma cădzută peste vreme, și apoi, după lină căldura soarelui, vine iară la hirea și la frumusețele sale cele împiedecate de răceala brumei...” (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 78).

Și în acest caz, adjectivul este antepus substantivului determinat, dar nu este articulat, articolul păstrându-se la substantiv, spre deosebire de limba română contemporană, în care, de regulă, adjectivul antepus substantivului determinat, preia articolul, substantivul apărând nearticulat.

„Ce binele pururea este gingaș, și pentru păcatele oamenilor nu în multă vreme stătătoriu.” (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 80).

Și în acest caz, între adverbul de negație al verbului copulativ absent și adjectivul cu funcție sintactică de nume predicativ, s-a interpus un circumstanțial de timp (*în vreme*), determinat de un adjectiv calificativ.

Vom încheia șirul exemplurilor de inversiuni extrase din vechile scrieri ale cronicarilor moldoveni, cu un exemplu din *Letopisețul* lui Ion Neculce. Este vorba despre un fragment mai cunoscut, în care cronicarul îi face portretul călugărului Dosoftei. Și de data aceasta, adjectivul este în poziție proclitică față de substantiv, ba chiar identificăm o cacofonie, neconsiderată o greșală de exprimare la vremea respectivă: „Acestu Dosofteiu mitropolit nu era om prostu de felul lui. Și era neam de mazâl; pre învățat, multe limbi știe: elinește, latinește, slovenește și altă adâncă carte și-nvățătura, deplin călugăr și cucernic, și blând ca un miel” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 112).

Inversiunea apare și în *Noul Testament* tipărit la Bălgrad, în 1648, din care extragem un exemplu: „Și cunoscură pre el ca acela era carele, pentru

milostenia, ședea lângă înfrâmsășată ușă a besearecii, și să împlură de minune și de spaima de ce să tâmpla lui." (Faptele Sfinților Apostoli 3:10).

Adjectivul *înfrâmsășată* este forma arhaică a adjectivului obținut prin derivare parasintetică, *înfrumusețată*. Sufixul verbal *-eșă* are aici forma interesantă *-ășă*.

Încheiem capitolul dedicat inversiunii cu un exemplu extras din versurile lui Iancu Văcărescu:

„Întâlnire-am negândită

Cu cea foarte scump iubită" (Peaza bună, p. 198).

Adjectivul *iubită* apare postpus adverbului la superlativ absolut *foarte scump*, care este, de fapt, determinantul adjectivului și, în mod normal, ar trebui să fie așezat după elementul determinat.

7.3. Enumerația este o figură de stil care poate contribui la realizarea unor descrieri sau a unor portrete. Alături de orice părți de vorbire care pot apărea într-o enumerație, putem întâlni și adjectivul, de cele mai multe ori, calificativ. Vom extrage câteva exemple de enumerații care conțin adjective, apelând tot la literatura populară.

De pildă, în balada populară *Toma Alimoș* identificăm această figură de stil în realizarea portretului sintetizat al haiducului:

„Șade Toma Alimoș,

Haiduc din Țara-de-Jos,

Nalt la stat,

Mare la sfat,

Și viteaz cum n-a mai stat" (folclor, *Toma Alimoș*, p. 237).

Prin intermediul enumerațiilor celor trei adjective calificative, se realizează portretul fizic al haiducului, redus la o singură însușire (statura impresionantă prin înălțime – *nalt la stat*) și portretul moral al acestuia, evidențiat prin înțelepciune (*mare la sfat*) și vitejie, curaj (*viteaz cum n-a mai stat*).

„Nu era în ceia hire singur Ieremie-vodă, ce era om întreg la toate, nerăpitor, nemândru, nevărsătoriu de sânge, blându, dumnădzărescu, pe cum mărturisește războiul lui cu Răzvanu-vodă...” (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 36);

„Era la hirea sa Barnovschii-vodă foarte trufaș și la portul hainelor mândru, iară la inimă foarte dreptu și nelacom și blându.” (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 92);

„Sunt minune! ochi de soare, gentili, sprinteni, grațioși,
Și când cântă te dezmiardă, vocea lor pătrunzătoare
E mai dulce decât zisa vorbă de privighetoare.” (Heliade-Rădulescu, *Vulturul și bufa*, p. 75).

Enumerația adjectivelor se îmbină cu epitetul multiplu și constituie tot o modalitate de caracterizare directă. Aceeași situație apare și în versurile următoare:

„Un glas pițigăiat,

Strident, discord și spart,

Cât nu putu să crească purdalnicii c-or fi

Aceiași despre care...” (Heliade-Rădulescu, *Vulturul și bufa*, p. 76);

sau:

„Răpindă, grațioasă, plăpândă-amăgitoare,

Și umede și rumeni dulci buzi de Lucifer,

O față de speranță și mâini prea dătătoare,

Un viitor ferice frumoși-i ochi ofer.” (Heliade-Rădulescu, *Anatolida*, p. 143).

Observăm aici influența limbii franceze în structura adjectivului *răpindă*, obținut dintr-un gerunziu. De asemenea, notăm folosirea adjectivului-epitet latinesc *ferice*, care va apărea frecvent în creația lui Vasile Alecsandri și a lui Mihai Eminescu. Merită să menționăm și folosirea superlativului popular *prea dătătoare*, de un mare efect stilistic, înlocuind banalul *foarte*.

Același rol de caracterizare directă și aceeași asociere a enumerației cu epitetul le întâlnim și în exemplele următoare:

„Dacă vro coconiță, frumoasă, dulce, bună

Crezând că ne prefacem, ne-ndeamnă, ne poștește

Ne ia la joc, greșeala-i îndată și-o plătește;” (Alexandrescu, *Satiră. Duhului meu*, p. 128);

„Fira supărată

Neagră și sfărmată

Pășea-ncetinel...” (Coșbuc, *Draga mamei*, p. 70);

„Și toate glasurile se adunau într-un zgomot **monoton, apăsător, întrerupt** în răstimpuri de câte un țipăt ascuțit de clopoțel care chema pricinașii în sălile de judecată...” (Rebreanu, *Ion*, p. 286);

„Eram **singur**, în gol, **atârnat** ca și când îmi căzuse o scară de sub picioare” (Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, p. 193).

7.4. **Antiteza** este o figură de stil care constă în asocierea, în același enunț, sau în context mai larg, a unor idei, imagini sau noțiuni cu sens contrar, menite să se evidențieze reciproc. Există, de asemenea, opere literare structurate pe antiteze (*Venere și Madonă, Împărat și proletar, Înger și demon* de Mihai Eminescu). În situația aceasta avem de-a face cu antiteza ca figură de compoziție. De regulă, antiteza este preferată de scriitorii romantici, apărând frecvent în operele acestora. În exemplele extrase de noi din beletristica românească, vom evidenția antiteza descriptivă, ca figură de stil:

„Sfinți și mucenici

Mai mari și mai mici” (folclor, *Soarele și Luna*, p. 198);

„Du-te, tu, în grabă

Leacuri de îmi adă,

La rănille **mari**

Niște ierburi **tari**,

La rănille **mici**,

Niște ierburi *dulci*..." (folclor, *Maica bătrână*, p. 144);

„Că așa e femeia:

Poale *lungi* și minte *scurtă*,

Judecată mai *măruntă*” (folclor, *Corbea*, p. 217).

Antiteza dintre cele două adjective (*lungi* – *scurtă*) este sâmburele unei mentalități populare, arhaice, potrivit căreia femeia este inferioară din punct de vedere intelectual și nu numai, bărbatului. Versul „*Poale lungi și mintea scurtă*” s-a constituit într-un proverb, o vorbă de înțelepciune populară.

„Că mi-am intrat *tretior*

Și-acuma ies *bătrâior*” (folclor, *Corbea*, p. 221);

„Și închide-ți

Porțile,

De la poarta cea mai mică

Pân' la poarta cea mai mare,

Fiindcă *Corbea e călare*;" (folclor, *Corbea*, p. 230).

O antiteză deosebit de bine realizată și de un mare efect stilistic, deoarece se îmbină cu o ironie fină, putem întâlni în cronica lui Ion Neculce, în portretul pe care i-l face voievodului Dumitrașco-Cantemir: „*Dumitrașco-vodă din tinerețe [...] era atunci nerăbdătoriu și mânios, zlobiv la beție, și-i ieșisă numele de om rău. Iar acum, viind cu domnia, nu știu, să-și piardă numele cel rău: au doar mai la vârstă venisă, au doar chivernisisă viața lui, unde nu era pace? Că așe să arăta de bun și blând! Tuturor ușe deschisă și nemărețu de vorovie cu toți copiii.*” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 215)

Multe antiteze putem să găsim în *Învățăturile* pe care i le dă Neagoe Basarab fiului său, pregătindu-l să-i urmeze la tron, antiteze care au un rol didactic, de data aceasta: „...și deaca-și vor pune cugetele pre dansul și gândul, și să aștepte cu credință ajutor de la el, opărise-va și să va mântui de toți vrășmașii lui cei văzuți și cei nevăzuți.” (*Învățăturile* lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, p. 78).

„Așa și tu, trupul să ți-l îmbraci în haine **slabe și proaste**, iar mintea ți-o îmbracă în haine **împărătești** și ți-o împodobește cu corună.” (Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, p. 86).

„... iar noi n-am avut atâta chibzuială, măcar ca o albină, să cunoaștem ce iaste **dulce** și ce iaste **amar**. Ce câte cuvinte auzim de la oameni, și **bune**, și **rele**, noi nu le alegem care sunt **dulci** și care sunt **amară**, ce cu toate ne umplem inima, și să află într-însele mai multe **amară** decât **dulci**.” (Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, p.226).

Sesizăm aici pluralul arhaic în **-ă**, diferit de forma din limba română contemporană, în **-e**, al adjectivului **amar**. De asemenea, antiteza se împletește aici și cu o epiforă, prin repetiția adjectivelor **dulci** și **amară**.

„Că măcar împărat, măcar domn, măcar boiariu, măcar **bogat**, măcar **sărac**, toți pre o cale vom să mergem la judecata lui Hristos și să stăm înaintea lui. Și atunci nu să va cunoaște nici domn, nici împărat, nici boiariu, nici **bogat**, nici **sărac**, ci toți vom sta fieștecăre cu lucrurile sale, măcar **bune**, măcar **rele**.” (Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, p. 227).

Prin aceste antiteze se subliniază înțelepciunea experienței de viață a omului care este conștient de nimicnicia sa și destinat să-și întâlnească Creatorul la sfârșitul călătoriei pe acest pământ. Cu ajutorul epiforei obținute prin repetiția adjectivelor **bogat** și **sărac**, se subliniază tocmai această certitudine a creației că își va întâlni Creatorul, indiferent de statutul social sau de condiția materială de care s-a bucurat pe pământ.

În continuare vom nota și alte exemple de antiteze, insistând asupra acelor care realizează un efect stilistic deosebit:

„De peze **bune**, de peze **rele**

Multe-auzim povești, momele;” (Iancu Văcărescu, *Peaza rea*, p. 190);

„Părinții, ca părinții, își amă fiii lor

Și cât de **sluți** să fie îi cred **grațioși**.” (Heliade-Rădulescu, *Vulturul și bufa*, p. 76);

„Câmpia scoate aburi; pe **umedul** pământ

Se-ntind cărări uscate de-al primăverii vânt” (Alecsandri, Sfârșitul iernei, p. 12);

„Profesorul român avea un nas cu totul antiromân, căci las că era grozav de mare, dar apoi era cărligat, încât semăna mai mult a proboscida decât a nas.” (Negruzzi, Cum am învățat românește, p. 109).

Antiteza dintre cele două adjective se realizează aici semantic, cu ajutorul prefixoidului *anti-*, iar adjectivul cu sens negativ este lămurit în continuare prin imaginația bogată a unui copil.

„Dar poate da la bobi cu sâta

O fierbe ciuda pe urâta,

Că-s mai frumoasă decât ea,

Și-atata!” (Coșbuc, Dușmancele, p. 82).

De data aceasta, termenii aflați în antiteză sunt un adjectiv substantivizat (*urâta*) și un adjectiv propriu-zis (*frumoasă*).

8. Tropii adjectivului

8.1. **Comparația**, ca și antiteza, conform concepției lui P. Fontanier (1977), este un trop obținut prin apropierea unor însușiri, note comune ale unor entități. În clasificarea oferită figurilor de stil de către Dragomirescu, comparația este încadrată în categoria figurilor ambiguității.

Comparația este cel mai simplu trop cu ajutorul căruia se exprimă un raport de asemănare între două obiecte, dintre care unul servește la evocarea celuilalt. Comparația e, uneori, cea mai scurtă cale spre înțelegere. Ea alătură doi termeni, pe baza unor asemănări, însușiri sau caracteristici comune, pentru a-l reliefa mai pregnant pe unul prin celălalt.

8.1.1. Vorbind despre comparație, trebuie să facem deosebirea între comparația ca operație logică a gândirii și comparația poetică. Gândirea poetică nu compară, ci, trecând peste orânduirea obișnuită a lucrurilor, stabilește spontan, în mod inconștient, analogii, găsește asemănări și deosebiri care ne uimesc prin ineditul asociațiilor și ne dau sentimentul frumosului. Orice imagine cuprinde, în stare latentă, o comparație, operația de corelare constituind punctul de plecare a gândirii poetice, în general, care este, în esența ei, o gândire analogică, unificatoare.

Dacă luăm în considerare definiția cea mai simplistă a metaforei, conform căreia acest trop este o comparație subînțeleasă, și răsturnăm această ipoteză, putem defini comparația drept o metaforă răsturnată, care își exhibă tema și fora (spre deosebire de metaforă). Comparația, asemănător metaforei *in praesentia*, oferă o sintagmatică textuală ce declanșează un proces complex de reelaborare semică. (Oancea 1988:206)

8.1.2. Structural, comparația se compune din trei termeni: termenul care se compară (**comparatul**), termenul cu care se compară (**comparantul**) și însușirea care apropie cei doi termeni.

După cum primului termen al comparației îi sunt alăturate unul sau mai multe cuvinte, o propoziție sau o frază întreagă, se separă comparația simplă, de comparația amplă sau dezvoltată. De asemenea, comparația poate fi: morală, animală, concretă, istorică, mitologică, în funcție de natura termenilor comparați, sau politică, oratorică, filosofică.

8.1.3. Într-un studiu dedicat comparației, Gheorghe Chivu (1974:487-498) realizează o clasificare a acestui trop, considerând că putem disocia:

- comparația lexicală (comparantul este exprimat printr-un singur cuvânt);
- comparația sintactică (comparantul este exprimat printr-o propoziție sau o frază);
- comparația simplă (comparatul are alăturat un singur termen);
- comparația multiplă (comparatul are alăturați mai mulți termeni), care, la rândul ei, poate fi:
 - comparația multiplă lineară (corelarea comparatului cu comparantul se face pe baza unei singure trăsături comune);
 - comparația multiplă ramificată (corelarea comparatului cu comparantul se face pe baza mai multor trăsături comune);
 - comparația explicită (propriu-zisă): „contextul comun” generator al structurii comparative este exprimat;
 - comparația metaforică: „contextul comun”, generator al structurii comparative nu este exprimat.

Un alt criteriu conform căruia putem să obținem o clasificare tipologică a comparației este și întinderea acestui trop, relaționată la întregul enunț în care apare (Dragomirescu 1995: 124-125):

1. comparația – imagine -> se construiește simplu, ca un circumstanțial de mod comparativ; este cea mai scurtă comparație și se realizează într-un enunț de tip propozițional, în cadrul căruia îndeplinește funcția sintactică amintită:

Ex: *Fata e frumoasă ca o floare gingașă.*

2. comparația – paradigmă -> se construiește mai complicat, cu ajutorul unor locuțiuni conjuncționale corelative, astfel încât al doilea termen al comparației se va concretiza într-o propoziție comparativă, exprimând un exemplu și având un caracter descriptiv. Schema conform căreia se realizează acest tip de comparație este următoarea: după cum X este în cutare fel, așa și Y:

Ex: *Cum cerul este albastru, așa și ochii fetei.*

3. comparația – paradigmă -> se construiește mai complicat, cu ajutorul unor locuțiuni conjuncționale corelative, astfel încât al doilea termen al comparației se va concretiza într-o propoziție comparativă, exprimând un exemplu și având un caracter descriptiv:

Ex: După cum soarele este dorit de pământul înghețat al iernii, la fel sunt și sufletul cald și vocea blajină ale mamei, la fel este întreaga ei ființă prețuită de micul copil.

8.1.4. Fiind un trop care se bazează pe gândirea analogică și chiar întâlnit în limbajul cotidian, comparația poate fi reperată în orice text literar, fie popular, fie cult. De cele mai multe ori, adjectivul este cel care declanșează comparația. Stilistica trebuie să evidențieze rolul însușirii elementului comun celor doi termeni, dat de adjectiv. Vom extrage și noi câteva exemple și ne vom opri mai amănunțit asupra acelor mai interesante, mai complexe, asupra situațiilor în care comparația apare asociată cu alte figuri de stil sau alți tropi:

„A mai mititică,

Ca o floriceică

În mijloc ședea...” (folclor, *Soarele și Luna*, p. 93);

„Nici Marea nu mi-a scăpat,

La Vidros nu l-am băgat,

Că Vidrosu e adânc,

Ca din cer pană-n pământ!” (folclor, *Antofică*, p. 130);

„Pe Roșul să mi-l aduci

Desșelat și desțolat

Ca păunul nerotat" (folclor, Corbea, p. 219);

„Umblă, Corbeo, sănătos,

Ca un trandafir frumos,

Că la bune mâini mi-ai fost!" (folclor, Corbea, p. 234);

„-D'alelei, fecior de lele

Și viteaz ca o muiere,

Nu fugi, că n-am dat vama..." (folclor, Toma Alimoș, p. 241).

Din exemplele extrase din literatura populară putem observa că, în unele comparații, termenul comparat este unul banal, luat din viața de zi cu zi a omului simplu, și poate fi unul vegetal (*ca o florică, ca un trandafir*) sau unul din lumea păsărilor (*ca păunul nerotat*). Altă dată, comparația este asociată cu hiperbola: *adânc ca din cer până-n pământ*. În ultimul exemplu, comparația este asociată cu ironia, căci boierul Manea este comparat cu o femeie, în ceea ce privește vitejia sa. Reținem, totodată, forma interesantă a adjectivului *desșelat*, format cu prefixul *-des*, în locul prefixului *-de*.

„Procopie, umblându deasupra războiului călare și într-armatu ca un viteazu, fiindu într-ajutoriu lui Ștefan-vodă..." (Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 49);

„Pre unii ai noștri i-au fostu spânzurat cu doi de păr, că au fostu umblându pe acele vremi păroși ca și nemții..." (Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 58);

„Au răspunsu: Ha, ha, ha! Mai cărturaru decât dracul nu este altul." (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 31).

Adjectivul la gradul comparativ de superioritate (*mai cărturaru*) are o nuanță peiorativă, ironică. Sensul adjectivului în acest context este cel de „versat”. Comparația astfel obținută este mai expresivă. Adjectivul este cel care declanșează ironia, căci prin al doilea termen se subliniază însușirea diavolului de a folosi diverse metode „cărturărești” prin care să atragă sufletele oamenilor în cursă.

„La stat nu era mare; era gros, burduhos, rumăn la față, buzat. Barba îi era albă ca zăpada.” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 85).

Comparația se alătură enumerației și realizează, împreună cu aceasta, un portret caracterizat direct. Comparația *albă ca zăpada* conține, în substrat, și o hiperbolă.

Tot o comparație asociată cu enumerația, de data aceasta, avem și în portretul călugărului Dosoftei, realizat de Ion Neculce, asupra căruia am insistat deja și din care vom extrage doar comparația:

„... deplin călugăr și cucernic, și blând ca un miel” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 102);

„O înfiorare, un tremur rece,
Ca o săgeată, mă răspetrece!” (Iancu Văcărescu, *Peaza rea*, p. 194).

Prin folosirea adjectivului *rece* suntem introduși într-o atmosferă de teamă indusă de spectrul morții, generat de al doilea termen al comparației, săgeata.

„Dar ziua se ivește, himera se desface
Ca fumul răsipită d-al aurorii vânt” (Heliade-Rădulescu, *Ingratul*, p. 74);

„Dar ce lumină iute ca fulger trecătoare
Din miazănoapte scapă cu urme de schintei?” (Heliade-Rădulescu, *Zburătorul*, p. 80);

Pentru a se prezenta o imagine halucinantă, care se schimbă extrem de rapid, eul liric apelează la comparația cu fulgerul, care apare pe cer foarte repede, dar la fel și dispăre, producând panică. Adjectivul *iute* se află într-un context inedit, am putea spune, căci ne-am fi așteptat la alte adjective care să denumească însușiri mai „potrivite” ale termenului regent (*lumina*), dar tocmai prezența sa în acest context declanșează acest trop.

„Profundă este plaga, și omul simte dorul;
Ci dorul este dulce ca dorul ce provine

Din mâna providenței, ca dorurile-agapei” (Heliade-Rădulescu, Anatolida, p. 159).

Adjectivul *dulce*, asociat substantivului *dor*, generează o comparație expresivă, specifică literaturii populare. Dorul este acea suferință lăuntrică provocată de absența celui iubit, deci este asociată cu o stare de liniște, de împăcare sufletească, datorate iubirii, care este „dulce”, care „îndulcește” viața.

„Toate acestea, boieri domnia-voastră, sunt o comoară nesecată, din care un vâtaf de curte îșichiuzar poate, în scurtă vreme, să ajungă bogat ca Iov din Biblie.” (Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, p. 114)

Adjectivul *bogat* generează o comparație simplă, dar extrem de sugestivă, la granița cu simbolul, deoarece se spune despre Iov că a fost unul dintre cei mai bogați oameni din vremurile vechi, el necunoscându-și cu exactitate situația financiară.

„...toate acestea formau un sabat infernal, al cărui ecou se pierdea în apartamentele pustii ale postelnicului Andronache, ca un vaiet cobitor pentru stăpânul absent.” (Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, p.119);

„Fața ei era pălită ca a unei flori bătută de vântul iernei.” (Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, p.124);

„Nefericitul bătrân, trăsnit ca de fulger de neașteptata și fatala încredințare ce dobândise...” (Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, p. 126).

Aceste comparații sunt mai simple, scriitorul apelând la un limbaj mai familiar, fapt explicabil dacă ne gândim la perioada în care a fost redactat romanul, adică începuturile acestei specii literare.

„Valuri albe trec în zare, se așază-n lung troian,

Ca nisipurile dese din pustiul african.” (Alecsandri, *Viscolul*, p. 9).

Comparația este contrastantă, deoarece zăpada, în cantități imense, sugerat de hiperbola *valuri albe*, deși aduce cu sine răceală, frig, este comparată cu nisipul din deșerturile africane, adunate în dune, de către vântul care aduce cu sine și multă căldură, ariditate și uscăciune.

Comparația aceasta conține două adjective, ca termeni determinanți, atât ai comparantului, cât și ai comparatului.

„Ea însă era tristă și tânjitoare, ca floarea espusă arșiții soarelui, ce nu are nimica s-o umbrească” (Negruzzi, Alexandru Lăpușneanul, p. 37)

Cele două adjective (tristă și tânjitoare) sugerează starea emoțională a personajului feminin, prin comparația cu floarea care nu se poate apăra de arșița soarelui: tristețea și vulnerabilitatea.

„Luat-ai seamă atunci la o ceață ce vine și se întinde ca un giulgiu mortuar piste vârful turnurilor și a clopotnițelor, ceață grea ca somnul trădătorului și rece ca mâna soartei...” (Negruzzi, Scrisoarea XIX. Ochire retrospectivă, p. 171).

Ultimul exemplu conține trei comparații. Adjectivele apar aici în ambii termeni ai comparației, atât în interiorul ei, ca determinant al termenului comparat, cât și ca un termen comparant. Ceața este asemănată cu un giulgiu mortuar, prin care abia se mai zărește chipul celui învăluit, apoi ea este asemănată cu somnul greu, agitat al trădătorului, al omului care nu mai are liniște din clipa în care conștientizează actul trădării, iar, în final, este comparat cu mâna rece a soartei implacabile, amintindu-ne de moira vechilor greci, care era și deasupra zeilor.

„În colțul ochilor îi licărea câte-un bob de lacrimi, care se clătinau, dar nu se rostogoleau pe obrajii încrustați cu multe cute mărunte și subțiri ca niște deseneuri măiestrite.” (Rebreanu, Ion, p. 286);

„...Ion, deși nu-l înțelegea, încleștă pumnii și amenință furios clădirea greoaie cu două etaje și cu ferestre mici ca niște ochi vicleni.” (Rebreanu, Ion, p. 288);

„Simți o plăcere grozavă, amețitoare, ca și când un ibovnic mult așteptat ar fi îmbrățișând-o cu o sălbăticie ucigătoare.” (Rebreanu, Ion, p. 336);

„Ion îngenunchea de o parte, Vasile de cealaltă parte a coșciugului, amândoi cu capetele goale, plecate, ca niște vinovați.” (Rebreanu, *Ion*, p. 338);

Comparațiile din exemplele de mai sus sunt simple, dar sugestive, fapt explicabil prin atitudinea scriitorului față de actul literar, anticalofilia, la care aderă Rebreanu.

Moartea este asociată, printr-un oximoron, cu o *plăcere grozavă, amețitoare*, fiind comparată cu un ibovnic care își îmbrățișează cu multă patima iubită. Ion și Vasile Baci, vinovații morali ai sinuciderii Anei, sunt comparați cu niște acuzați care își primesc sentința din partea instanței, aici una morală, conștienți de vinovăția lor.

Aceleași comparații simple, uneori pot fi întâlnite și în operele scriitorului anticalofil Camil Petrescu:

„Venea dinspre oraș, în trapul maiestuos al unor armăsari negri și mari, o trăsură nouă parcă, lăcuită în albastru, cu cauciucurile groase cât cele de automobil, cu pernele reliefate ca niște romburi bleumarin, fixate așa ca să se poată rezema clienții de ele...” (Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, p. 161).

Enunțul conține trei adjective în structura celor două comparații, cea de-a doua având și termenul comparat determinat de un adjectiv.

„Când a întors ochii albaștri, erau tot așa de limpezi ca apa care gonia peste podeala cu mușchi verde.” (Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, p. 176);

„Oamenii sunt calzi ca niște perne grele și totuși îmi pare că sunt prea ușori.” (Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, p. 271);

„Și le simțim mari față de gloanțe, așa cum călătorii europeni trebuie să fi simțit când au fost atacați, dacă vor fi existat, de muștele veninoase, mari cât vulturii, din alte continente.” (Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, p. 286).

Termenul comparat este determinat de două adjective (*veninoase, mari*).

„Suntem șapte inși cu fețele paralizate ca niște bolnavi în agonie.”
(Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, p. 287).

Merită subliniată comparația camarazilor de arme *calzi ca niște perne grele*, asociată cu o antiteză (*grele-ușori*). Greutatea corpurilor care parcă strivesc trupul personajului central este insesizabilă din cauza frigului prea puternic. De asemenea, comparația muștelor *mari cât vulturii* se suprapune cu o hiperbolă.

În antiteză, parcă, cu această ultimă imagine, poate fi următoarea comparație, suprapusă, de data aceasta, cu o litotă:

„Domnișoara Norica pândează pe coridoare, lipită de pereți ca un mic tânțar negru, cu aerul de a nu vrea să fie văzută, dar cu nădejdea că va fi.”
(Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, p. 252).

„Purtat pe-o rază-albastră, ca raza de ușor

În casa părintească, muiat în foc de stele

Intrai pe o fereastră, prin aer tremurai...” (Macedonski, *Noaptea de noiembrie*, p. 33);

„Și pânzele se umflă și-o-mpinge cu putere,

Jucând-o în boiestru ca falnic armăsar;” (Macedonski, *Avânt*, p. 55);

„Surâdea printre frunzișuri la întâia mea iubire,

Vis mai lung decât un secol în *coprinsul unui an*.” (Macedonski, *Noaptea de iulie*, p. 60);

„Ca și coamele de negre, cozile lor se târăsc în pulberea drumului.”
(Macedonski, *Cai negri*, p. 130).

Interesante sunt comparațiile care postpun comparantul termenului comparat: *ca raza de ușor* și *ca și coamele de negre*. Aflându-se în această poziție, adjectivele capătă valoare de superlativ. De asemenea, asocierea substantivului *raza* cu adjectivul *ușor* este una neobișnuită, comparația astfel obținută fiind una valoroasă, căci raza soarelui nu poate fi decât percepută, ea degajând căldură și lumină, dar neputând fi ușoară sau grea, este imaterială.

8.2. Metafora

S-au propus diverse definiții ale metaforei, cea mai la îndemână fiind aceea că „metafora este rezultatul unei comparații subînțelese.” (Vianu 1968:302), definiție oarecum evazivă, deoarece metaforele coalescente presupun tocmai prezența termenului propriu în expresie. Ion Coteanu propune definiția următoare: „Metafora este identificarea a două obiecte diferite (lucruri, ființe, persoane) prin numele lor, pe baza unei asemănări dintre ele.” (1990:140). Aceste două posibile definiții ale metaforei sunt surprinse și de Ladislau Gáldi (1976:280-281): „Unii stilisticieni consideră metafora ca o comparație prescurtată ori eliptică, fără nicio particulă dinaintea termenului T2; alții, dimpotrivă văd sâmburele metaforei într-o identificare spontană și mai mult sau mai puțin subiectivă, care se stabilește pe baza unei trăsături comune, evidente ori latente.”

8.2.1. Putem spune că metafora este tropul prin care se trece de la semnificația obișnuită a unui cuvânt (expresie), la o altă semnificație, pe care cuvântul sau expresia nu o poate avea decât în virtutea unei comparații. În cadrul metaforei, are loc un transfer brusc între doi termeni, dar ea implică o comparație nedezvoltată, ci doar sugerată, din care termenul comparat lipsește.

Așadar, metafora este prin excelență tropul care comunică ideea, fără a o exprima. Metafora perfectă (metafora îndrăzneată – Plett 1983:302) este cea care exclude, pe cât posibil, prezența termenului comparat. Din acest punct de vedere, metafora perfectă se deosebește de metafora uzuală, care substituie pur și simplu cuvântul-imagine obiectului comparației. Pentru a obține o metaforă perfectă este necesară o substituie totală a termenului propriu cu cel impropriu, o substituie accidentală și inedită, ceea ce se întâmplă foarte rar. Oricum, în cazul unei metafore, nu există niciodată o adecvare a celor doi termeni; decât dintr-un anumit punct de vedere, sub un anumit unghi, iar rolul

cititorului este acela de a identifica acel unghi, de a aborda acel punct de vedere, pentru a intui metafora (Burgos 1988:87).

În ceea ce privește structura lingvistică a metaforei, se observă că, în genere, metafora se construiește, în primul rând, cu ajutorul substantivului și, în al doilea rând, cu ajutorul verbului. În principiu, nu este exclusă nici metafora adjectivală, dar, de regulă, adjectivul apare ca adjunct într-o structură metaforică substantivală sau verbală. Metafora nu se poate dispensa de suportul contextual niciodată. Ea se raportează la context chiar și atunci când termenul propriu nu este prezent în enunț, adică atunci când se pare că avem de-a face cu o metaforă perfectă.

Trop de invenție, prin excelență, metafora, suferă o rețezare a zborului său spre relații nemotivate de traseele semice previzibile ale cuvintelor (Oancea 1998:203). În cazul unei metafore perfecte, tocmai ruperea firului de translări ordonate de o „logică” a contiguității spre translări spectaculoase declanșează mecanismul producerii unui astfel de trop. Originalitatea unei metafore perfecte rezidă în reorganizarea semică și în creșterea distanței paradigmatică la nivelul planului figural.

Spre deosebire de metonimie, metafora nu este tropul „eliberat de realizarea sa contextuală și, de asemenea, spre deosebire de metonimie, nu presupune existența prealabilă a unui număr de trăsături comune între termenii „substitut” și „substituant” (Oancea 1998:204). De asemenea, similaritatea termenului metaforizat cu cel metaforic nu este necesară constituirii metaforei. Diferența dintre metaforă și metonimie se stabilește în afara planului realizării semantice, în plan sintagmatic.

8.2.2. Nu vom insista asupra istoricului acestui trop, fapt pe care îl realizează Tudor Vianu (1957), începând cu teoreticienii din antichitatea greco-latină (Aristotel, Cicero). Vom trece peste funcțiile filosofice, psihologice, catartice ale metaforei și ne vom opri asupra funcției estetice a acestui trop. Metafora este folosită pentru a da mai multă strălucire textului. Metafora place, în general, și pare un joc, căci, înlocuind termenul propriu printr-unul figurat, nu ne înșală deloc în actul de a-l

recunoaște pe primul. Ea dă expresie și anumitor atitudini sentimentale ale eului, deoarece „cine întrebuițează o metaforă o face nu numai pentru a aduce mai viu în fața simțurilor noastre imagine unui lucru, dar și pentru a exprima felul vorbitorului sau scriitorului de a resimți anumite lucruri, atitudinea lor emotivă față de acestea.” (Vianu 1968:337). Vianu observă că, prin intermediul metaforei, se pot ascunde sentimente ca: lingușirea, amenințarea, ironia sau politețea.

8.2.3. Categoriile formale ale metaforei (Vianu 1957) sunt următoarele:

1. comparația – asociată, cel mai adesea, cu metafora, prin însăși definirea cea mai simplă a celei din urmă: „o comparație subînțeleasă și prescurtată sau eliptică” (98). Într-o metaforă, prin termenul metaforic se înlocuiește un alt termen, pe care, la nevoie, îl putem articula. „Impresia comunicată de imaginea metaforică este pusă în locul unei alte impresii deplin construită, așa încât am fi putut găsi un cuvânt propriu pentru a o denumi. Între cele două impresii și cei doi termeni corespunzători, spiritul instituie o comparație, a cărei redare eliptică alcătuiește metafora.” (100);

2. metonimia, sinecdoca și antonomaza – ca și comparația, sunt tropi distincți, dar care au puncte comune cu metafora. „Motivul pentru care metonimia, sinecdoca și antonomasia sunt scoase de sub categoria metaforelor, deși transfer al expresiei există și în cazul lor și chiar unde din efectele stilistice ale metaforei, ca de pildă potențarea expresiei, este că transferul nu se operează în toate aceste cazuri pe baza unei comparații subînțelese, pe sesizarea unei analogii, pe sentimentul unei asemănări a lucrurilor, caractere esențiale ale conceptului modern al metaforei.” (103);

3. personificarea – numită și metaforă prin analogie de Aristotel. Ea izbuteste să ne aducă mai viu lucrurile „sub privirile ochiului interior. Mijlocul de care se folosește metafora analogică pentru a obține acest efect este înfățișarea lucrurilor prin acțiune adică însuflețirea sau

personificarea lor.” (104) În situația aceasta, discutăm de metaforă personificatoare. Totuși, nu orice metafore sunt personificări;

4. alegoria;

5. fabula, parabola și ghicitoarea – numite și metafore alegorice (111);

6. metafora simbolică – numită și metaforă infinită, ea posedând valoarea artistică cea mai înaltă (117).

Pe lângă acestea, dacă metafora se îmbină cu sinestezia, așa ca în cazul poeziilor lui Baudelaire sau în creația simbolistă, în general, avem metaforă sinestezică (89):

„Pustie și albă e-ntinsa câmpie...

Sub viscolu-albastru ea geme cumplit...” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p. 64)

Acest tip de metaforă este identificat și de către Heinrich F. Plett (1983:297), care împrumută și denumirea dată de către G.N. Leech (*Linguistics and the Figures of Rethoric*, 1966): „metaforă compusă”.

8.2.4. Metafora este mai puternică atunci când unul dintre termeni ei nu se exprimă trebuie descoperit, așa ca în versurile:

„Dulcea făclie

Argintie

În Alhambra deștepta

Mii de umbre nevăzute

Și tăcute...” (Alecsandri, *O noapte la Alhambra*).

„Dulcea făclie argintie a nopților” este luna. Tot ea apare ca un crai tăcut al nopții, în alte versuri:

„Sus peste plai,

Tăcutul crai

Al nopții reci,

Umbrind poteci,

Se-nalță-n zări.” (Șt. O. Iosif, *Doina*, p. 392).

8.2.5. După cum sunt exprimați ambii termeni sau doar unul, metaforele pot fi împărțite în două mari categorii:

- metafore explicite (metaforele în care apar amândouă numele obiectelor identificate) → metafore coalescente;
- metafore implicite (metaforele în care numele unuia din obiectele identificate este trecut sub tăcere, căci metafora nu este destinată numai să înfrumusețeze, ci și să transmită idei, adesea făcute foarte profunde, la care trebuie să se ajungă printr-o lectură atentă și prin descifrarea semnificațiilor ascunse).

În cadrul metaforei implicite, putem delimita, în funcție de partea de vorbire care mijlocește transferul metaforic, metafora substantivală și metafora verbală (Chivu 1973:217-239). Conform lui Gheorghe Chivu, metafora adjectivală și metafora adverbială intră în categoria „epitetelor sinestezice”, iar „metafora fonetică” este numită *aliterație* (Chivu 1973:221).

8.2.6. De asemenea, metaforele pot fi clasificate și în funcție de tipul sferelor semantice corelate în cadrul unei metafore, având astfel: metafore concretizatoare (în care termenul *a* este abstract, iar termenul *b* este concret), metafore abstractizante (*a*=concret, *b*=abstract), metafore plasticizatoare (*b* posedă calități evocatoare, sugestive), metafore sensibilizatoare (*b* aparține unei sfere semantice afective), metafore personificatoare (*a*=nonuman, *b*=uman) și metafore hiperbolizante (*b* exagerează voit calitățile lui *a*).

În cadrul aceluiași studiu găsim și un tip aparte de metaforă, cea apozitivă, preferată de scriitorii romantici (Chivu 1973:223):

„Turma visurilor mele eu le pasc ca oi de aur

Când a nopții întunerec – înstelatul rege maur

Lasă norii lui molatici înfoiați în pat ceresc” (Mihai Eminescu, *Memento mori*, p.117).

Clasificarea tipologică a metaforelor (ca și cea după modelul lui Chivu, pe care am prezentat-o anterior) poate fi dedusă și din studiul lui

Plett (1983:295-302), care îmbogățește această sferă cu alte tipuri de metafore:

- metafora de simulare ironică (atunci când metafora se asociază cu o falsă ironie, obținută printr-o structură de suprafață care simulează o atitudine afirmativă, în timp ce contextul semnalizator o demască drept negativă);
- metafora disimulativ ironică (opusul celei ironice);
- metafora continuată sau textologică (identificată cu alegoria);
- metafora necesară (identificată cu o catacreză);
- metafora mixtă (amestecă mai multe domenii incompatibile din punct de vedere semantic (considerăm că o putem apropia de metafora perfectă);
- metafora moartă sau ex-metafora (numită așa deoarece și-a pierdut forța stilistică, din cauza banalizării în timp a primului termen).

Nu suntem de acord cu identificarea alegoriei cu metafora, deoarece alegoria se constituie într-un ansamblu de tropi (poate conține și comparații, și metafore, și hiperbole), iar prin această asociere s-ar diminua în mod exagerat contextul de organizare și rolul alegoriei.

8.2.7. În cazul poeziei lui Tudor Arghezi, de pildă, putem disocia două tipuri de structuri metaforice (Vianu 1963:347-351, Berca 1973:259-264):

- structuri metaforice simple;
- structuri metaforice complexe.

„Structurile metaforice simple cuprind metaforele coalescente și metaforele implicații.” (Berca 1973:259)

Structurile metaforice complexe au la bază grefa, care constă în împlântarea unei metafore noi în trunchiul metaforei prime, adecvate cu acesta din punctul de vedere al sensului. Tudor Vianu (1963) explică pe larg fenomenul grefării, pornind chiar de la opera poetică a lui Tudor Arghezi, unde se precizează: „Uneori o metaforă generează pe alta, în

interiorul aceleiași construcții sau în construcții succesive, dar atunci relația dintre cele două metafore nu este aceea de sinonimie, ci un alt tip de relație, pe care o vom numi *grefă metaforică*." (Vianu 1963:350)

Eugen Dorcescu (1975:72) preferă termenului de *grefă metaforică*, pe cel de *inducție metaforică*.

Ex:

„Dragii mei, o să mă joc odată

Cu voi, de-a ceva ciudat.

Nu știu când o să fie asta, tată,

Dar, hotărât, o să ne jucăm odată,

Odată, poate, după scăpătat.

E un joc viclean de bătrâni

Cu copii, ca voi, cu fetițe ca tine,

Joc de slugi și joc de stăpâni...

E jocul Sfintelor Scripturi.

Așa s-a jucat și Domnul nostru Isus Hristos

Și alții, prinși de friguri și de călduri,

Care din câteva sfinte tremurături

Au isprăvit jocul, frumos."

(Arghezi, *De-a v-ați ascuns...*, p.111)

Toată poezia *De-a v-ați ascuns...* este organizată în jurul unei structuri metaforice complexe, obținute prin grefare. Metafora simbol, cheia descifrării mesajului poetic, este jocul, identificabil cu moartea. Pentru început, jocul este *ciudat* (adjectivul apare în prima metaforă din text, deci, îl vom numi adjectiv metaforic simplu). Pe baza procedeului grefării obținem structurile metaforice complexe *joc viclean*, respectiv *sfinte tremurături*. Ambele adjective, pe de altă parte, formează cu substantivele pe care le determină, metafore plasticizatoare (cf. Chivu 1973), dar nu numai, deoarece adjectivul *viclean*, desemnează o însușire umană, deci

intră în structura unei metafore personificatoare. Ambele adjective aparțin unei sfere semantice afective și, ca atare, putem vorbi și despre două metafore sensibilizatoare.

8.2.8. Metafora se împarte în specii, după cum am arătat, la fel ca metonimia sau sinecdoca. Metafora nu se reduce numai la o singură formă, la un singur aspect, ea nu este identică în toate cazurile. Dimpotrivă, ea este foarte variată și cuprinde, fără îndoială, o arie mai largă decât metonimia și sinecdoca, deoarece în sfera ei de acțiune intră nu numai substantivul, care predomină în celelalte două, ci și adjectivul, verbul, precum și toate celelalte clase gramaticale. P. Fontanier (1977:80) făcea precizarea că „toate speciile de cuvinte pot să fie deci folosite sau se folosesc metaforic, dacă nu cu titlul de figură, cel puțin cu acela de catacreză. Categoriile susceptibile de a fi întrebuințate metaforic, ca figură, sunt substantivul, adjectivul, participiul, verbul și, mult mai rar, adverbul.”

Ex.: Când unui om căruia i s-ar potrivi epitetul „crud” i se spune „tigru”, unui războinic căruia i s-ar potrivi epitetul „curajos” i se spune „leu”, unei persoane căreia i s-ar potrivi epitetul „blândă” i se spune „miel”, unei ființe fără energie căreia i s-ar potrivi epitetul „inactivă”, i se spune „statuie”, unei persoane căreia i s-ar potrivi epitetul „șireată” i se spune „vulpe”, nu avem antonomază, deoarece transportul numelui are loc dincolo de specie, de la o specie la alta, ci avem metafore.

Tot metafore avem și atunci când unui lucru i se atribuie ceea ce, de obicei, i se atribuie unei persoane sau unui alt lucru, așa ca în situațiile ce urmează: *viață furtunoasă, grijă chinuitoare, remușcări mistuitoare, ureche trufașă, braț furios, hârtie vinovată, sânge eretic* etc. Rațiunea acestor metafore adjectivale este evidentă, deoarece viața unui om frământat care trece prin grele încercări se aseamănă cu o vreme de furtună, sau omul care apelează la diverse șiretlicuri sau falsuri în documente, pentru a obține anumite beneficii, va fi răspunzător pentru documentul, hârtia pe

baza căreia și-a atins scopul, aceasta incriminându-l, dar spunându-se despre ea că este „vinovată” etc.

Participiul care apare în construcții ca: *înghețat de frică, împietrit de uimire, ars de dorință, aprins de mânie, topit de lacrimi, infometat de glorie, satisfăcut de glorie* etc., intră tot în componența unei metafore. Teama, paralizând membrele, oprindu-le mișcarea, are asupra sângelui același efect pe care îl are gheața în apă etc.

Putem observa că procesul de metaforizare solicită intens gândirea analogică pentru crearea unor raporturi asociative inedite pe care inteligența comună și privirea obișnuită nu le sesizează. Simplificând lucrurile, putem disocia două mari tipuri de metafore (Fontanier 1977:83):

- metafora morală (conform căreia sunt comparate lucruri abstracte sau de ordin moral cu lucruri concrete cărora li se modifică înțelesul, transferul putând avea loc în ambele sensuri);
- metafora concretă (conform căreia sunt comparate între ele două obiecte fizice însuflețite sau nu).

8.2.9. Vom încheia aprecierile noastre în legătură cu metafora, analizând alte câteva exemple ale acestui trop, care au în structura lor și un adjectiv, desigur:

„...au venit cu domniaa Moysei Moghila-vodă, feciorul lui Simion-vodă, om blându, un mielul la hire, nelacom, nemăruia rău.” (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 82).

Voievodul Moghila este descris de cronicar drept un om blând, un om bun, care nu dorea rău altuia, calități exprimate sintetic prin metafora apozitivă *un mielul la hire*. Adjectivul *blându* califică metafora apozitivă, care va fi, astfel, una sensibilizatoare.

„... că era Ion-vodă omu slabu și deznodatu și de mâini și de picioare, cum n-ar fi fostu feciorul lui Vasilie-vodă, care era ca un leu la hire, și la trup...” (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 112).

Ion-vodă este prezentat de cronicarul moldovean ca un caracter slab, sintetizat în metafora *omu slabu și deznodatu și de mâini și de picioare*, în antiteza cu puternicul Vasilie-vodă. Cele două adjective intră în structura unei metafore plasticizatoare.

„... văzurăm viind către noi un bătrân, de talie scurt, cu ochii cufundați în cap, dar *vii și vorbitori*.” (Alexandrescu, *Tismana*, p. 225).

Metafora *ochi vii și vorbitori* este deosebit de sugestivă, concretizându-se imaginea unei priviri agere, iscoditoare a unui om care comunică nu doar prin vorbe, ci și prin privire. Adjectivele califică substantivul centru al unei metafore personificatoare, dar și plasticizatoare, în același timp, deoarece al doilea termen al metaforei, cele două adjective, denotă calități evocatoare, sugestive (cf. Chivu 1973).

8.3. **Metonimia** sau tropul prin corespondență (Fontanier 1977) se bazează pe indicarea unui obiect prin numele altui obiect, complet diferit, dar de care el însuși depinde în ceea ce privește existența sau modalitatea sa de a fi. Se numesc metonimii pentru că este folosit un nume pentru un altul sau o schimbare de nume. Relațiile logice dintre lucruri și posibilitatea de a înlocui numele unuia cu al celui alt prezintă o varietate infinită de forme. În cele mai obișnuite cazuri, metonimia poate exprima:

- cauza prin efect;
- efectul prin cauză;
- instrumentul prin cauza activă sau morală;
- denumirea obiectului care conține, în locul celui conținut sau recipientul în locul conținutului;
- locul de proveniență al unui lucru prin lucrul respectiv;
- sensul în locul obiectului semnificat;
- autorul în locul operei sau opera în locul autorului;
- abstractul în locul concretului sau exprimarea concretului prin numele abstract al unei din însușirile sale;
- numele locului de origine drept nume al obiectului;

- obiectul în locul materiei din care e făcut sau materialul în locul obiectului făcut din el etc.

8.3.1. Metonimia este un trop specific substantivului, dar în componența acestui trop pot să apară și adjective, ca determinante ale substantivelor, așa ca în exemplele următoare:

1. metonimia care exprimă sensul în locul obiectului semnificat: *Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi albaștri* (Eminescu, *Scrisoarea II*, p. 143).

Versul eminescian conține două metonimii. Prima înlocuiește conținutul unei lecții de istorie cu subiectul despre faraonul egiptean Ramses, iar în a doua, care ne reține atenția, înlocuiește obiectul semnificat, ființa iubită, care are ca semn particular „ochi albaștri”;

2. metonimia care exprimă concretul prin numele abstract al uneia din însușirile sale:

O mie de crăimi ascund

Toți craii multului rotund

De veste plini. (Coșbuc, *Nunta Zamfirei*, p. 108).

Adjectivul calificativ *rotund* exprimă o însușire a numelui abstract (pământul), concretizat prin substantivarea adjectivului *mult*.

3. metonimia care exprimă atribute fizice pentru atribute morale apare în exemple de felul următor: *cap bun*, *cap tare*, *cap excelent*. Aceste adjective, în contextul în care apar, trimit la un om cu minte, cu judecată, cu rațiune.

8.3.2. În cele ce urmează, vom mai nota două exemple de metonimii care conțin și adjective:

„În fund, pe cer albastru, în zarea depărtată,

La răsărit, sub soare, un negru punct s-arată!

E cocostârcul tainic în lume călător,

Al primăverii dulce iubit prevestitor.” (Alecsandri, *Oaspeții primăverii*, p. 15)

Metonimia din versul al doilea, *un negru punct*, face referire la cocostârcul care este foarte îndepărtat de privirea scrutătoare a eului liric. Apariția lui este gradată, căci în versul următor, metonimia este explicată. Este realizată aici, de fapt, o paralelă între sosirea timidă a primăverii anunțată de primele semne și ivirea în depărtare a unui indiciu al imaginii ce se concretizează în final, pasărea care este *al primăverii dulce prevestitor*.

„Zgomot de *tinere guri* răsare deodată prin crânguri,
Veseli copii se ivesc și umplu câmpia de chiot” (Coșbuc, *După furtună*, p. 120)

Metonimia *tinere guri* este o imagine sugestivă a copiilor veseli, bucuroși că își pot continua joaca, odată cu trecerea furtunii.

8.4. Sinecdoca

Putem considera sinecdoca un caz particular de metonimie, prin care i se atribuie unui cuvânt un înțeles mai larg sau mai restrâns, decât cel pe care îl are în realitate. Totuși, există o diferență între cei doi tropi. Față de metonimie, care pune în relații generale de dependență intern și analizabile logic elemente din aceeași sferă, sinecdoca stabilește relații preponderent cantitative. Ca specie metonimică, sinecdoca e inclusă în metonimie, dar nu orice metonimie este o sinecdocă. Condiția suplimentară a sinecdocăi este să exprime relații cantitative analizabile logic între termeni. Fontanier (1977:66) considera că „sinecdoca este un trop prin care se spune mai mult prin mai puțin, sau mai puțin prin mai mult”. Această definiție se referă mai mult la efectul tropului decât la natura lui. Teoreticianul francez deosebește opt specii principale de sinecdocă (66):

- a părții;
- a totului;
- a materiei;
- a numărului;
- a genului;

- a speciei;
- a abstracției;
- a individului sau antonomaza. Dragomirescu (1975:111) consideră greșită asocierea antonomazei cu sinecdoca, apreciind corectă apropierea acesteia de metaforă.

8.4.1. Și acest trop este specific tot substantivului, dar putem desprinde câteva exemple în care un adjectiv să fie parte componentă a sa:

Ce nerăbdători și ce plini de ei sunt tinerii de azi!

Grozav de-ncrezuți... zboară fără să ne-ntrebe. Lasă, lasă – or vedea ei... bombănesc, foarte necăjite bărbile albe. (A. Vlahuță)

În exclamația superlativă inițială putem nota și o anaforă, iar la mijlocul enunțului, prin repetiția verbului, s-a obținut și un epizeuxis. Sinecdoca *bărbile albe* este realizată prin evocarea unei însușiri (caracteristici) în locul obiectului care o are, reprezentând pe cei în vârstă și înțelepți.

Se dă un spectacol pe-o scenă improvizată din stâlpi și scânduri camuflante cu verde de stejar. (Blaga)

Și în acest exemplu, sinecdoca este realizată tot prin evocarea unei însușiri în locul obiectului care o are. Adjectivul *verde* ne duce cu gândul la frunzele stejarului, prin evocarea culorii lor.

Un exemplu de antonomază (dacă o considerăm o varietate metonimică, al cărei efect rezultă din înlocuirea unui nume propriu cu unul comun sau a unui nume comun cu unul propriu) care conține un adjectiv este, în uzanța cotidiană, *Cetatea eternă*, desemnând orașul Roma.

8.5. Hiperbola

Hiperbola sau contrariul ei, litota, corespund unei tendințe generale a spiritului de a exagera în direcția măririi sau micșorării dimensiunilor lucrurilor, pentru a crea o impresie mai puternică decât cea pe care o degajă ele în mod obișnuit în realitate. Hiperbola se poate suprapune cu

metafore și comparații, în exprimarea uzuală chiar: mai *albă* decât zăpada; mai *ușor* decât fulgul, mai *negru* decât pana corbului; este bunătatea, frumusețea *întruchipată*. În aceste ultime exemple, ne aflăm în fața unor epitete hiperbolice.

8.5.1. În ceea ce privește obiectul studiului nostru, adjectivul nu apare foarte frecvent într-o hiperbolă, dar poate fi reperat în unele construcții echivalente unui superlativ absolut, întâlnite în opera lui Ion Creangă, de un mare efect stilistic: despre Isaiia Duhu se spune că este „*Dunăre de mânios*”; Statu-Palmă-Barbă-Cot vine „*cu o falcă în ceriu și cu una pe pământ*” (Răcariu 1968).

În creația populară, hiperbola apare mai des, acest trop contribuind la realizarea portretelor personajelor, fie pozitive, fie negative, cum se întâmplă în basme, de pildă, prin exagerarea trăsăturilor de caracter ale personajelor. Notăm și noi un exemplu dintr-o baladă populară în care hiperbola are acest rol:

„Dă, Doamne, ș-acum

Să-i iasă pe drum,

Să-i iasă-n cărare

D-o scorpie mare,

Cu gura căscată,

Cu limba-nfocată...” (folclor, *Meșterul Manole*, p. 64)

În versurile următoare, hiperbola va fi asociată cu o comparație, rezultatul stilistic al acestei combinații fiind deja analizat de noi, când am discutat comparația:

„Valuri albe trec în zare, se așază-n lung troian,

Ca nisipurile dese din pustiul african.” (Alecsandri, *Viscolul*, p. 9)

Un epitet hiperbolic găsim în exemplul următor:

„*Olimpica Elena cunoștea și ea unele emoțiuni.*” (Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, p. 248)

Cu ajutorul hiperbolei se exagerează o trăsătură de caracter a personajului feminin, și anume răceala, distanța, superioritatea afișată în

relațiile cu celelalte personaje, asemenea zeilor olimpici, care puteau dispune de viața muritorilor.

8.6. **Personificarea** este tropul prin care se atribuie unor obiecte neînsuflețite însușiri ale creaturilor vii sau chiar calități omenești oricărui obiect însuflețit sau nu. Fiind expresia unei ontologii supranaturale, bazată pe concepția animistă, care atribuie obiectelor și fenomenelor din lumea înconjurătoare însușiri omenești, personificarea dobândește o importanță covârșitoare în creația populară și în literatura pentru copii.

Expunem și noi câteva fragmente din opere literare în care reperăm acest trop:

„La Picior-de-munte,
Pe dealuri mărunte,
Prin plaiuri tăcute...” (folclor, *Oaia năzdrăvană*, p. 33).

Natura primește un atribut moral, cu ajutorul personificării, dealurile fiind *tăcute*, asemenea ciobănelului care își păzește turma de oi.

„La mormânt urlă, cu scrâșniri plânge,
De morți când seul, fâlci, oase strânge
Aci făclia neadormită
Dospește, aprinde, cade uimită;
Apoi se scoală, fuge *nebună*...” (Iancu Văcărescu, *Peaza rea*, p. 190);

„Soarele *voios* apune,
Razele-i pre nori supune...” (Iancu Văcărescu, *Peaza bună*, p. 198).

În cele două poezii, făclia, respectiv soarele, sunt personificate, adjectivele care le determină denumind însușiri umane, exprimând stări emoționale, caracteristice ființelor umane. Același lucru se petrece și în exemplul următor:

„Vezi colo unde râul suspină *trecător*

Sub salcia plângătoare ce trist se despletește...” (Heliade-Rădulescu, *La Elvira*, p. 64).

9. Clasa mixtă a epitetului

9.1. Epitetul este figura de stil constând în determinarea unui substantiv sau verb printr-un adjectiv, adverb, menit să exprime acele însușiri ale obiectului care înfățișează imaginea lui așa cum se reflectă ea în simțirea și fantezia scriitorului, adică „însușirile estetice” (Vianu 1968). Fontanier (1977) reduce epitetul la cel adjectival, din definiția propusă de el rezultând că epitetul „este un adjectiv oarecare, fie simplu, fie un participiu care se adaugă unui substantiv, nu atât pentru a preciza sau a completa ideea principală, cât pentru a-i da o caracteristică particulară, pentru a o face mai expresivă, mai sensibilă, mai energică” (1977:294). Totuși, Fontanier recomandă ca modalitate de deosebire a epitetului de adjectivul propriu-zis, operația de suprimare sau omiterea din context. Regula generală pentru a deosebi epitetul de non-epitet, fixată de poeticianul francez, este că, dacă eliminăm dintr-o propoziție un determinant gramatical, ea va deveni incompletă sau va căpăta alt sens. Dacă eliminăm un epitet, propoziția va rămâne completă, dar va fi poate mai lipsită de farmec, mai anemică. „Atribuția gramaticală într-o propoziție este, deci, necesară, indispensabilă. Epitetul, dimpotrivă, poate fi considerat ca redundant, servind, în principal, la dinamizarea discursului.” (1977:294) Am separat, deci, epitetul ca atare (generic), ca atribuție poetică și epitetul ca atribuție gramaticală. Ca atribuție poetică, putem spune că epitetul este un actualizator poetic și catalizator textual, exprimând, în general, o calitate evidentă, intrinsecă noțiunii exprimate prin substantiv. Epitetul este un „modificator” poetic al limbii (propunem acest termen prin comparație cu statutul adjectivului, considerat epitet, în limba engleză; problemă abordată de noi în capitolul dedicat particularităților adjectivului în limba engleză), este un creator de semnificații individualizatoare. Alături de metaforă și comparație, el este una dintre cele mai importante componente ale limbajului poetic figurat, adică „o invariantă structurală a poeziei, funcționând la nivel sintagmatic

prin combinarea dintre un determinat și un determinant calificativ.” (Oancea 1980:539).

Această figură de stil poate fi purtătoarea unor însușiri neașteptate și, astfel, prin faptul că se poate abate tot mai mult de la utilizarea curentă, stereotipizată, ea devine mai sugestivă, cu un randament poetic mai mare și cu o capacitate mai mare de individualizare a semnificației. În această situație, epitetul va ieși din sfera banalului, a non-tropilor, și va intra în sfera tropilor.

9.2. O altă disociere strict necesară, ceva mai delicată, de data aceasta în interiorul epitetului, trebuie făcută între epitetul trop și epitetul non-trop. Tudor Vianu (1968:169) remarcase cu finețe existența unei categorii de tranziție la limita curgătoare dintre epitet și metaforă, *epitetul metaforic*: „dacă însă metafora apropie expresia a două obiecte diferite, se înțelege atunci că unul dintre ele poate apărea ca atributul celuilalt, și că, prin urmare, limita dintre metaforă și epitet este uneori destul de imprecisă”. Această categorie o putem numi **epitet trop** și poate fi raportată și la alte categorii formale ale metaforei: personificare, hiperbolă, litotă, alegorie. Epitetul trop realizează în subsidiar chiar o deturnare semantică prin transfer și utilizează termenii în sens figurativ. Epitetul **non-trop**, dimpotrivă, se bazează pe o maximă proprietate și întrebuințarea selectivă, riguroasă și nuanțată a termenilor, fără distorsiuni de la sensul propriu.

Tudor Vianu (1968) ne oferă o clasificare a epitetelor în funcție de partea de vorbire la care se referă. Astfel, deosebim două categorii de epitete:

- epitetele substantivelor;
- epitetele verbelor, neglijate de vechile tratate de retorică, unde se vorbea despre epitet ca despre un adjectiv cu funcție sintactică de atribut, considerându-se, ca atare, epitete numai attributele adjectivale.

Dacă vom lua în considerare fraza în întregime, vom obține al treilea tip de epitet, epitetul frazei, adică „epitetul în raport cu părțile frazei” (Vianu 1968:146).

9.3. Epitetele substantivelor sunt:

- *atributul adjectival*, care, la rândul lui, poate fi:
 - adjectiv gerunzial – sub influența limbii franceze, un mijloc intern de îmbogățire a vocabularului, de altfel, analizat foarte detaliat de Matilda Caragiu (1957:65-86), Valentina Hristea (1967:253-276) și Frieda Edelstein (1972): „*vibrânda jale*” (Eminescu, *La mormântul lui Aron Pumnul*, p.3), „*ființa-mi tremurândă*” (Eminescu, *Ondina*, p.201), „*râzânde zori*” (Eminescu, *Ondina*, p.203), „*unda murindă*” (Eminescu, *La o artistă*, p.204);
 - substantivul cu rol de adjectiv – conversiunea substantivului, care, din punct de vedere semantic, presupune transformarea sensului substantivului din nume al unui obiect, în expresie a unei însușiri legate de acel obiect: „*vin busuioc*”, „*om gospodar*”, „*basmele copile*” (Eminescu, *Memento mori*, p.117). Fenomenul adjectivării substantivelor în limba română este dezvăluit într-un studiu bine încheiat al Fulviei Ciobanu (1986: 473-486).
 - adjectiv atributiv precedat de articolul demonstrativ: „*balta cea senină*” (Eminescu, *Floare albastră*, p.61);
 - adjectiv nearticulat, antepus substantivului: „*trist mormântul tău*” (Eminescu, *La mormântul lui Aron Pumnul*:4).
- epitetul substantiv în caz prepozițional, apropiat de metaforă („*pădurea de argint*” – *Călin file din poveste*, p.89), dar care nu interesează direct studiul nostru, neavând în structura sa un adjectiv.

- epitetul substantiv în cazul genitiv, irelevant pentru studiul nostru („a iubirii primăvară” – *Epigonii*, p.37).

9.4. Epitetul verbului: adverbul și locuțiunile adverbiale.

Menționăm faptul că acest epitet este exprimat, de cele mai multe ori, printr-un adverb provenit din adjectiv, prin procedeul conversiunii: „se-nconvoaie tainic” (Eminescu, *O călărire în zori*, p.7), „să ne privim nesățios și dulce” (Eminescu, *Luceafărul*, p.172).

9.5. Epitetul în frază se referă la epitetul cu diferite funcții sintactice în propoziție. Prin „frază” vom înțelege contextul sintactic al epitetului, pe care am putea să-l numim „contextual”. Epitetul poate fi:

- *apozitia*, cu observație că „în apozitiile lui Eminescu, substantivul este totdeauna determinat la rândul-i de un adjectiv și că, de cele mai multe ori, apozitiile astfel construite dobândesc valoarea unor metafore” (Vianu 1968:149): „ochii, stele negre, întunecați sclipea” (Eminescu, *Povestea magului călător în stele*, p.162) – epitetul apare într-o opoziție dezvoltată;
- *predicatul nominal*. Când numele predicativ este un adjectiv, acesta exprimă o însușire a subiectului. „Spusa voastră era sântă și frumoasă”. (Eminescu, *Epigonii*, p.39);
- în legătură cu orice parte a frazei: „În primele lui poezii, Eminescu a folosit din plin această posibilitate. Există în strofele primei perioade eminesciene construcții sintactice în care un epitet se anină de aproape fiecare dintre elementele ei” (Vianu 1968:151):

„A nopții *gigantică* umbră *ușoară* purtată de vânt

Se-nconvoaie tainic, se leagănă, zboară

Din aripi bătând” (Eminescu, *O călărire în zori*, p.7).

Epitetul dublu din primul vers se împletește cu hiperbola (*gigantică umbră*), dar și cu oximoronul, căci „umbră” nu are greutate, indiferent de mărimea ei, este „ușoară”.

9.6. În funcție de *categoriile estetice* ale epitetului, putem deosebi două categorii de epitete:

- epitete *apreciative*: produsul unei judecați de valoare: *om bun*, *om rău*, *cugetare înaltă* – exprimă aprecierea emițătorului față de valoarea subiectului cu care epitetul respectiv se leagă;
- epitete *evocative*: epitetul moral al unui substantiv sau verb, care exprimă o realitate morală: „*visări misterioase*” (Eminescu, *Din străinătate*, p.11), „*veselul Alecsandri*” (Eminescu, *Epigonii*, p.39).

Într-un discurs se pot distinge două modalități de exprimare a unei idei sau a unei imagini poetice, care apelează la epitete, modalități diferențiate de numărul și calitatea epitetelor respective. Astfel, deosebim:

- înlănțuiri de epitete, aglomerare de epitete;
- un epitet atent selecționat, reprezentativ.

Pe baza acestui criteriu, pe care putem să-l numim cantitativ, distingem următoarele tipuri de epitete:

- epitetul simplu:

„Dar noaptea *naltă*

Ce stăpânește neclintită...” (Macedonski, *Sub stele*, p.35);

„*Italia iubită*, – primește-o salutare

Cu tainica schinteie a sufletului meu...” (Macedonski, *Noaptea de noiembrie*, p.33);

„O liniște de *dulce pace*,

Ce-ntregul suflet mi-l petrece.” (Macedonski, *Rondelul oglindei*, p.86);

- epitete duble, epitete perechi, după cum le numește Emilia Parpală Afana (1998: 178):

„*Bagadadul! Cer galben și roz ce palpită*” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p.64);

„*Prin fereastră mă fixează luna rece și spectrală*” (Macedonski, *Noaptea de iulie*, p.60);

Identificăm în ambele exemple nu doar niște epitete duble, ci, în același timp, și epitete rare.

„de dimineață până-n sară își plimba repede trupul înalt, subțire...” (Sadoveanu, *Bulboana lui Vălinaș*, p.190);

„Treceau zeci și sute, șiraguri lungi, nesfârșite, prin albastru, sus...” (Sadoveanu, *Sfaturi vechi*, p.84).

Observăm două modalități de marcarea a epitetelor duble: joncțiunea (în primele două exemple) și juxtapunerea (în ultimele exemple);

- epitete triple sau epitet trial, conform aceleiași Emilia Parpală Afana (1998: 178):

„Amețită și fericită, tulburată și cu inima bătând, fata tot a putut băga de samă sfiala flăcăului...” (Sadoveanu, *Bulboana lui Vălinaș*, p.204);

„Dacă vreo coconiță frumoasă, dulce, bună...” (Alexandrescu, *Satiră. Duhului meu*, p.128);

„Tâmpla apasă pe umăr. Pășesc ca pe-o altă

Planetă, imensă, străină și grea.” (Labiș, *Moartea căprioarei*, p.8);

- epitete multiple, lanț de epitete (o încărcare stilistică de tip baroc):

„Cu-ale tale brațe albe, moi, rotunde, parfumate

Tu grumazul mi-l înlănțui, pe-al meu piept capul ți-l culci.” (Eminescu, *Noaptea...*, p.46).

9.7. În funcție de sfera și frecvența epitetului, obținem un ultim criteriu de clasificare a acestui trop:

- epitetul *ornant* denumește caracteristicile obiectelor aparținătoare clasei întregi a acelor obiecte:

„Să-mi fie somnul lin

Și codrul aproape,

Pe-ntinsele ape

Să am cer senin.” (Eminescu, *Mai am un singur dor*, p.215);

- epitetul *individual* denumește caracteristicile unora dintre obiecte:

„Când privești oglinda mării,

Vezi în ea

Țărmuri verzi și cerul sărei,

Nor și stea.” (Eminescu, *Când privești oglinda mării*, p.31);

- epitetul *stereotip*, o variantă a epitetului ornant, impus prin tradiție literară:

„Preoți bătrâni ca iarna, cu gângavele glasuri.” (Eminescu, *Strigoii*, p.95);

- epitetul *rar*, pe deplin sugestiv, conține o asociere de termeni care provin din regiuni deosebite, iar asociația lor este foarte rară:

„Vezi colo pe urâciunea fără suflet, fără cuget,

Cu privirea-mpăroșată și la fâlci umflat și buget...” (Eminescu, *Scrisoarea III*, p.150);

„Privindu-și orașul în roza idilă” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p.65);

„Un tremol sinistru de vânt-năbușit” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p.63).

O variantă a epitetului rar poate fi *epitetul aberant* (M. Găitănanu 2002:157):

„Copilele de împărat,

Frumoase toate și întrulpi...” (Coșbuc, *Nunta Zamfirei*, p.111);

- epitetul *antitetic* sau *oximoronul*, o altă variantă a epitetului rar, în cazul în care termenii asociați sunt opuși:

„Și, înveninat de-o dulce și fermecătoare jale,

Ai vedea în ea crăiasa lumii gândurilor tale...” (Eminescu, *Scrisoarea V*, p.159)

9.7.1. Un epitet devenit stereotip sau tradițional nu-și pierde fatalmente puterea de expresivitate. El poate să-și regenereze celulele sale estice și să se încarce cu sensuri noi. Dacă la Alecsandri, de pildă, epitetul cromatic „alb” avea o valoare preponderent plastică, de colorare – *Fulgii*

zbor, plutesc în aer ca un roi de fluturi **albi** / Răspândind fiori de gheață pe a țării umeri **dalbi**. / Tot e **alb**, pe câmp, pe dealuri, împrejur, în depărtare. / Ca **fantasmele albe** plopilor presărați se pierd în zare. (Alecsandri, *Iarna*, p.5) –, reîntâlnim aceeași funcție și la Eminescu – *Apele lucinde-n dalbe diamante* / *Peste câmpii-n zori* (Eminescu, *La Bucovina*, p.13)–, acesta dobândește în etapa de maturizare eminesciană o valoare nouă, etică și morală – *Atât de fragedă, te-asemeni* / *Cu floarea albă de cireș* (Eminescu, *Atât de fragedă*, p.122) – unde albul sugerează puritatea morală, grația și imacularea ființei iubite.

9.7.2. Din modelele de clasificare a epitetelor reiese faptul că, de multe ori, epitetul nu este un trop genuin, ci el intră și în sfera altor figuri de stil. Acestea pot fi: *enumerația, metafora, personificarea și oximoronul*. Tudor Vianu (1968:168-169) afirma că „limita dintre epitețe și alte figuri de stil este curgătoare și ca, în multe cazuri, trebuie să recunoaștem determinărilor estetice ale numelor o funcțiune estetică multiplă”.

9.8. Epitetul personificator

Dacă însușirea denumită de epitet se referă la o caracteristică umană, avem un epitet moral (conform concepției lui Tudor Vianu) al unui termen fizic, care este, de fapt, produsul unei personificări:

„Închină-aș armelor,

Armelor **drăguțelor**,

Armelor surorilor...” (folclor, *Toma Alimoș*, p.238);

„Se colorează-n urmă și purpura-și întinde

Ridenta auroră, și pier umbrele nopții.” (Heliade-Rădulescu, *Mihaida*, p.87).

Epitetul adjectival *ridenta* este o formă italianizată, pe care Heliade-Rădulescu încearcă să o impună în limba română, alături de alte cuvinte derivate după modelul limbii italiene.

„Acea undă **gemătoare**, acel arbure jălind...” (Negruzzi, *Melancolie*, p.90);

„Luna galeșă ce-ncepe să se nalțe cu trufie...” (Negruzzi, *Melancolie*, p. 91);

„Toamna veștedă și tristă are însăși frumuseți” (Negruzzi, *Melancolie*, p. 91);

„Zori de ziuă se revarsă peste vesela natură” (Alecsandri, *Dimineața*, p. 16);

„noaptea bătrână, ursuză, voinică” (Eminescu, *Povestea magului călător în stele*, p. 166);

„Și-un morman cumplit de leșuri umple câmpul mohorât.” (Macedonski, *Ospățul lui Pentaur*, p. 54);

„O tânără umbră, de soare-l ferește,
Auzu-i se umple de-un vesel tumult...” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p. 66).

În ultimul exemplu, avem două epitete personificatoare, *tânără* și *vesel*, pe lângă două substantive distincte (*umbră*, *tumult*).

Epitetul personificator poate deveni un mijloc de realizare a alegoriei, așa ca în operele literare *Miorița*, *Prahova*, de George Coșbuc, *Timpul*, de Ion Pillat, *Icoane de toamnă*, de Vasile Voiculescu.

Forma extinsă a personificării, prozopopeea, este un procedeu stilistic frecvent întâlnit în beletristică, având în structura sa, aproape obligatoriu, un epitet adjectival:

Ex: „Și-nchizându-și somnoroase ochii lor pătrunzători,

Stelele nenumărate de pe bolta azurie

Dormeau duse prin văzduhuri sub o grea manta de nori!”

(Macedonski, *Noapte de aprilie*, p.8);

„Pe când luna-mbracă zidul cu tapetele-i maiestre,

Pe când vântul pleacă fruntea teiului mirositor ...”

(Macedonski, *Noapte de ianuarie*, p.49);

„Priveam ... și fermecată, cereasca Poezie

Îmi surâdea voioasă șezând pe-un verde mal!"

(Macedonski, *Noapte de septembre*, p.105);

„Însă, tu, o! Poezie, cu mantaua ta regală,

Îți acoperă privirea, fugi în colțu-ntunecos..."

(Macedonski, *Noapte de iulie*, p.60)

9.9. Oximoronul

Asocierea paradoxală a doi termeni contradictorii cu efecte expresive surprinzătoare reprezintă un epitet antitetic sau un oximoron. Oximoronul este o *coincidentia oppositorum*, în care antiteza este legată, iar contradicția, deplin asumată. Oximoronul se înrudește și cu antifraza, care constă în folosirea unui cuvânt, a unei locuțiuni într-un sens contrar sensului adevărat, în intenții eroice sau eufemistice, dar și cu paradoxul, o figură care îmbracă o idee aparent absurdă, dar care se justifică la o mai atentă cercetare.

Oximoronul este o figură de stil destul de frecventă în poezia eminesciană, dar el apare și în creațiile altor scriitori români:

„Culorile le iau din apă

din dulci otrăvuri și din vânt" (Blaga);

„Și ochii-i otrăviți de dulci" (Coșbuc, „Crăiasa zânelor");

„Ai gura dulce, amară" (Preda, „Marele singuratic");

*„Șiruri de cireși scutură grei omătul trandafiriu a înfloririi lor bogate, pe care vântul îl grămădește în troiene" (Eminescu, *Sărmanul Dionis*, p.159-160);*

*„Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace" (Eminescu, *Călin – File din poveste*, p.90);*

„Iară inima-i se împle

*De un farmec dureros." (Eminescu, *Povestea teiului*, p.108);*

*„Suferință tu, dureros de dulce..." (Eminescu, *Odă. În metru antic*, p.194);*

„Căci în priviri citeam o vecinicie

De-ucigătoare visuri de plăcere" (Eminescu, *Iubind în taină*, p.196);

„Ei nu s-ar veseli atât de tare

Precum o fac în astă moarte vie" (Eminescu, *Rime alegorice*, p.245);

„Un mort frumos cu ochii vii

Ce scânteie-n afară." (Eminescu, *Luceafărul*, p.166);

„...se frământa într-o monstruoasă bucurie, într-o neagră și inconștientă bucurie." (Sadoveanu, *Ploaie. La Nada Florilor*, p.231).

Tot epitete antitetice sunt și expresiile devenite celebre: „festina lente”, „curat murdar”, dar și construcțiile uzuale „zile negre”, „noapte albă”, „tăcere elocventă”.

9.10. Epitetul metaforic

Epitetul metaforic – *epitetul-metaforă* (Veselovski 1972:29) – se deosebește de epitetul propriu-zis prin modalitatea în care este exprimat aspectul realității la care se face referire: directă (proprie), respectiv indirectă (improprie). Epitetul propriu-zis exprimă direct însușirea atribuită unui obiect, „pertinența lui stilistică fiind de ordin strict sintagmatic” (P. Diaconescu 1972: 141).

„Am căutat în lutul românesc

Trupul zvult și cu miros de ceară...” (Arghezi, *Jignire*, p.59);

„Crucea veche de la drum

Este cum s-a pomenit,

Cu Hristos cel răstignit,

Zugrăvit cu terci de fum." (Arghezi, *Crucea veche*, p.209).

Pe de altă parte, epitetul metaforic exprimă indirect, figurativ însușirea atribuită unui obiect, „pertinența lui stilistică fiind nu numai de ordin sintagmatic, ci și paradigmatic” (P. Diaconescu 1972: 141), căci realizează o metaforă:

„Întindeți pânzele, băieți,

Un vânt subțire se ridică." (Macedonski, *Plecure*, p.36);

„Oh! Suflet orb m-absorbi întruna

*Și nu mă lași, nici nu m-auzi,
Rămâi, cu ochii morți și unși,
Și reci, mai reci de cum e luna.”* (Macedonski, *Oh! Suflet orb*, p.79).

Pe plan sintagmatic, epitetul realizează o incompatibilitate semantică între determinat și determinantul său, iar pe plan paradigmatic, după cum am spus, realizează o metaforă. Epitetul metaforic va fi constituit pe plan morfologic, obligatoriu dintr-un determinant adjectival, după cum este un fapt cunoscut că o metaforă poate fi nominală (substantivală), verbală, adjectivală și adverbială. Așadar, metafora adjectivală se constituie ca un epitet metaforic.

Ex: „*Bagdadul! Cer galben și roz ce palpită*” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p.64);

„*Bat tâmpile... – ochii sunt demoni cumpliți...*” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p.68);

„*Și albele ziduri lucesc, – strălucesc!*

Ca gândul aleargă spre alba nălucă...” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p.68);

„*Rămâne nălucă în zarea pustiei*

Regina trufașă, regina magiei

Frumoasa lui Meka – tot visul ținut.” (Macedonski, *Noaptea de decembrie*, p.69).

Adjectivul *albă*, care se repetă obsedant în poemul lui Macedonski, intră în structura unor epitete metaforice, deoarece el exprimă indirect trăsătura obiectelor denumite de substantivele pe care le determină, situându-ne, astfel, și în prezența unor metafore-simbol ale idealului uman de atingere a perfecțiunii. Și adjectivul *trufașă* califică substantivul centru al construcției metaforice, care simbolizează același ideal de neatins, perfecțiunea.

Dacă luăm în considerare faptul că metonimia este una dintre categoriile formale ale metaforei, atunci putem vorbi și despre o extensie a epitetului metaforic, în epitetul pe care îl vom numi *metonimic*. Epitet

metonimic avem în expresiile orale „a avea mână bună” (se spune despre o persoană care este un scriitor bun sau un individ norocos), „a avea un ochi ager” (se spune despre o persoană care observă toate detaliile cu acuitate), „a avea limba lungă” (se spune despre un individ care este limbut, care nu se poate abține de la comentarii).

Ex: „O mie de crăimi ascund

Toți craii multului **rotund**

De veste plini.” (Coșbuc, *Nunta Zamfirei*, p.108)

„În umede lanuri de-albastru ceresc

Merg norii cu hainele crețe” (Eminescu, *Eco*, p.102)

Adjectivul *rotund* califică substantivul obținut prin articularea adjectivului *mult*, cei doi termeni formând o sugestivă metonimie: *întregul pământ*. Epitetul metonimic *umede* califică substantivul *lanuri*, o metonimie foarte poetică pentru întinderea nesfârșită a cerului.

9.11. Epitetul sinestezic

Considerăm că putem identifica un tip aparte de epitet, frecvent întâlnit în poezia simbolistă și asociat cu sinestezia, motiv pentru care îl vom numi epitet *sinestezic*, așa cum, în cazul metaforei, disociem metafora sinestezică:

„Primăvară...

O pictură *parfumată* cu vibrații de violet.” (Bacovia, *Nervi de primăvară*, p.62)

Tot epitete sinestezice, dar „nepoetice”, intrate în uz sunt și construcțiile de tipul: *un roșu țipător*, *o voce ascuțită (pițigăiată)*, *un glas moale*, *un ton dulce* etc

9.11.1. Epitetul non-trop și epitetul trop apar aproape în orice operă literară. Epitetul poate fi întâlnit încă în primele scrieri românești. De pildă, în operele cronicarilor, epitetul predomină:

„... aducându *sfânta* Evanghelie și *cinstita* cruce în mâinile sale...” (Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 43);

„Atuncea *mare* bucurie au fostu tuturor domnilor...” (Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 43);

„...și turcii tot adăogându-să cu oaste *proaspătă*...” (Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 47);

„...înmulțindu legea lui Moamet *cea spurcată*.” (Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 52);

„... și apoi, după *lină* căldura soarelui...” (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 78);

„... pre carii să-i treacă condeiul nostru pentru *urâta* pomenire.” (Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, p. 236);

„... și cu di ceilalți *mai proști* și *preoți* și cu călugări...” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 22);

„Și cât și era oaste, *mai mult* era *bolnavă*, *flămândă* și *obosită*.” (Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 236).

În aceste exemple am putut distinge mai multe epitete non-tropi. Tot epitet non-trop avem și în contextele următoare:

„Vro trei sururele,

Mândre, frumoșele.” (folclor, Iovan Iorgovan, p. 107);

„*Mare-i și frumoasă*,

Mândră ș-arătoasă,

Sfânta mânăstire,

Chip de pomenire...” (folclor, Meșterul Manole, p. 71);

„*Bădiuleasa, mult frumoasă*” (folclor, Badiul, p. 159);

„*Pe câmpia verde, -ntinsă*” (folclor, Toma Alimoș, p. 237).

Notăm aici forma arhaică de superlativ a adjectivului *frumoasă*, *mult frumoasă*.

Tot epitet non-trop avem și în exemplele următoare:

„Lângă el o mândră salce cu **lungi** ramuri atârinate...” (Negruzzi, *Melancolie*, p. 90);

„S-a dus zăpada **albă** de pe întinsul țării” (Alecsandri, *Sfârșitul iernei*, p. 12);

„În câmpul **veșted** iată un fir de iarbă **verde**

Pe care-ncet se urcă un **galbin** gândăcel...” (Alecsandri, *Sfârșitul iernei*, p. 12);

„Iar copilașii **veseli**, cu peptul dezgolit” (Alecsandri, *Oaspeții primăverii*, p. 15);

„Ard **movili** **buruienoase**, scoțând fumuri **cenușii**” (Alecsandri, *Dimineața*, p. 16);

„Paște bobocei de aur lâng-un **limpede** izvor” (Alecsandri, *Dimineața*, p. 16);

„Fira **veseloasă**

Cât ce-l-vede-n casă...” (Coșbuc, *Draga mamei*, p. 64).

Notăm aici forma adjectivului epitet non-trop *veseloasă*, înlocuind forma clasică a acestui adjectiv, *veselă*. Forma aceasta ar putea fi obținută prin flexiunea adjectivului *veselos*, care ar putea fi una grecizată.

Tot epitete non-trop putem găsi și în creația lui Camil Petrescu:

„Era numai o **banală** și **lacomă** cocotă, fostă servitoare...” (Ultima noapte de dragoste..., p. 161);

„A doua zi e numai soare **alb** și **verdeață** **vie** pretutindeni.” (Ultima noapte de dragoste..., p. 201);

sau în creația literară a Hortensiei Papadat-Bengescu:

„un suflet **debil** se strivea mereu de pereții trupului robust.” (Concert din muzică de Bach, p. 251);

„Lina avea o figură **congestionată** de gânduri...” (Concert din muzică de Bach, p. 313);

„Glasul **mat** al lui Walter o liniștise.” (Drumul ascuns, p. 457).

Epitetele non-tropi sunt mai puțin expresive și se constituie, în esență, din cuvinte prozaice, nepoetice, așa cum am putut observa și din exemplele extrase din romanele lui Camil Petrescu și Hortensia Papadat-Bengescu.

9.11.2. Epitetele-tropi, intrând în sfera tropilor, capătă diferite conotații în contextul în care apar, așa cum am arătat deja în partea teoretică asupra epitetului. Vom analiza, în continuare, câteva exemple:

„Auditoriul se alcătua mai ales din dame bătrâne, mume a băieților, care ascultau într-o *religioasă* tăcere.” (Negruzzi, *Cum am învățat românește*, p. 108)

Fiind vorba despre o tăcere „solemnă” ce caracterizează un examen, autorul preferă adjectivul epitet-trop *religioasă*, căci acesta amplifică starea de liniște, dându-i o notă pioasă, reverențioasă.

„... o făcu curând să descopere într-însul tot ce poate să insufle simțiri *dulci și atrăgătoare*.” (Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, p. 122).

Primii fiori ai dragostei sunt descriși cu ajutorul epitetului-trop dublu *dulci și atrăgătoare*, care sugerează starea de liniște sufletească, de calm interior, generată de noutatea sentimentului încercat.

Un epitet triplu găsim în exemplul următor:

„E umbra unor nouri *albii, ușori, mărunți*” (Alecsandri, *Tunetul*, p. 19);

„Și cerul și pământul preschimbă sărutări
Prin raze *aurite* și vesele cântări!” (Alecsandri, *Oaspeții primăverii*, p. 15)

Epitetul *raze aurite* este unul metaforic, obținut printr-o analogie cu culoarea soarelui arzător.

„După o iarnă lungă ș-un dor nemărginit
Aprind un soare *dulce* în sufletul *uimit*!” (Alecsandri, *Sfârșitul iernei*, p. 12)

Observăm în aceste două versuri o așezare simetrică a epitetelor, din care, primul este non-trop, iar celelalte sunt tropi. De data aceasta, poetul

nu mai face trimitere la culoarea soarelui, ci la efectul produs de apariția acestuia, și anume dulceața gustată de oameni la ivirea soarelui și contemplarea primelor efecte ale apariției acestuia.

„Prin fereastră mă fixează luna rece și spectrală

Ca un doctor ce se uită la un chip de ofticos.” (Macedonski, *Noaptea de iulie*, p. 60).

Epitetul dublu *rece și spectrală* este unul sugestiv pentru starea eului liric. Acesta se simte privit, își simte analizate gesturile de astrul nopții, care, în antiteză cu soarele, este rece, distant și creează o zonă de disconfort. Adjectivul „spectrală”, așezat lângă substantivul „luna”, duce la realizarea unui epitet rar.

10. Concluzii la stilistica adjectivului

10.1. Considerăm că tropii și figurile de stil analizate de noi, sunt cele mai frecvente materializări stilistice ale adjectivului românesc. Studiul nostru s-a oprit în dreptul celor mai reprezentative, argumentația fiind ilustrată cu exemple extrase din literatura română, care au rolul de a evidenția chestiunile de ordin teoretic dezbătute de noi.

10.2. Încercând să concluzionăm materialul expus în studiul de față, putem să afirmăm că repetiția este cea mai întâlnită figură de stil a adjectivului, iar comparația este cel mai uzual trop, ambele putând fi reperate încă din primele scrieri în limba română și chiar și în limbajul de zi cu zi.

Pe de altă parte, metafora și epitetul-trop sunt doi tropi frecvenți ai adjectivului, dar, poate, și cei mai expresivi, aceștia putând chiar fuziona.

Comparația este tropul care generează metafora. La rândul ei, metafora poate genera metonimie, sinecdocă și chiar hiperbolă.

10.3. Așadar, concretizările stilistice ale adjectivului sunt numeroase, adjectivul generând unii tropi (de pildă, comparația), sau intrând în structura internă a altora. Materialul oferit de limbajul standard sau de cel colocvial, familial, respectiv de literatura română, este unul bogat și cu diverse posibilități de analize și interpretări stilistice ale substratului textului literar.

Bibliografie

Lucrări de orientare generală

- * * * *Gramatica limbii române*, 1966, ed. a II-a, vol. I, București, Editura Academiei R.S.R.
- * * * *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*, 2005, București, Editura Academiei Române.
- * * * *Gramatica limbii române. II. Enunțul*, 2005, București, Editura Academiei Române.
- * * * *Istoria limbii române*, 1965, 1969, București, Editura Academiei R.P.R., vol I-II.
- * * * *Istoria limbii române literare*, 1997, București, Editura Academiei Române.
- Aldea, Maria, 2006, *Categoria gramaticală a determinării în limba română*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut.
- Allen, Harold B., 1965, *Teaching English as a Second Language*, New York, McGraw-Hill Book Company, p. 222-227.
- Avram, Mioara, 1986, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei R.S.R.
- Bantaș, Andrei, 2000, *Engleza pentru admitere*, București, Editura Teora.
- Berceanu, Barbu B., 1971, *Sistemul gramatical al limbii române (Reconsiderare)*, București, Editura Științifică.
- Brâncuș, Grigore, Saramandu, Manuela, 1999, *Gramatica limbii române. Morfologia*, București, Editura Atos.
- Breban, Vasile, *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, București, Editura Științifică.
- Brown, E.K., Miller, J.E., *Syntax: A Linguistic Introduction to Sentence Structure*, 1980, London, Hutchinson & Co.
- Bulgăr, Gheorghe, 1971, *Momentul Eminescu în revoluția limbii române literare*, București, Editura Minerva.

Izvoare

- Alecsandri, Vasile, 1965, *Opere I. Poezii*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.
- Alexandrescu, Grigore, 1967, *Fabule și alte scrieri*, București, Editura Pentru Literatură.
- Anghel, Dimitrie, Iosif, Șt.O., 1982, *Scrieri, I*, Ediție îngrijită și comentată de Ion Roman, București, Editura Univers.
- Antologie dialectalo-folclorică a României*, vol. I-II, 1983, Ediție critică și prefată de Constantin Otobăcu, București, Editura Minerva.
- Arghezi, Tudor, 1980, *Versuri*, vol. I-II, București, Editura Cartea Românească.
- Balade populare românești*, 1966, București, Editura pentru Literatură.
- Bolintineanu, Dimitrie, 1971, *Poezii*, București, Editura Eminescu.
- Cantemir, Dimitrie, 1965, *Istoria ieroglică II*, București, Editura Pentru Literatură.
- Caragiale, Ion Luca, 1972, *Opere alese*, București, Editura Cartea Românească.
- Călinescu, George, 1982, *Enigma Otiliei*, București, Editura Eminescu.
- Cipariu, Timotei, 1992, *Opere I, II*, București, Editura Academiei Române.
- Coresi, 1963, *Tetraevanghelul. Brașov 1560-1561*, Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.
- Coresi, 1976, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, Text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, București, Editura Academiei R.S.R.
- Costin, Miron, 1984, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, Iași, Editura Junimea.
- Coșbuc, George, 1979, *Poezii alese*, București, Editura Minerva.
- Coșbuc, George, 1985, *Poezii (Zâna pădurii)*, București, Editura Minerva.

„Tema adjectivului a creat dezbateri și dispute între școlile de gramatică din spațiul românesc. Credem că sinteza excelentă a Alinei Burcă este, în primul rând, un material care ne aduce la zi din punct de vedere informațional.

Monografia prezentată în volum se remarcă prin analiza sincronică și diacronică a clasei adjectivului românesc și probabil va face parte din bibliografia obligatorie a oricărui cercetător care dorește să analizeze subiectul. Materialul realizat de autoare adună cam tot ce s-a scris până în anii 2010-2020 în privința adjectivului românesc. Din acest motiv credem că prezintă o noutate absolut necesară pentru bibliografia referitoare la gramatica limbii române.”

Conf. univ. dr. Marius Căcișan